

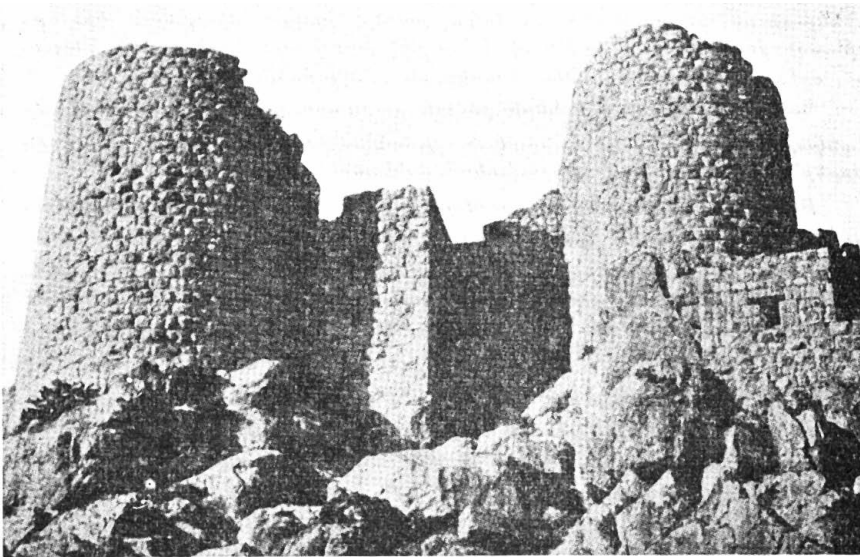
*Պանծալի Այասը*



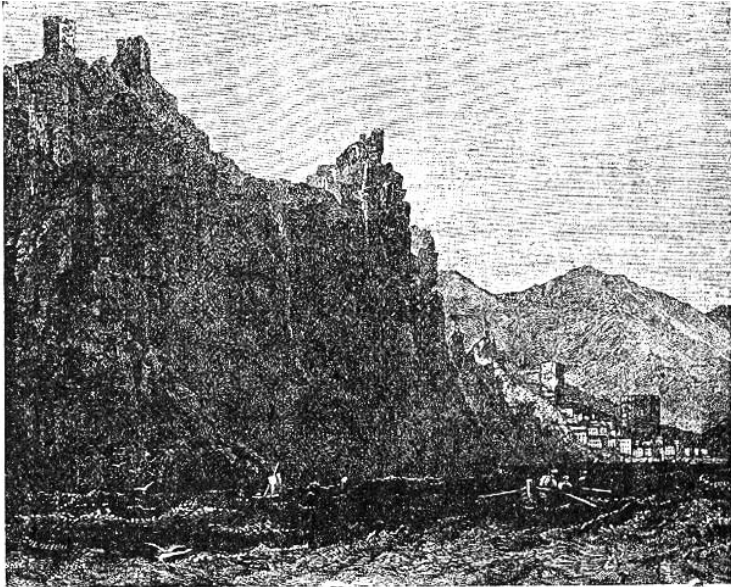
*Անամուր ամրոցը*



**Լևոնկա (Յըլան-Կալա բերդը կամ «Օձի ամրոցը»)  
Կիլիկյան Հարթավայրի կենտրոնում**



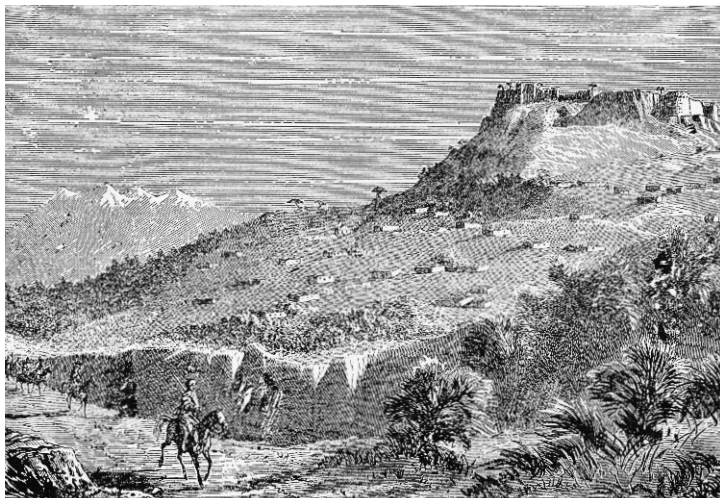
**Լևոնկայի աշտարակները**



**Ախուրյան բերդը**



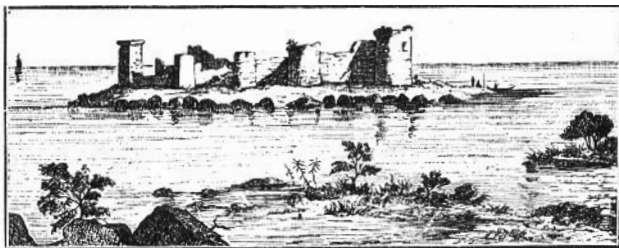
**Վահկա (այժմ Ֆեքե) բերդը**



**Լամբրոնի բերդը**



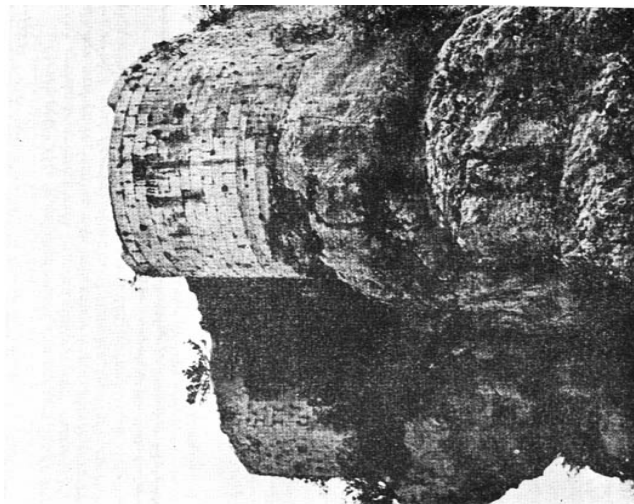
**Անազարբա բերդը**



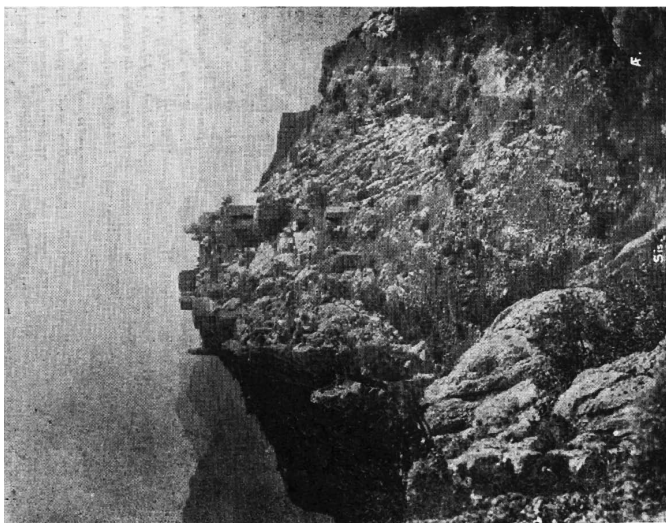
**Կոռկոսի ծովային բերդը**



**Այս նավահանգիստը Մարկո Պոլոյի նկարագրած ծաղկուն  
ժամանակներում**



**Ուլիցի հիմնադրամասում փակված վարպետի  
շեքի վրա**



**Միտի վրա**



***Բողրուճ-Կալա բերդը***



Կիլիկյան զինանշան





**Լևոն Դ Թագավորը և Թագավորական ընտանիքը  
Աստծո առջև ծնկաչոք:**

(Թորոս Ռոպինի՝ 1272 թ. Ստում կրկնօրինակված ավետարանում  
զետեղված մանրանկարը)

Ահա այս և Բաղնաթա քեան  
Բաղնայ Կոյսա և Կանու Է ցար

պիտանա Հրանդակոյ ասալ զի  
և Կոյսան Է աստեղ և Կանու քեան  
չարիս Է արեւու ասալ արեւու ասալ  
և Կոյսան Է Կանու Է արեւու ասալ  
Է Կանու և Կոյսան Է արեւու ասալ  
Է Կանու և Կոյսան Է արեւու ասալ

Երեսայի մեծատուն յարիս աս  
Է Կոյսա արեւու ասալ արեւու ասալ  
արեւու ասալ արեւու ասալ արեւու ասալ  
մատուցեալ ասալ արեւու ասալ  
Է Կոյսա արեւու ասալ արեւու ասալ

արեւու ասալ արեւու ասալ  
արեւու ասալ արեւու ասալ  
արեւու ասալ արեւու ասալ  
արեւու ասալ արեւու ասալ  
արեւու ասալ արեւու ասալ



**Քրիստոսի իջեցումը խաչից և Թաղումը**  
(Մանրանկարը վերագրվում է Թորոս Ռոսսինին)



**Լևոն Դ թագավորը՝ դատավոր**  
(Մանրանկար)

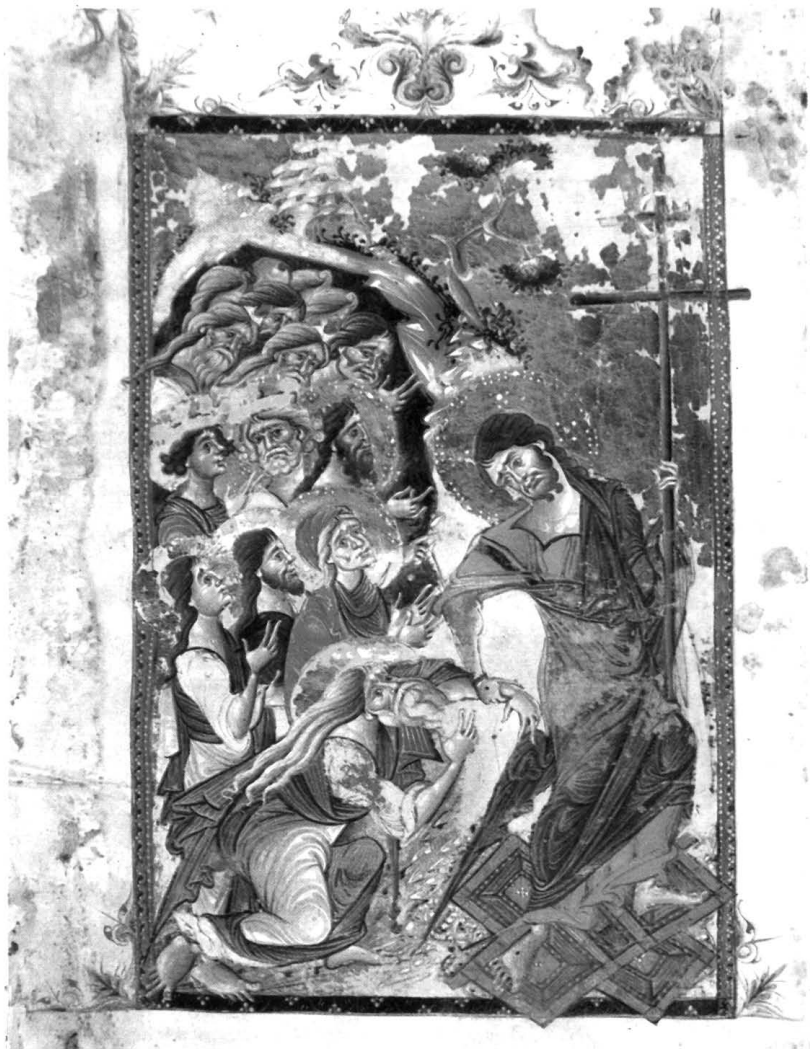


**Խաչելութիւն**

*(Մանրանկար Սմբատ Գունդատարլի պատվիրած ձեռագրից)*



**Հովհաննես Կանցլերը Աստվածամոր և Մանկան առջև ծնկաչոք**  
 (Ենթադրվում է, որ պատկանում է Սարգիս Պիճակի գրչին և  
 գետնեղված է 1230 թ. ընդօրինակված մի սաղմոսարանում)



**Դժոխքի ավերումը**

*(Մանրանկարը գեղտեղված է Ակների վանքում 1287 թ.  
ընդօրինակված ավետարանում)*



**Հովհաննես Ավետարանիչ**  
(Մանրանկարը՝ Թորոս Ռուսլինի)

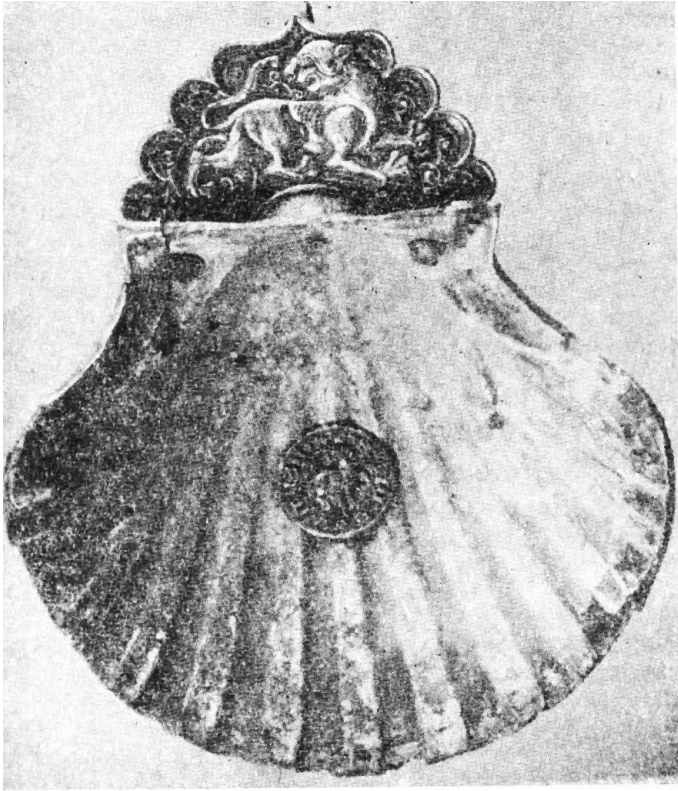


**Թորոս Ռոսլինի մանրանկարներից**





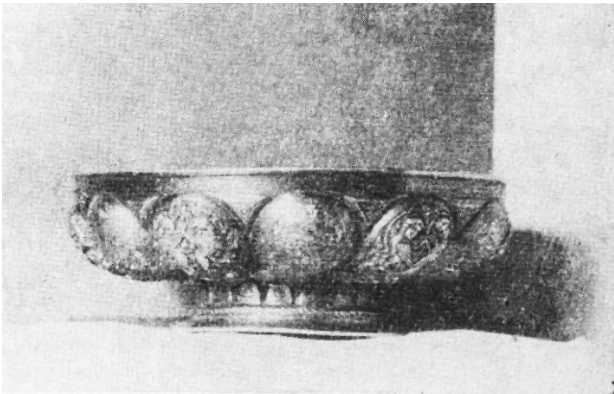
*Մագաղաթի արձաթե կազմ*



**Կիլիկյան ճամփորդական ջրաման՝ պատրաստված  
արծաթից և ծովային խեցուց  
(Գտնված է Ազովի ծովի ափին)**



**Թասի Հատակին արված պատկերներ**



**Արծաթե թաս**

(Գտնված Մերձուրալյան շրջանում)



**Սկևռայի մասնատուփը**

*(Ոսկերչության այս գլուխգործոցը ստեղծվել է 1293 թ.  
Կիրիկիայի Սկևռա վանքում և այժմ պահպանվում է  
Սանկտ Պետերբուրգի էրմիտաժում)*



**Աջ փեղկի ցածի վարդակի  
վրա պատկերված է  
Հայոց Հեթում Բ արքան:**

**Կիլիկիայի հայոց արքաների դրամները**



**Լևոն Ա-ի (1198-1219) պղնձյա դրամները**



**Հեթում Ա-ի (1226-1269) պղնձյա դրամը**



**Լևոն Ա-ի արծաթյա դրամները**



**Հեթում Ա-ի արծաթյա դրամը**



**Լևոն Ա-ի դրամները լատիներեն գրություններով**



**Հեթում Ա-ի երկպեղծյան (հայերեն-արաբերեն) դրամները**



**Հեթում Ա -ի ոսկյա դրամը**



**Կոստանդին Ա-ի (1298-1299) ոսկյա դրամը**



**Լևոն Ա թագավորի կնիքը**



**Կիլիկյան դրամ**



**Կիլիկիայի Հայկական բանակի Հեծյալ զինվոր**



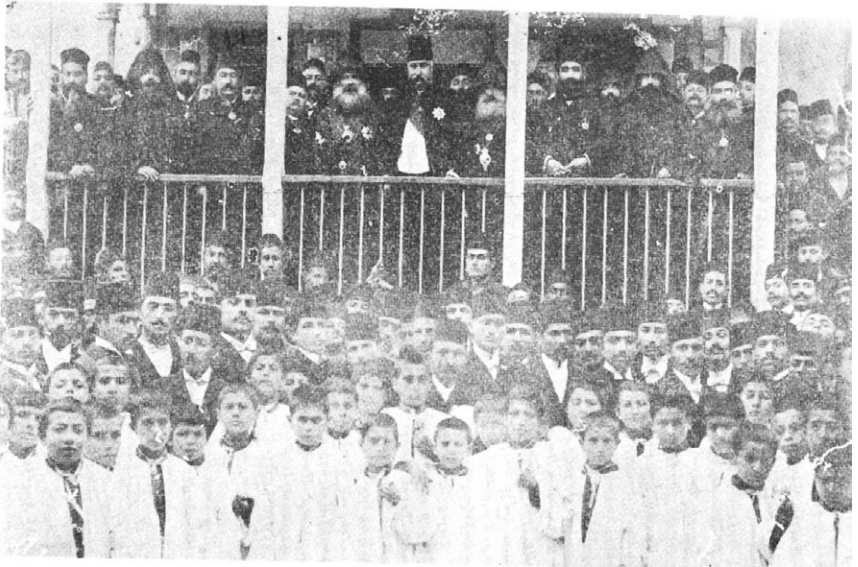
## Կելեկիացի Հայ



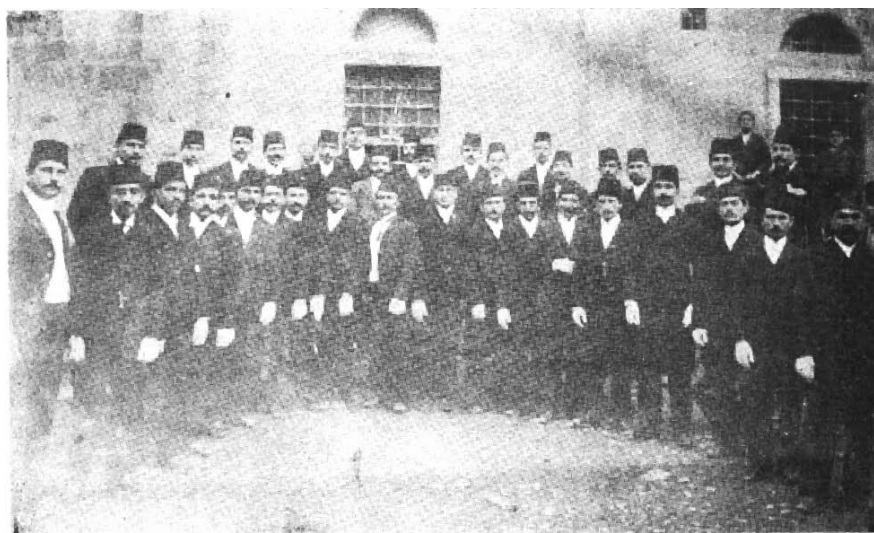
Գ. Mizrahi - Adana

*Հոսանք քաղաքի ընդհանուր տեսքը մտադրված էր արհեստագործական առաջ*





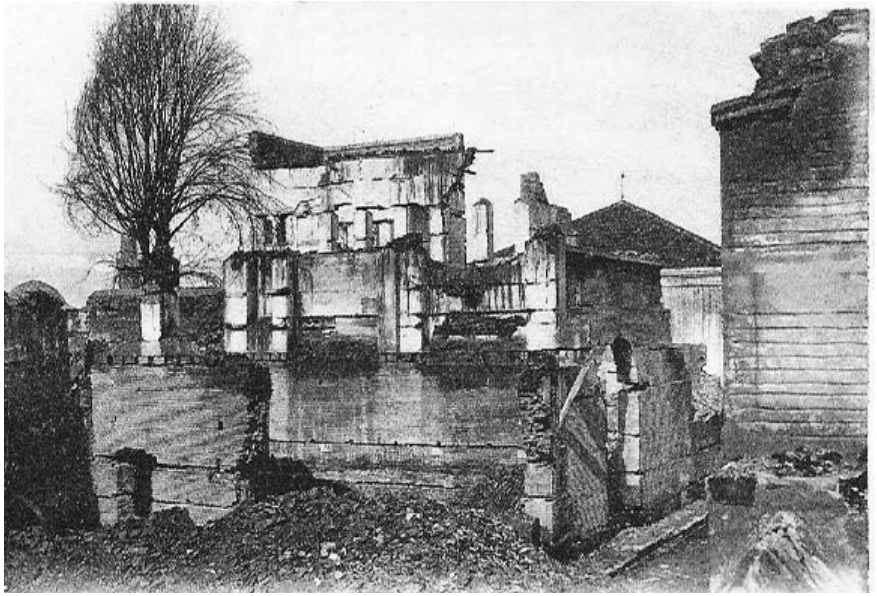
**Ադանայի հայ դպրոցներից մեկի աշակերտների խմբանկար  
կոտորածներից առաջ. կենտրոնում՝ կուսակալ Բահրի փաշա, նրա  
աջ կողմում՝ Սահակ Բ Նապայան կաթողիկոս**



*Ադանայի հայ երիտասարդների խմբանկար (1903 թ.)*



*Հրդեհված տներ հայկական թաղամասերից մեկում*

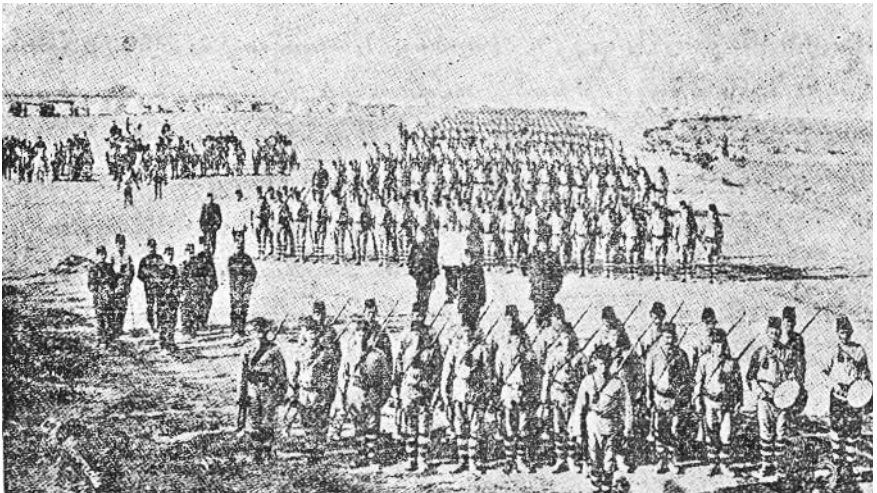


**Հայոց բուժարանը հրդեհից հետո**

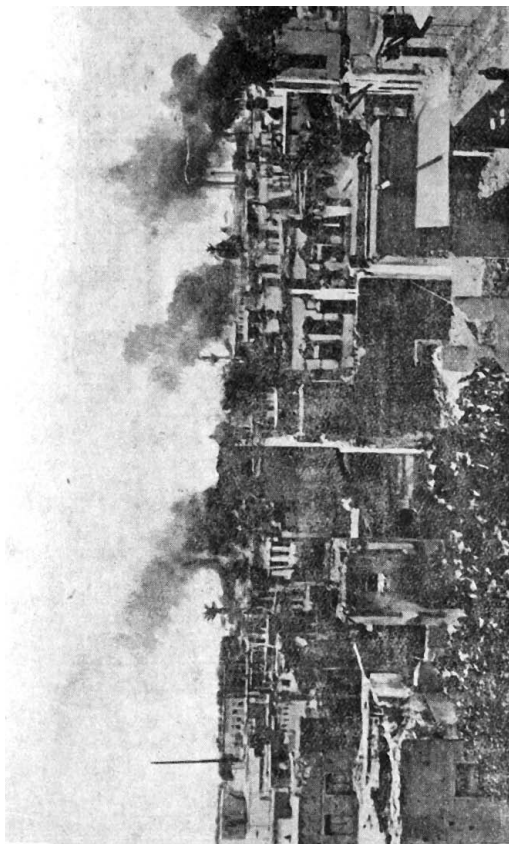




**Ադանայի կոտորածի օրերին չարաղետ դեր կատարած «Իթիդալ» լրագիրը**



**Ադանայի առաջին ջարդից հետո 2-րդ զորաբանակի այնտեղ ուղարկված զորամասը**



**Աղանան բոցերի մեջ  
Ջրոս փակեցաւ  
(մի գերձանացու կողմից արկած լուսանկար)**

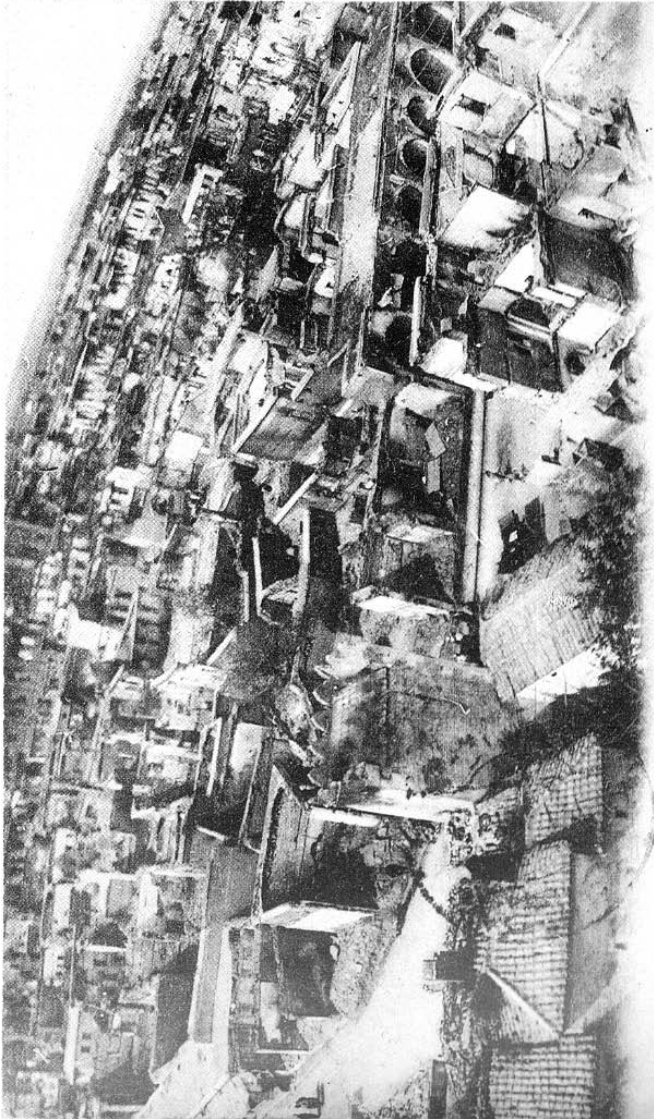


**Ադանայի հայոց կենտրոնի թաղը այրելուց առաջ**



**Նույն թաղամասը՝ հրդեհից հետո**





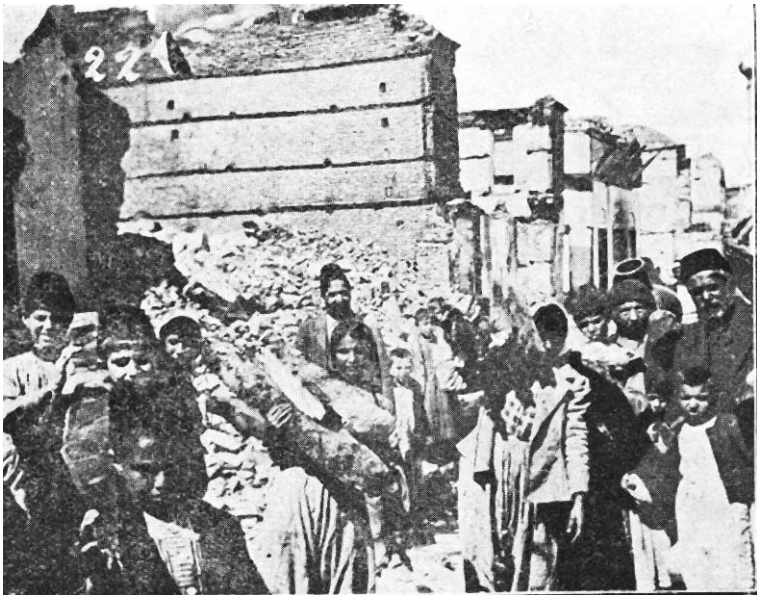
**Արմանայի հայկական ավերակված թաղամասերից մեկը**



**Թուրաղա Գալեսի (Շաարանիե) հայկական թաղը ջարդից հետո**



**Ադանայի հայոց առաջնորդարանին կից փողոցը հրդեհից հետո**



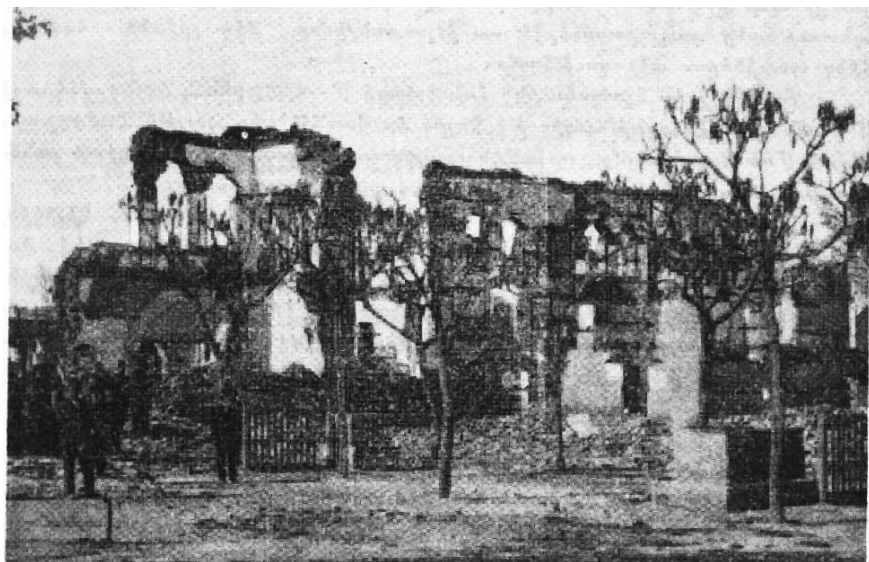
*Աղետից հետո*



*Ադանա. ավերակների առջև*



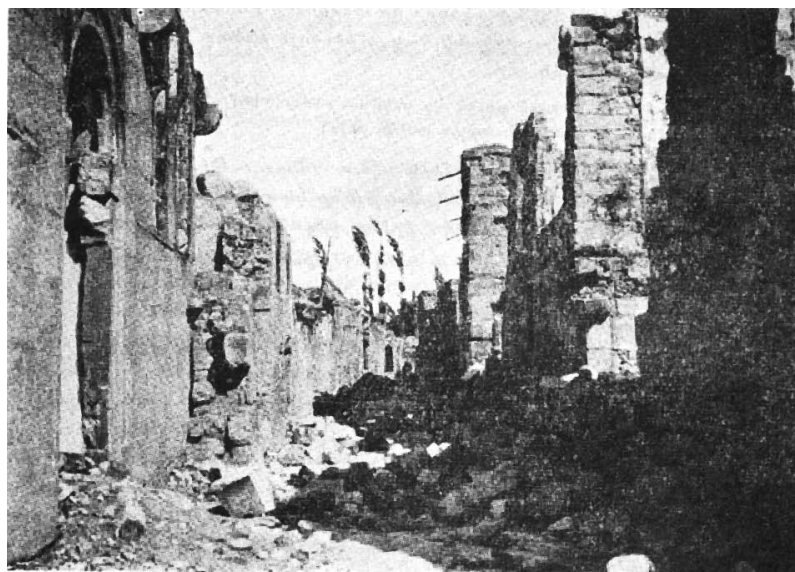
*Մի պատուկեր Ադանայի հայոց հրկիզված թաղերից*



*Հրկիզված հայկական տներ Ադանայում*



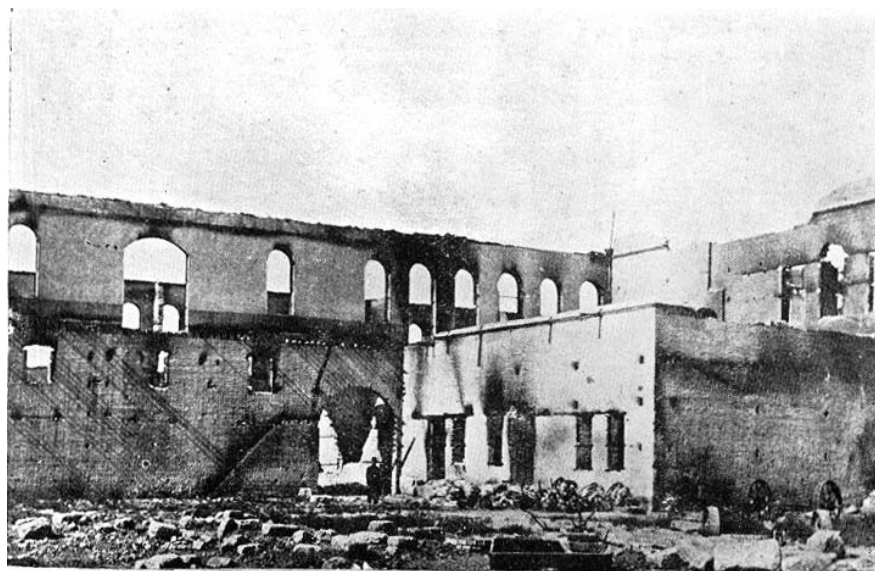
*Արատնա. ավերակների մեջ*



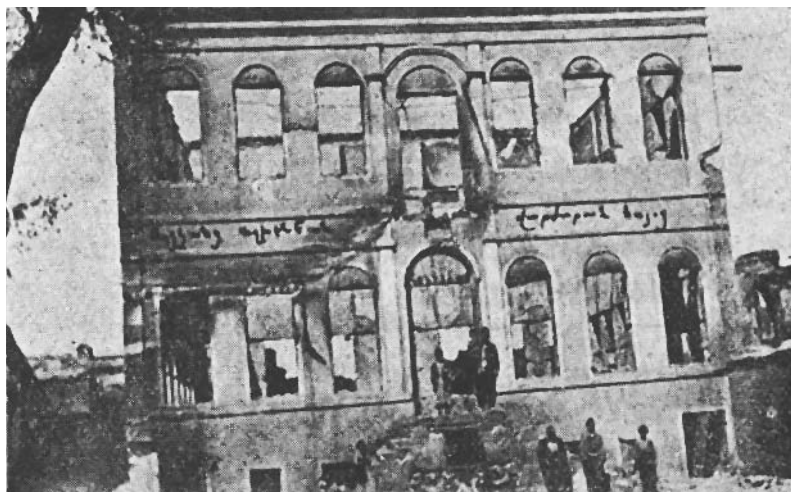
*Արատնայի հրկիզված հայկական թաղերից մեկը*



**Աղանայի Մուշեղյան-Աբգարյան վարժարանը**



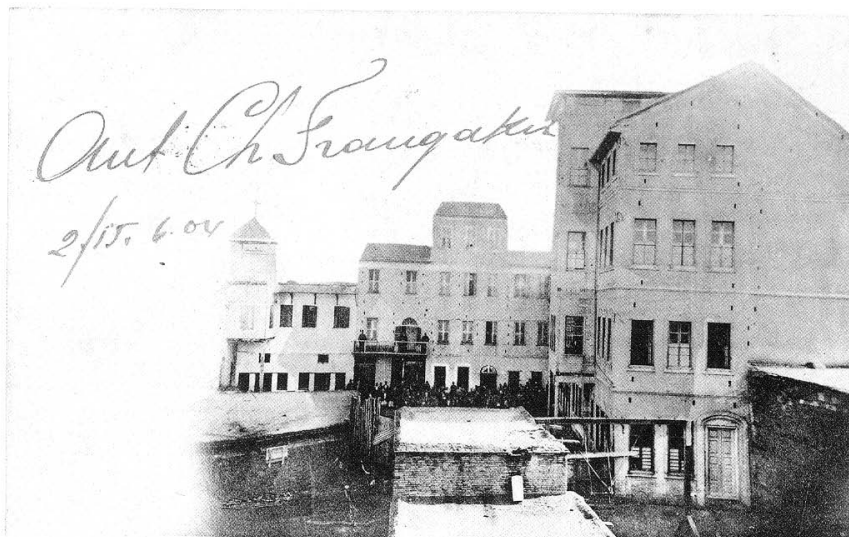
**Նույն վարժարանը հրդեհից հետո**



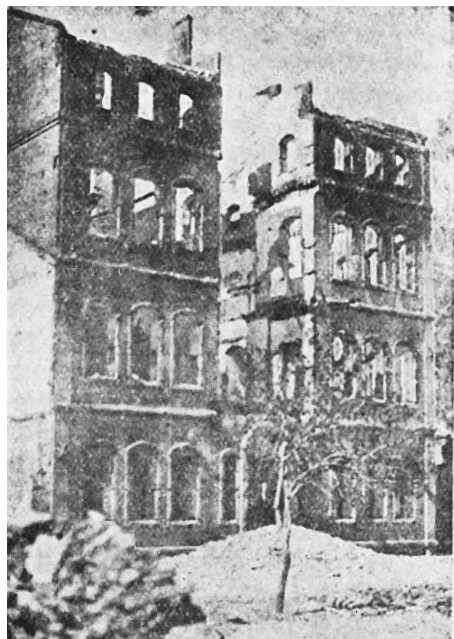
**Հայոց աղջկանց Աշխենյան վարժարանի՝ Ադանայի աղետի ժամանակ այրված շենքի կմախքը**



**Ադանա քաղաքի 4 կմ<sup>2</sup> ձգված ավերակներից մի պատկեր**

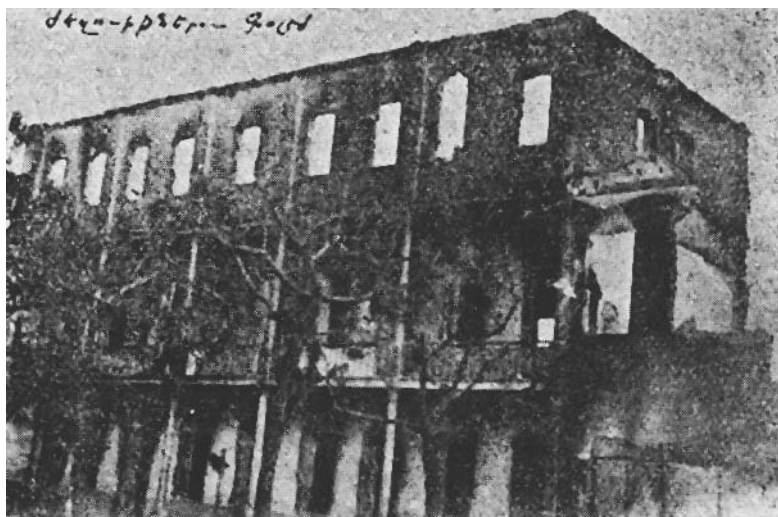


**Աղանայի հայ կաթողիկ թերզյան վարժարանը ջարդից առաջ**



**Նույն վարժարանը հրդեհելուց հետո**





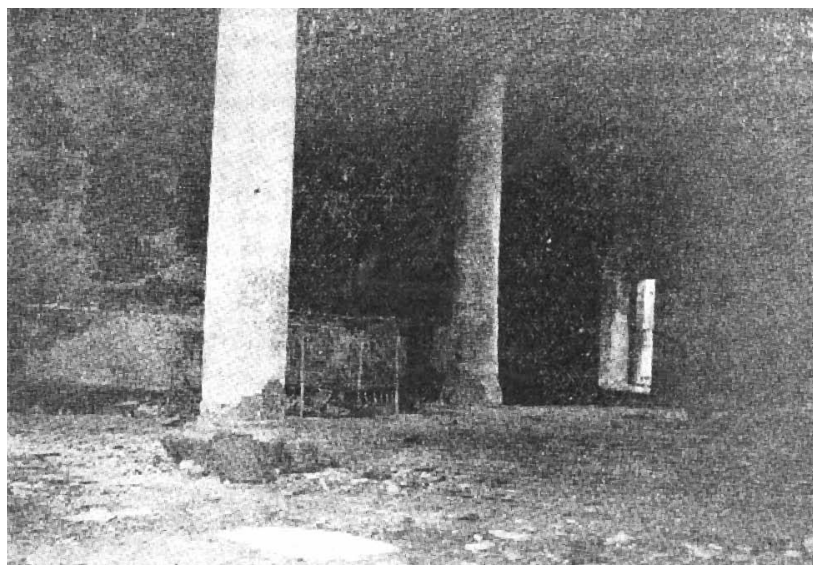
**Ֆրանսիացի Հիուսայանների գեղերթիկ վարժարանի՝  
1909 թ. ապրիլի 13 (26)-ին այրված շենքը**



**Նույն Հաստատության շրջակայքը**



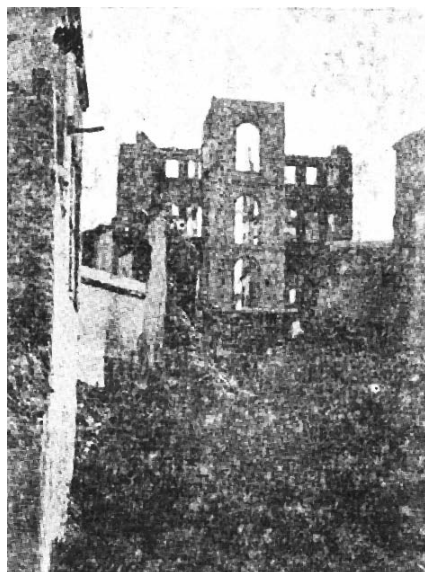
**Աղանայի ս. Ստեփանոս եկեղեցու չրջակայքը աղետից հետո**



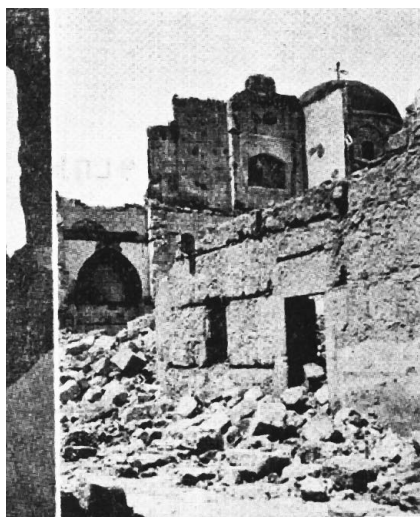
**Աղանայի ս. Ստեփանոս հրկիզված եկեղեցին ներսից**



**Աղանայի հայկական ավետարանական եկեղեցին**



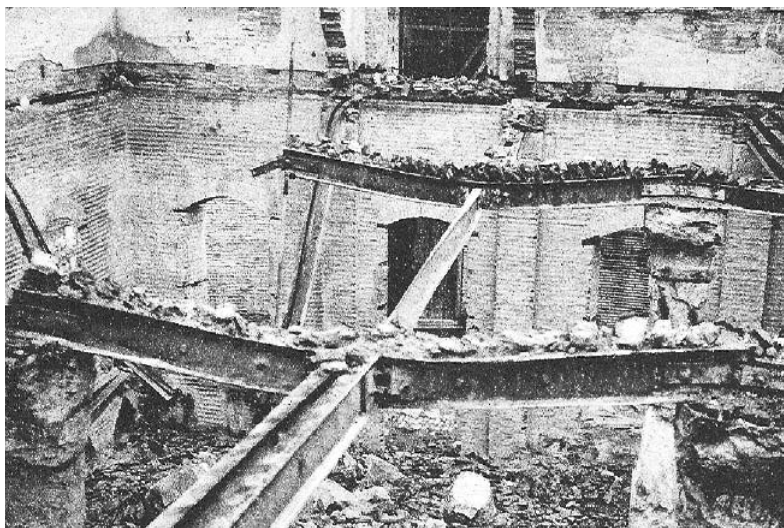
**Նույն եկեղեցին՝ ավերված**



**Աղանայի հայոց ս. Աստվածածին եկեղեցու շրջակայքն՝ ավերված**



**Ադանա, քաղաքի հրդեհված տներից մեկը մետաղե ծամված հեծանները և քայքայված սյուները վկայում են կրակի ուժգնության մասին: Միայն Ադանա քաղաքում շինություններ արժանացել են նույն ճակատագրին:**

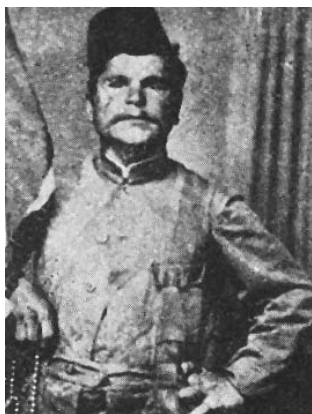


**Ադանայի ֆրանսիական հյուպատոսին պատկանած շենքի ավերակները**



**Կարապետ Լաչինյան**

Աղանայի հայոց ինքնապաշտպանության ղեկավար՝ ծանոթ  
«Սաչլը ֆեղայի» («Երկարամազ ֆիղայի») մականունով



**Մհաբ Թուրսարղիսյան**  
Աղանայի ինքնապաշտպանության  
հրամանատարի



**Տիգրան Պղտիկյան**  
Աղանայի առաջին ջարդի  
ինքնապաշտպանության  
հրամանատարի



**Հովհաննես եպիսկոպոս Արշարունի**  
Կիլիկիայի աղետի ժամանակ Կ.  
Պոլսի պատրիարքական տեղապահ



**Եղիշե արքեպիսկոպոս Դուրյան**  
Կիլիկիայի աղետից հետո  
Կ. Պոլսի հայոց պատրիարք



**Սահակ Բ Նապայան**  
Կիլիկիայի հայոց  
կաթողիկոս



**Մուշեղ եպիսկոպոս Սերոբյան**  
Աղանայի հայոց առաջնորդ



*Աղանայի քրիստոնեական տարրեր հարանվանությունների հոգևոր պետերը, որոնք բողոքի հանրագրեր էին ուղարկում Քուրքիայի կառավարությանը՝ պահանջելով դադարեցնել հայերի կոտորածը*



**Դավիթ Ուրֆայան**  
Ադանայի առաջին կոստորածի  
առաջին զոհը



**Միքայել ճ. վրդ. Աջապալյան**  
Կիլիկիայի կաթողիկոսության  
միաբաններից



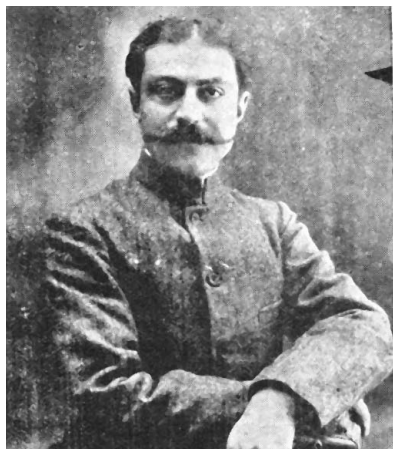
**Լևոն Մանուկյան**  
Անասնավաճառ



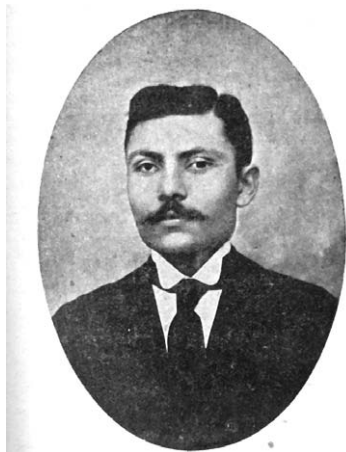
**Սահակ Տեր-Սահակյան**  
Իրավաբան



**ԱԴԱՆԱՅԻ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐԻՑ**



**Տիրան Առաքելյան**  
Նշանավոր մտավորական



**Վեր. Հովակիմ Գայայան**  
Բանաստեղծ



**Մարտիրոս Տումանյան**  
Ուսուցիչ



**Վահան Գայայան**  
Հանրաճայտ մտավորական

**ԱԴԱՆԱՅԻ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐԻՑ**



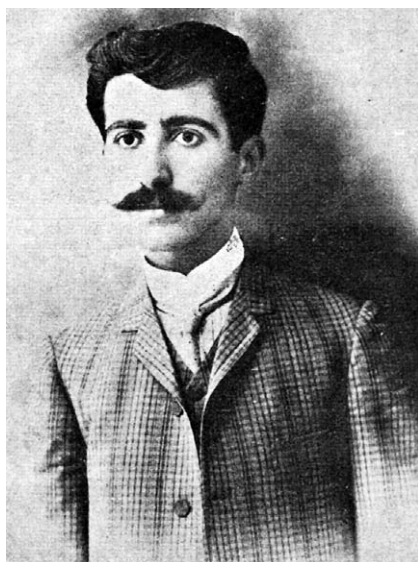
**Պողոս Պզտիկյան**  
Աղանա քաղաքի  
դատական ատյանի անդամ



**Մարտիրոս Բոյաջյան**  
Ուսուցիչ



**Պողոս Թագվորյան**  
Աղանայի նահանգի ավագ  
երկրաչափ



**Ստեփան ԶաՀրեճյան**  
Վաճառական

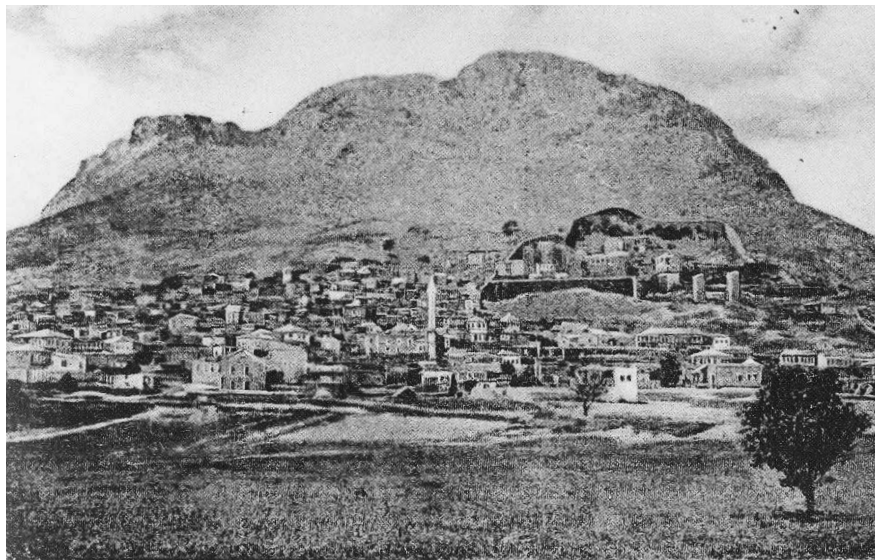


**Միհուն գետի կամուրջը, որի վրայից հազարավոր հայերի դիակներ չպրտում էին գետը**

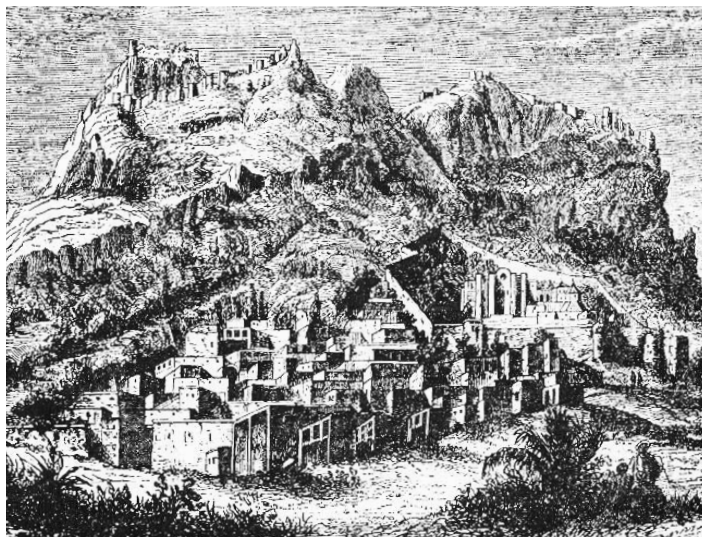


**Ադանայի ջարդից 50 օր անց ջրհորից հանված հայերի դիակներ**

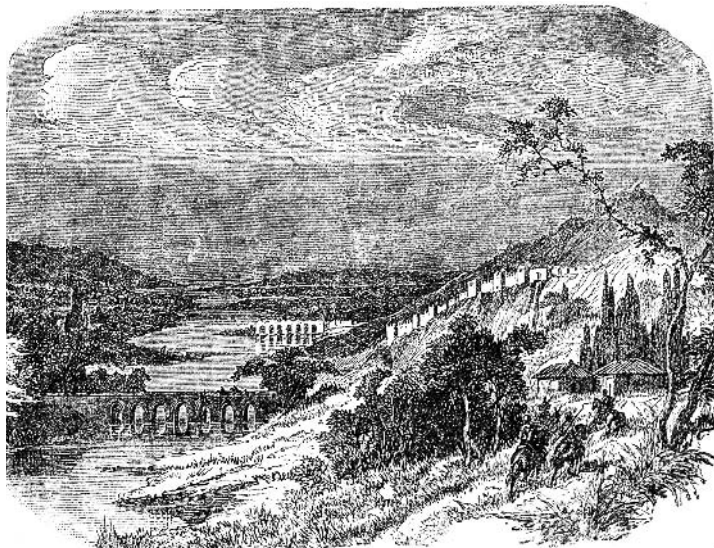
**ԱՂԵՏԸ ԱԴԱՆԱՅԻ ԵՎ ՀԱԼԵՊԻ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒՄ**



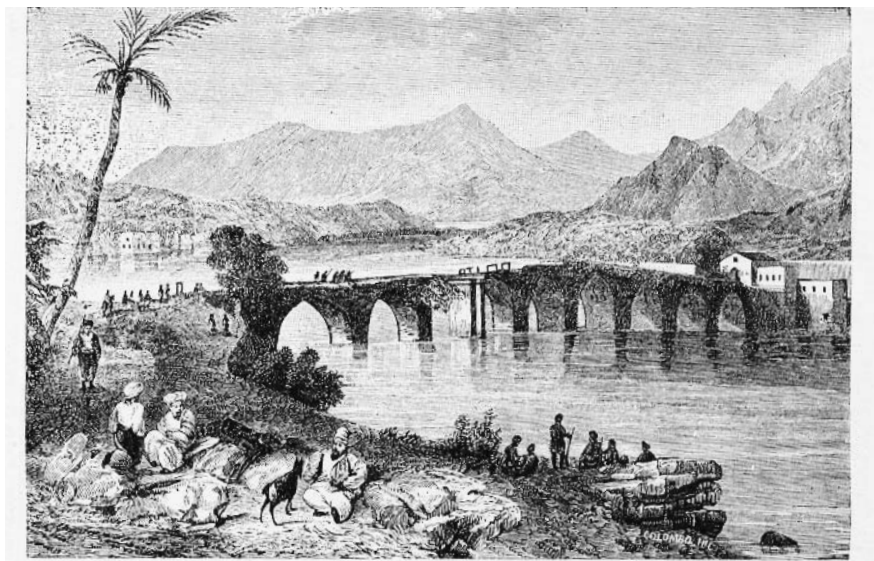
*Միս քաղաքի ընդհանուր տեսքը*



*Միսի կաթողիկոսական նատապյրը, վերևը՝ Միսի բերդի ավերակները*



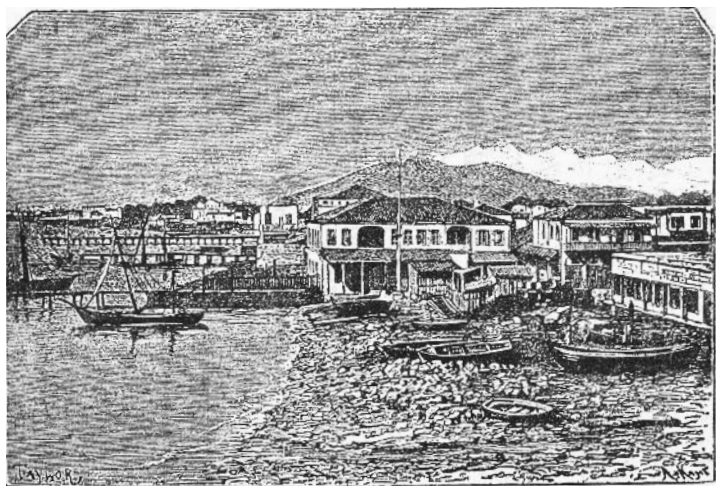
**Մխիս (Մամեստիս)**



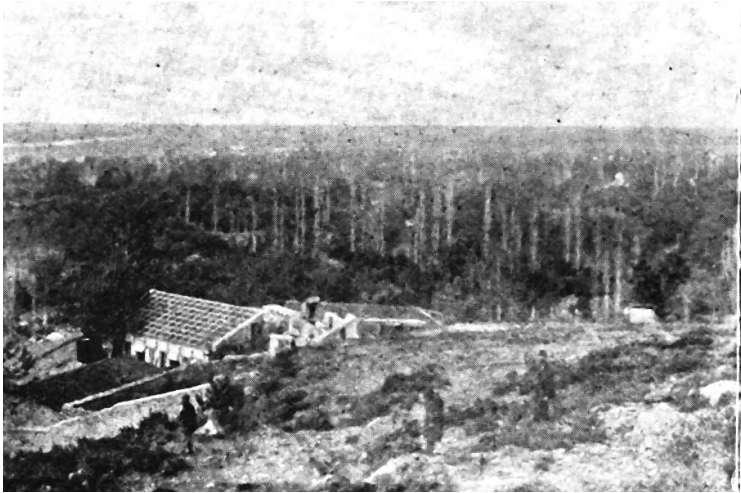
**Ջիհուն գետը և Մխիսի կամուրջը**



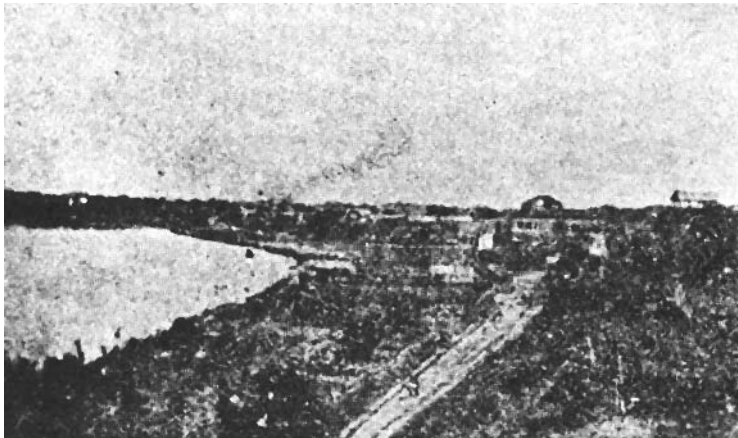
**Մերսին**



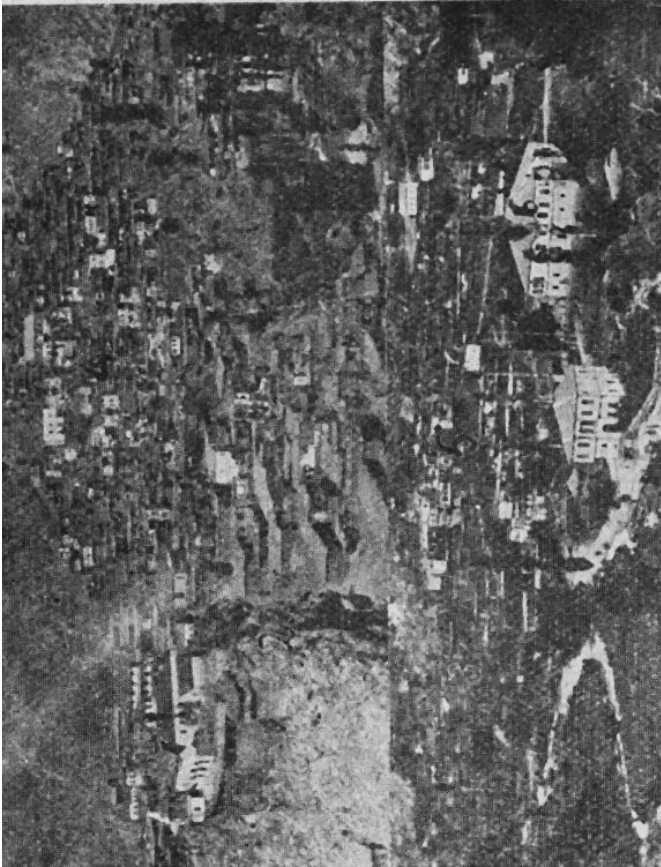
**Մերսինի նավահանգիստը**



*Դեորթ-Յոլ գյուղաքաղաքի մի հատված*



*Մի տեսարան Համիլիե գյուղաքաղաքից*



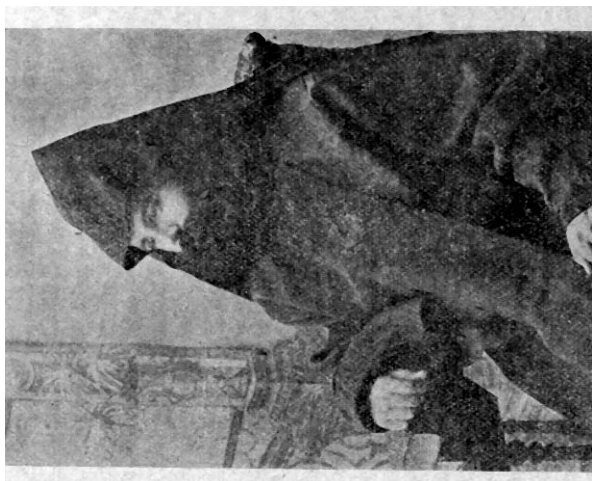
**Շաղիպատաղի համայնական կենտրոնը**



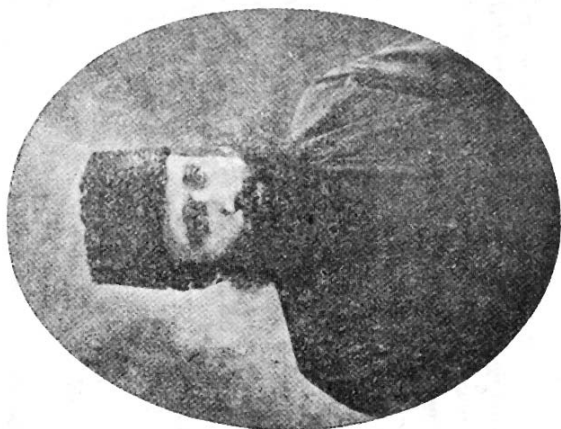


**Ներսես ծ. վրդ. Դանիելյան**

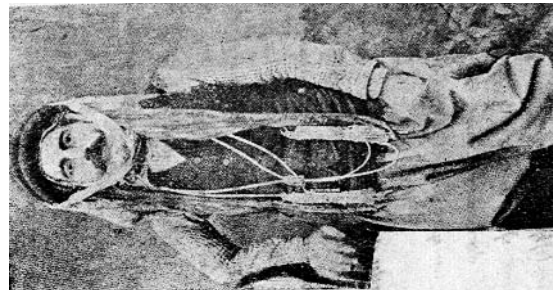
**Աղետի ժամանակ Հաճրնի  
ատաճնորդ**



**Ղևոնդ ձ. վրդ. թուրաթիւյան**  
Սիւսի ինքնապաշտպանութեան  
կազմակերպիչներէց



**Գյուտ ձ. վարդապետ**  
Սիւսի ինքնապաշտպանութեան  
ղեկավար



**Ջին Քորոս (Տաղտաղանյան)**

*Կարս-Բազարի հերոս*



**ԿրոՓ. Սարգիս Լևոնյան**

*Գերմանական համալսարանավարտ, Այնթապի քոլեջի ուսուցիչ, սպանված Օսմանիևում*



**Պատ. Ասատուր Թովայան**  
սպանված Սայ-Գեջիտ գյուղում



**Պատ. Լևոն Սողովմեյան**  
Սայ-Գեջիտի  
նահատակներից

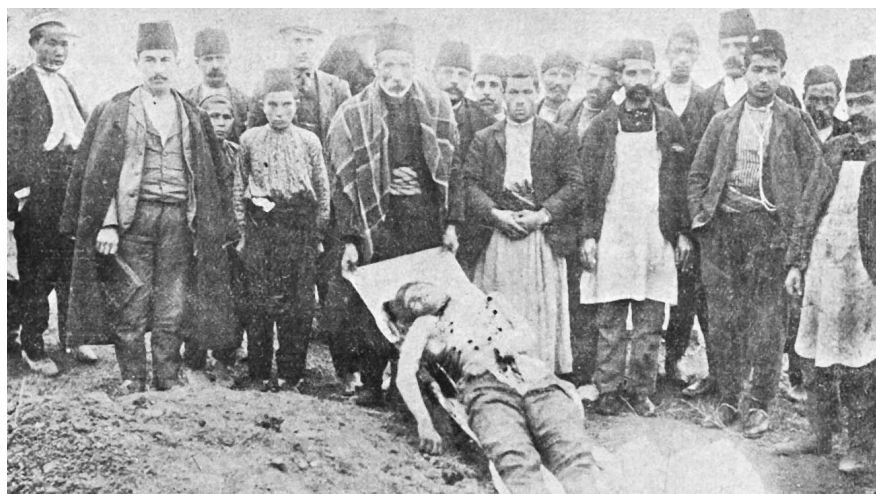


**Միքայել Այճյանը տիկնոջ հետ, պատվելի Մելիտոն Մայան,**  
**պատվելի Կոստանդին Սիյահյան, պատվելի Արտաշես Բոյաջյան**

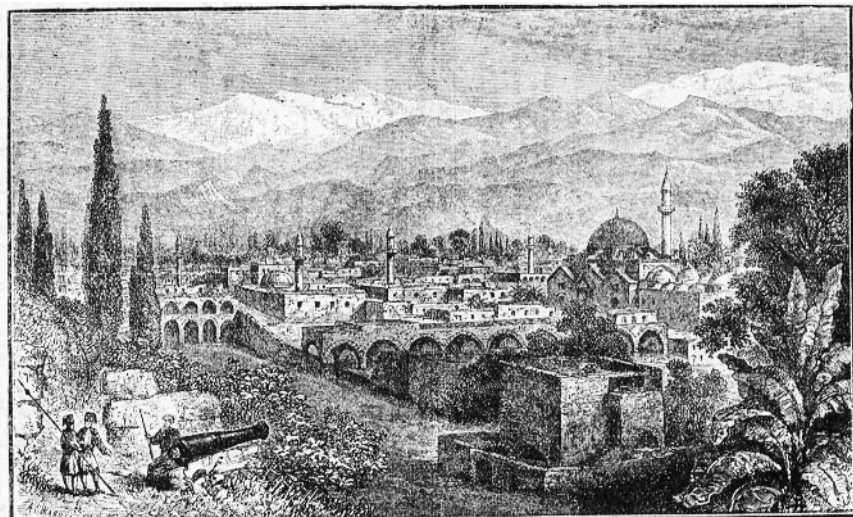
**Սայ-Գեջիտ գյուղի ջարդի ժամանակ նահատակվածներ**



**Սամվել, Հովհաննես և Արմենակ  
Մթրայան եղբայրները, որոնք  
սպանվեցին Օսմանիեում**



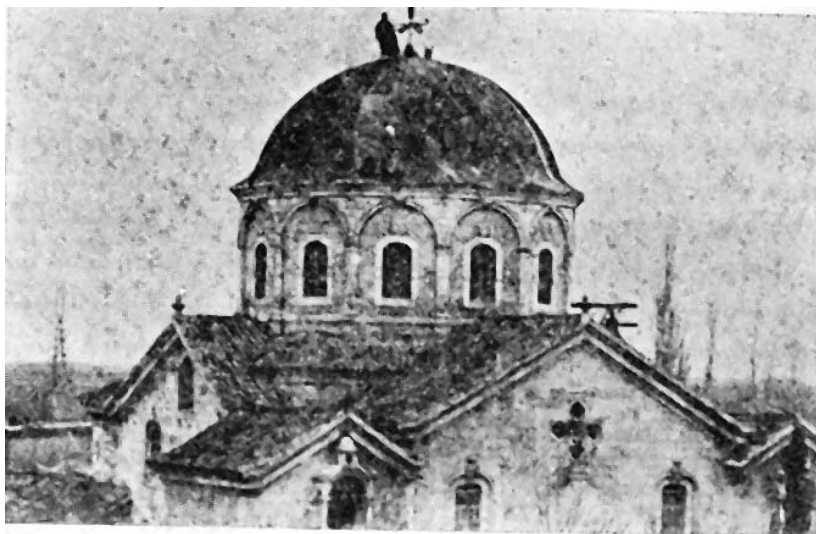
**Կիլիկյան կոտորածների նախօրեին սպանված Տարսուսի ամերիկյան քոլեջի աշակերտ Առաքել Բերբերյանի դին՝ չըջապատված Համիդիեի Հայերով: Սրանք մի քանի օր հետո ամբողջովին կոտորվեցին իրենց գյուղաքաղաքում:**



**Կիլիկիայի հնագույն մայրաքաղաք Տարսոնը**



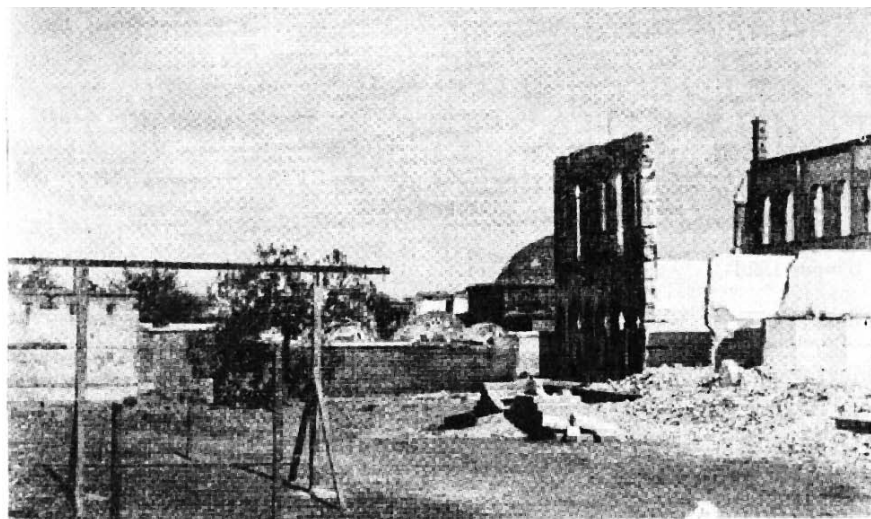
**Տարսոնի քրիստոնեական հատվածը**



**Տարսոնի Հայոց եկեղեցին մոլեռանդ խուժանի կողմից պղծված**



**Տարսոնի Հայկական մի ուրիշ եկեղեցու ավերակները**



*Տարսուի Հայկական ավերված դպրոցը*



*Մարաշի ս. Կարապետ եկեղեցու ավերակները*





***Ջեթունի ընդհանուր տեսքը***



***Ջեթունի թաղերից մեկը***



*Միզը հեյկուղձուստյանի կամուրջը Կապուղ կամուրջներից մեկը*



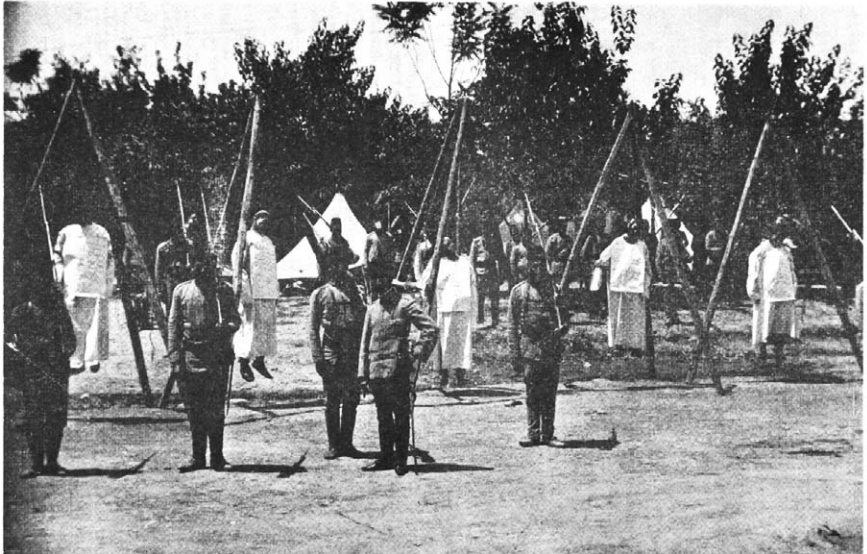
***Ջեթունի թուրքական զորանոցը***



***Ջեթունի թուրքական զորանոցն իր սպայակազմով***



**Ջեյթունի  
ինքնապաշտպանական  
խմբերից մեկը**



**Հայ «Հանցագործները» կախաղանների վրա  
Ադանայի երկաթուղային կայարանի հրապարակում**



**Ղասսար Մխաբ (Սարգիսյան)**  
**Աղանայում անմեղորեն կախաղան հանված**



**Աղանայում կախաղան հանված Պուլտուոլցյան երեք մսավաճառ  
եղբայրներից Հարությունը և Կարապետը**



**Հակոբ Պապիկյան**

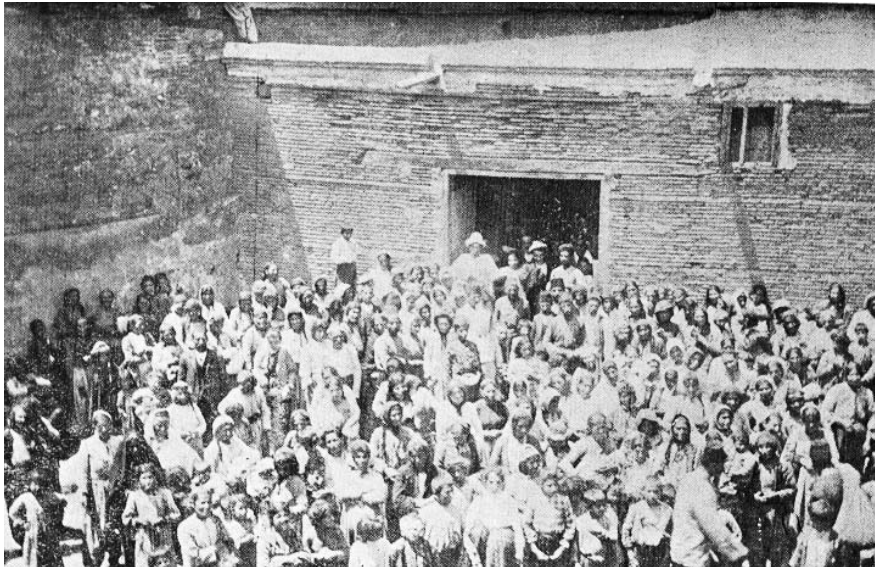


**Հարություն Մոստիչյան**





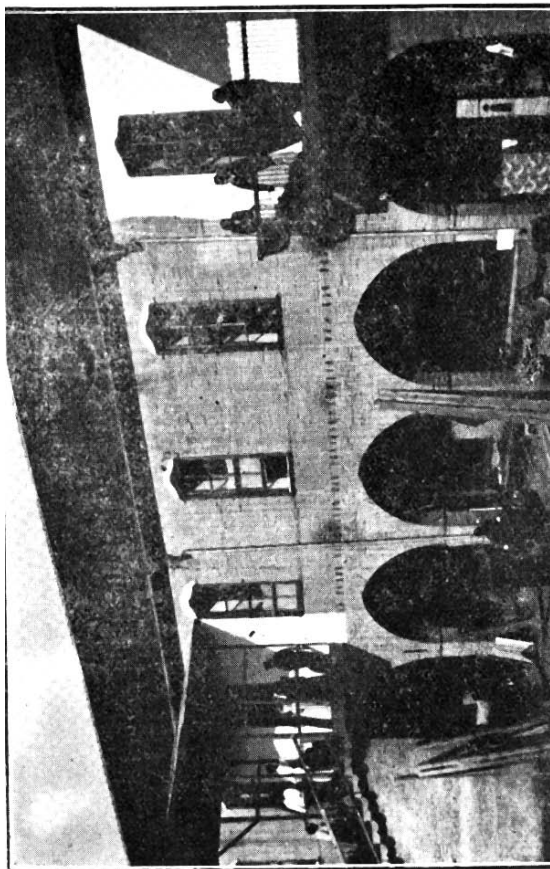
*Հույն Թրիփանի եղբայրներից մեկը,  
որոնց գործարանում հազարավոր  
հայեր ապաստան գտան ու փրկվեցին*



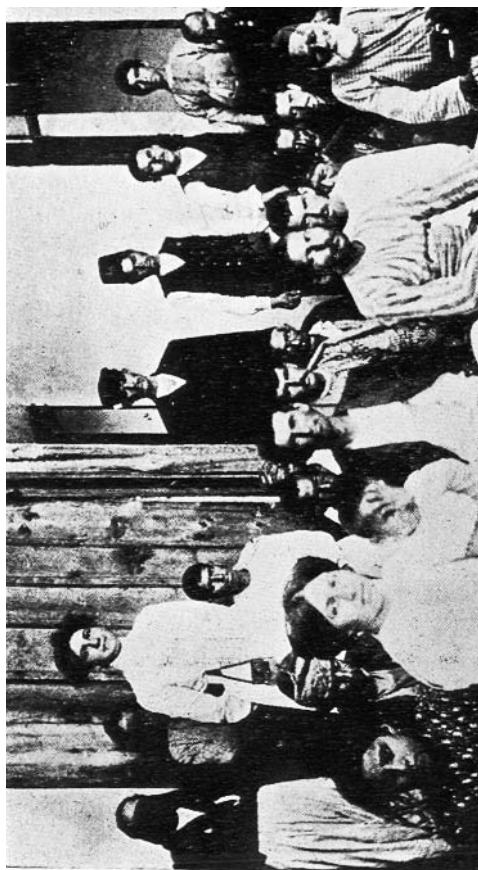
**Հայ աղետոյալները Ամերիկայից ուղարկված Հագուստներով**



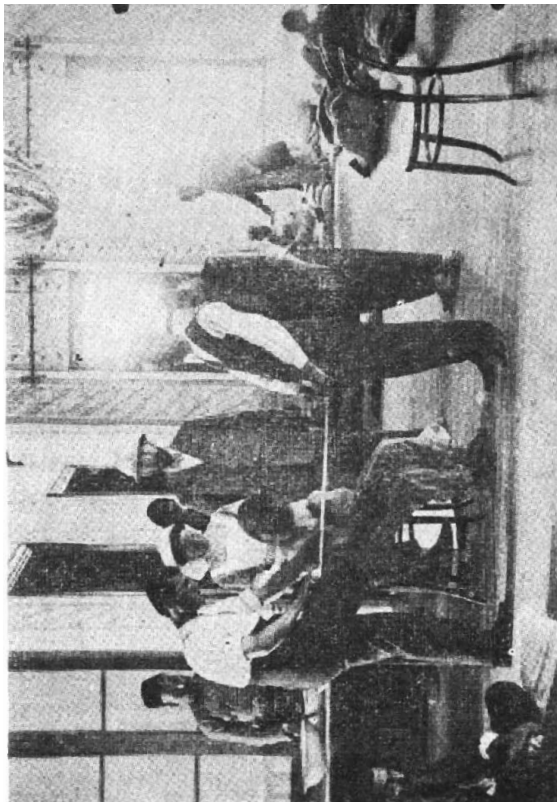
**Հացի բաշխում Ադանայի գերմանական գործարանում**



**Ադանայի ամերիկյան հիվանդանոցը, որն իր դռները լայն բացել էր վերափորձների առջև: Ամերիկացի հիվանդապահները տքնաջան աշխատում էին աղետոյալների վերքերը բուժելու համար:**



**Տեղին Ուելլի՝ իր բացած Հիվանդանոցում**



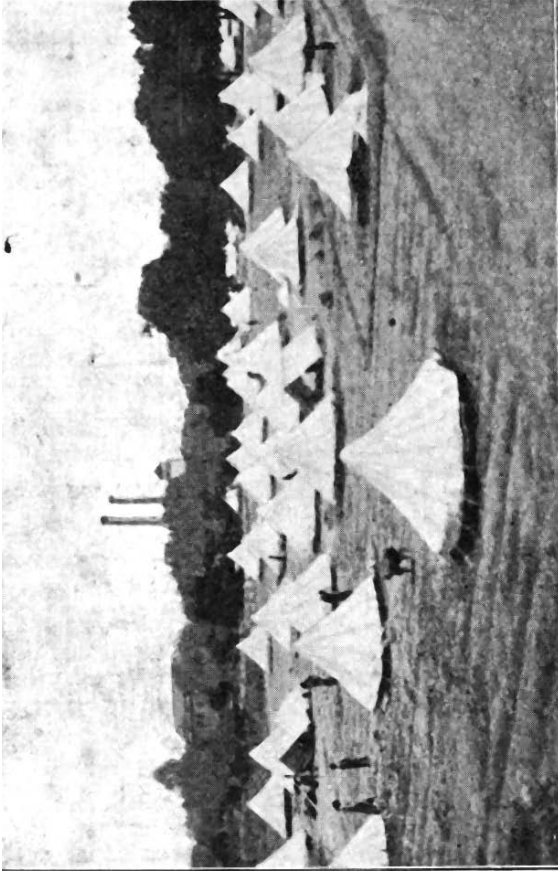
**Աղանայի ջարդերից հետո բրիտանական հյուպատոսի կինը՝  
տիկին Ուիլին անձամբ խնամում է վիրավորներին**



**Վերախորհուրդ հայ կանաք Դաուիթի մեխիկի ջանքերով բացված  
հիանալի լուսանկարները «Երկրային»  
սերվանտների»**



**Մարմնի վրա բազմաթիվ վերքերով  
հիվանդանոց տեղափոխված հայուհի**



*Համաժողովան հայերի վրանները Ադանա քաղաքից դուրս*





*Շաղլ Սաբաթիև*



*Սաբաթիև ընտանիք*

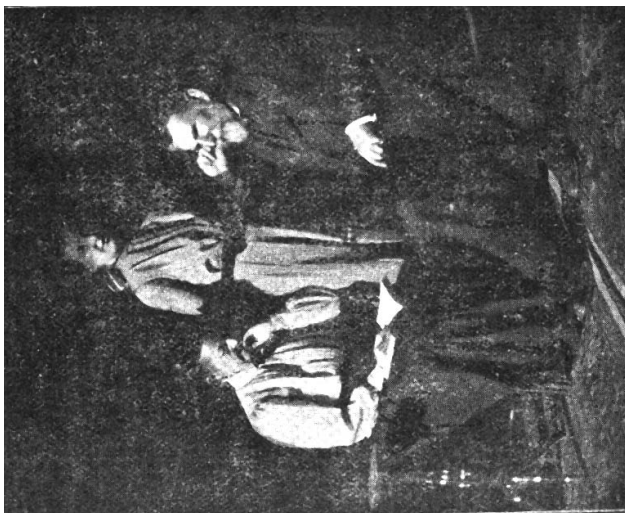


**Վեր. Գեյվիլի Ռոջերգի այրին՝ Մերի Ռոջերգը և  
դուստրը**



**Վեր. Գեյվիլի Ռոջերգ**

*Արանայում գրահաված ամերիկացի  
միսիոներ*



*Վիլյամ Ն. Չեմբրան իր ընտանիքով*

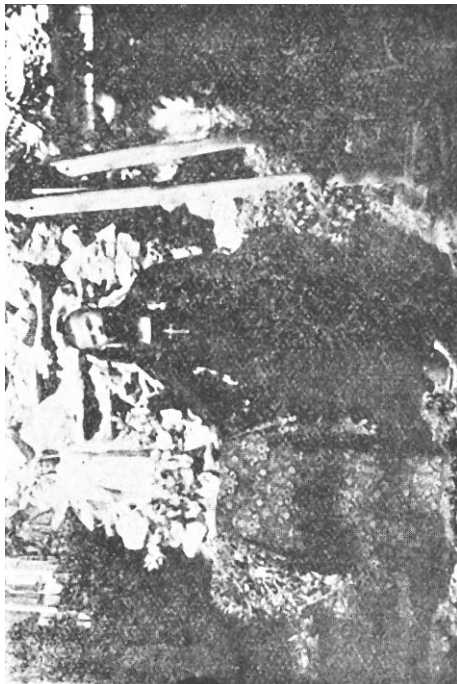


*Վիսո Ռոդ Լամբերթ*

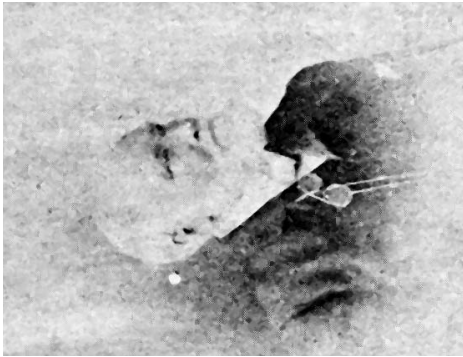
*ամերիկացի միսիոներու հի*



**Արամայուն գրչված ամերիկացի  
միտիններ վեր. Հենրի Մորեբը տիկնոջ  
Հետ**



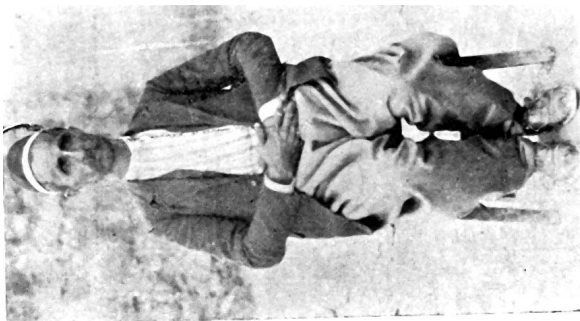
**Ֆրեր Անթուան Դիտաբոր**



**Տեր և տիկին դուկտ. Թոմաս և Քարմելայթ Քրիստիաներ, որոնց  
Չանգերի չնորհիվ կոտորածներից փրկվել են Հազարավոր Հայեր  
Տարանունում**



**Հատը Ռեուֆ բեկ**  
Մերսինի կառավարիչ, որը մեծ ջանքեր  
գործադրեց տեղի հայութեանը ջարդի  
փտանդից պաշտպանելու համար



**Քերթալաի գաղբե խառը**  
Տարտոնի թեպեկ թաղի թուրք  
ընակիչներին, որը փրկել է  
բազմաթիվ հայերի կյանքը



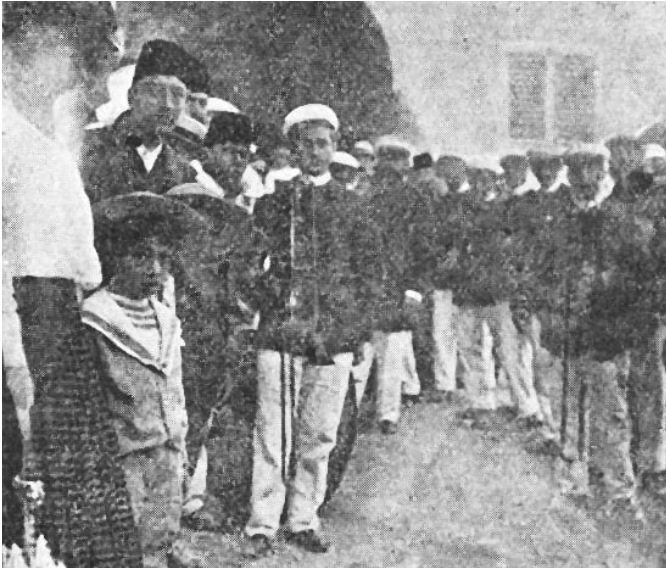
**Սուրեն Փլշոն**

Կլիկիայի աղետի ժամանակ  
Ֆրանսիայի արտաքին  
գործերի նախարար, որը  
բաղձից հանդես է եկել  
Կլիկիա հայերի կոտորածները  
դատապարտող  
հայտարարություններով



**Դենի Կոշեն**

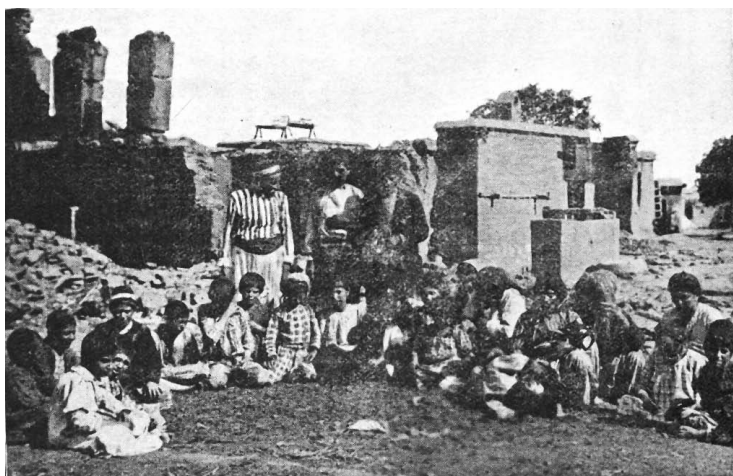
Ֆրանսիայի Ազգային ժողովի անդամ,  
որը քանիցս դատապարտել է հայերի  
կոտորածը և կատալարությունից  
պահանջել ազդու կերպով սիջամտել  
արյունալի իրադարձություններին



**Ֆրանսիական «Վիկտոր Հյուգո» ռազմանավի նավաստիների մի խումբ Մերսինում: Նրանց նավը հարյուրավոր հայերի տեղափոխեց ապահով վայրեր:**



## ԱՅՐԻՆԵՐ ԵՎ ՈՐԲԵՐ



**Գյավուր-Քեոյ գյուղաքաղաքի հայ որբերի մի խումբ**



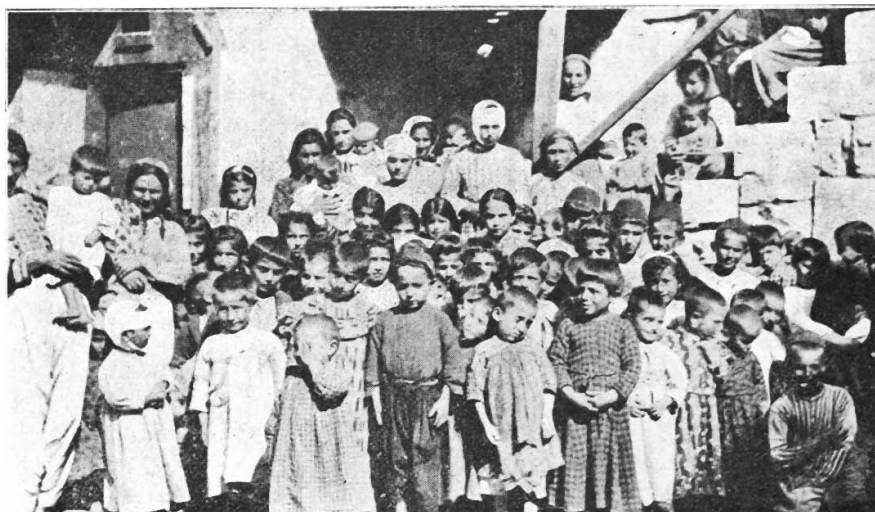
**Հաճընում այրիացած հայուհին իր յոթ  
զավակներով**



**Աղանայի ս. Աստվածածին եկեղեցու բակում ապաստանած  
ճնողագուրկներ ջարդերից հետո**



**Աղանայի ջարդերից վերապրած բեկորներ**



*Հայ այրիներ ու որբեր Տարսուսում*



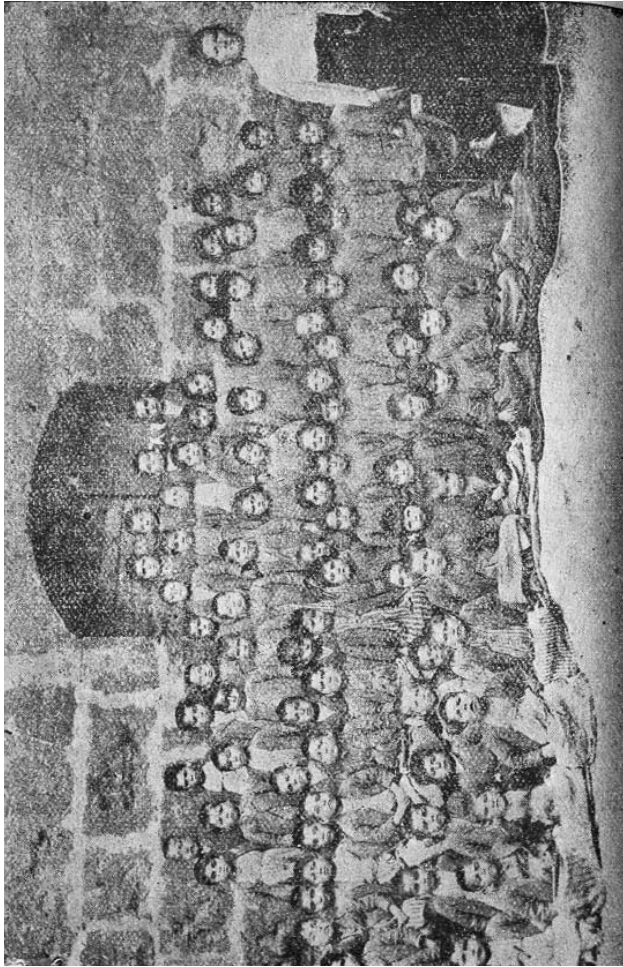
*Անտերունչ որբեր*



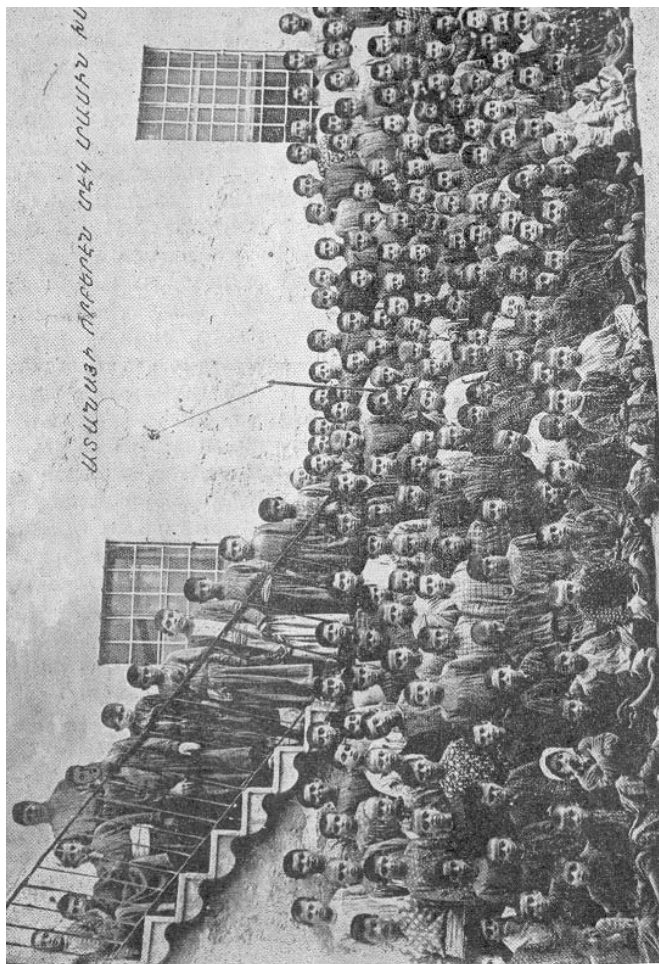
**Քեսապի ջարդի ժամանակ 8 օր շարունակ  
քարայրում թաքնված հայ կանայք**



**Քեսապի հայ որբուկներ**



*Շուտոց վեց փոքրիկ աղջիկներ Խոտոթխա փոքրաշ*



ԱՏԱՆԱՅԻ ՊՐԻՄԵՐՆ ԵՒ ԿՈՄԱՆԴՆ ԽՈ

**Հայ որբեր Աղանայում**



**Զույգ որդեք**



**Մի որդ**



**Գնդակից վիրավորված և աջ բազուկը կորցրած 4 տարեկան  
Սաթուն Վանուդյանը: Եղեռնագործները սպանել էին նրա  
տատին, հորը, նաև 18 ամսական եղբորը:  
Ընտանիքից փրկվել էր միայն մայրը:**



### ՀԱՎԵԼՎԱԾ 3

Գիրքը պատրաստ էր տպագրություն, երբ բուրոսովին վերջերս համացանցային կայքում հայտնաբերվեց սույն արաբատառ թուրքերեն փաստաթուղթը, որը գտնվել է թուրքական արխիվում, օտար հետազոտողի կողմից: Ուստի 2-րդ հավելվածից հետո փաստաթղթի տեղադրելը պայմանավորված է վերը նշված հանգամանքով:

**ԱԴԱՆԱՅԻ ՔՐԻՍՏՈՆՅԱՆԵՐԻ ՀՈԳԵՎՈՐ ՊԵՏԵՐԻՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՀԱՄՄԵԴ Ե-ԻՆ ՀՂԱԾ  
17 ՀՈՒՆԻՍԻ 1909 Թ. ԽՆԴՐԱՆՔ-ԲՈՂՈՔԱԳԻՐԸ**

*Ձերդ վեհափառություն,*

Աղանայի և շրջակայքի քրիստոնյաների արժանապատվությունը, անձը, դրամը և անչարժ գույքն ամբողջապես վնասվեցին՝ առանց որևէ պատճառի: Այս պայմաններում՝ նրանց կեցությունն ու կյանքի ապահովությունը պատերազմական ատյանի արդարադատության ու միջոցառումներին թողնվել էին: Սակայն մինչև հիմա իրականացված միջոցառումները մեր հույսը ջնջեցին և մեր հուսահատությունն առաջացրին, քանի որ բնաջնջում և ավերակում պատճառողները փնտրելու և, ի զգուշացում հանրության, նրանց պատժելու փոխարեն, սովորական մարդասպաններն են հետախուզվում: Դեպքին մասնակից մուսուլմաններից քիչ ձերբակալվածներ կան, դրանք էլ հրահանգներին ենթարկված մի խումբ տգետ գյուղացիներ են: Քրիստոնյաներից ձերբակալվել են մի խումբ մատնիչների սուտ վկայությունների զոհ դարձածներ կամ ինքնապաշտպանության դի-

մած անմեղ քաղաքացիներ, որոնք բերման են ենթարկվում և դատապարտվում: Պատերազմական ատյանը բացառապես քրիստոնյաներին մեղավոր հայտարարելու քաղաքականությունն է հետապնդում: Այս վիճակում, մեր ցավն ո՞ւմ լացենք, մեր անճար համայնքին ինչպե՞ս ապահովեցնենք և ինչո՞վ զբաղեցնենք: Ի սեր Աստուծո՜ գութ ցուցաբերեք:

4 հունիսի [1]325 [17 հունիսի 1909 թ.]

Ասորի կաթողիկեների պատրիարքական փոխանորդ՝ Փիլիպոս [Շազգալ] քահանա

Բողոքականների հոգևոր պետ՝ [վեր.] Համբարձում [Աչճյան] Հայ կաթողիկեների առաջնորդ՝ Պողոս եպիսկոպոս [Թերզյան] Հին ասորիների պատրիարքական փոխանորդ՝ Մանսուր քահանա

Հուլյն կաթողիկեների հոգևոր պետ՝ Իլիաս քահանա

Հայոց առաջնորդական փոխանորդ՝ Արսեն քահանա [Եմենիջյան]

Քաղղեացիների պատրիարքական փոխանորդ՝ Իստեֆան [Մաքսարուհ] քահանա

[Հեռագրական բլանկ: Փաստաթուղթը վերցվել է Թուրքիայի վարչապետությունից առընթեր պետական արխիվից: Օսմաներենից լատինատառ թուրքերենի վերածումն ու անգլերեն թարգմանությունը հավանաբար կատարել են հիշյալ արխիվի աշխատակիցները՝ սխալներ թույլ տալով: Այսպես, առաջին նախադասության մեջ չփոթվել են արաբերեն-օսմաներենի «աարտ» (արժանապատվություն) և «արտ» (հող) բառերը, բնագրի նախավերջին տողի առաջին բառը՝ արաբերեն-օսմաներենի «ջելը» (ceġb, բերման ենթարկել) բայը, «ջ» տառի կետի բացակայությունը պատճառով ընթերցվել է «ս» և բառը չփոթվել է «սուլը» (sulb, խորք, էություն) բառի հետ, որն անգլերենում չի էլ թարգմանվել: Նույն տողի նախավերջին բառը՝ արաբերեն-օսմաներենի «թաակիր» (tâkîr, հետապնդել) բայն ընթերցվել է «թաթրիկ» (tatbîk, կիրառել): Վերջին տողի չոր -

րորդ բառը՝ օսմաներենի «աղլայալիմ» (*ağlayalım, լացենք*) բայն ընթերցվել է «անլալթալիմ» (*anlatalım, հասկացնենք, պատմենք*):

Անգլերեն թարգմանությունն ժամանակ թույլ են տրվել քրիստոնյա հոգևոր պետերի վրդովմունքի տարողությունը նվազեց – նելու միտված վրիպակներ, նաև՝ թարգմանական սխալներ: Օրինակ՝ արաբերեն-օսմաներենի «ջեմաթ» (համայնք) բառը անգլերեն թարգմանվել է *congregation* (կրոնական միաբանություն):

Լատինատառ թուրքերենի վերածման տակ, «Հարցը» վեր – նագրով բացատրություն է տրվել փաստաթղթի մասին: «Աղանայի շրջանի դեպքերի» առնչությամբ Պատերազմական ատյանի անարդար քայլերի հանդեպ «շրջանի ասորի, բողոքական, հայ, հույն և կաթոլիկ ներկայացուցիչներն» այսպիսի բողոքագիր-հեռագրերով «պահանջում են վիճակին արդար լուծում բերել»: Ակնարկություն իսկ չկա բյուրավոր քրիստոնյա (հայ) կոտորվածների մասին:

Լատինատառ թուրքերենն ու նրան կցված բացատրություն – նը կրում են Y.PRK.AZN 25 / 40 նշումը: Ենթադրում ենք, որ «AZN» թուրքերեն «ազինլիբլար» (փոքրամասնություններ) բառի հապավումն է:

Հեռագրական բլանկի վերևի աջ կողմում կա «Բարձրագույն պալատի փոստատուն» նշումով կնիքը]:



Saray-ı Hümâyûn Telgraphhânesi 1327

*Atebe-i Ulyâ'ya*

Adana ve mülhekatında bilâ-sebebe arz ve nüfus ve emvâl ve emlakce küllü zarar ve ziyâna düçâr oldular. Artık onların bu havâlide ikâmet ve temin-i hayatları divân-ı harbin adalet ve icraatına kalmış idi. Fakat şimdiye kadar vaki olan icraat umidimizi mahv ve me'yusiyetimizi mucib oldu. Çünkü katliam ve tahribatın müsebibleri aranılıp ibret-i alem olmak üzere mucüzaat edilmeli iken adi katiller aranmakta. İslamların vakadan çok bir vukuf olmayıp emre itaat etmiş bir fakir cahil köylüleri, hristiyanların ise bazı garazkaranın yalan şahadetleriyle mahkum olmuş yahut müdaffa-ı nefse say etmiş masum şehirliler sulb ve mahkum olmaktadır. Divan-ı Harb mütallaka Hristiyanları kabahatli çıkarmak politikasını tatbik ediyor. Şu halde derdimizi kime anlatalım biçare cemaatimizi ne ile temin ve teselli edelim. Allah aşkına merhamet buyurunuz.

Süryani Katolik Patrik Vekili: El-Hari Filbas  
Protestan Reis-i Ruhani: Hamparsum  
Ermeni Katolik Murahhası: Bagos Piskopos  
Süryani-i Kadim Patrik Vekili: El-Kasi Mensur  
Rum Katolik Reis-i Ruhani: El-Kasi İlyas  
Ermeni Murahhas Vekili: Papas Aras  
Katolik Patrik Vekili: El-Kasi Stephan

4 Haziran 1325 / 28 Cemaziyelevvel 1327  
Miladi : 17 Haziran 1909

Konu:

Adana bölgesi olayları ile ilgili olarak Divan-ı Harb tarafından adil bir yargılama yapılmadığını, olaya sebep olan kişilerin tesbit edilip gereken ceza verilmesi gerekirken böyle yapılmayıp; Hristiyanların bir takım kasıtlı yalan ifade veren şahitlerin şahadetleri doğrultusunda ağır cezalara çarptırıldıklarını belirten bölge Süryani, Protestan, Ermeni, Rum ve Katolik temsilcilerin duruma bir adil çözüm getirilmesi taleplerini içeren telgrafları.

4 Haziran 1325 / 28 Cemaziyelevvel 1327/ Miladi : 17 Haziran  
1909

## ARMENIAN, ASSYRIAN AND HELLENIC GENOCIDE NEWS \*

1909: Ottoman Archives Related to the Adana Massacres  
by Dr. Racho Donef — Sydney, Australia. 2008.  
Posted: Thursday, July 17, 2008 at 05:11 PM CT

### *Document*

Source: Prime Ministerial Ottoman Archives, Y.PRK.AZN 25/40;

Transliteration cited at Iris Muzaffer, *Bütün Yönleriyle Süryani-ler*, 2003, Ekol Yayimcilik, Istanbul

Imperial Palace Telegraph Office 1327

To the Imperial Threshold

In Adana and its bounds without any reason land, people and possessions were subjected to great damages. Now for them [the Christians] to reside in this area and be assured of their safety is up to the judgment of the Court Martial. But what transpired thus far has demolished our hopes and caused us despair. This is because rather than searching for those responsible for the massacres and damages and punish them so it may be a warning to others, common murderers are

---

\* <http://www.atour.com/~aahgn/images/20080717a1.jpg>

being sought. Poor ignorant Muslim villagers who obeyed orders without knowing, and some Christians who were convicted due to malicious false testimonies or innocent citizens, who defended their lives, are being convicted. The Court Martial is pursuing the policy of absolutely finding the Christians at fault. In this predicament, who can we tell about our affliction? How can we provide assurances and comfort to our helpless congregation?

For the love of God, show mercy.

Syrian Catholic Patriarchate Representative: Head Priest Father  
Filipos

Protestant Clerical Leader: Hampersom

Armenian Catholic Bishop: Bishop Bagos

Syrian Orthodox Patriarchate Representative: Father Mansur

Greek Catholic [Melkite] Clerical Leader: Father Ilias

Armenian Bishopric Representative: Father Aras

Chaldean Patriarchate Representative: Father Stephan.

17 June 1909

## **ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱՂԲՑՈՒՐՆԵՐԻ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ**

### **1. Արխիվային փաստաթղթեր**

#### **1.1. Եղիշե Չոբենցի անվան Գրականության և արվեստի Թանգարան (ԳԱԹ)**

Արչակ Չոպանյանի անձնական ֆոնդ, թղթապանակ 421, թերթեր 1-8:  
Գրիգոր Զոհրապի ֆոնդ, № 2175/1, թերթ 2, № 2175/II, թերթեր 1, 2, 3:  
Վահան Մալեգյանի ֆոնդ, ցուցակ 1, թղթապանակ 381, թերթ 8:

#### **1.2. Հայաստանի Ազգային արխիվ (ՀԱԱ)**

Ֆոնդ 56, ցուցակ 15, գործ 576, թերթ 67:

Ֆոնդ 57, ցուցակ 2, գործ 1202, թերթեր 3 և չրջերեսը, 5-9, 14, 17, 18 և չրջերեսը, 28:

Ֆոնդ 57, ցուցակ 3, գործ 19, թերթեր 6, 9:

Ֆոնդ 57, ցուցակ 5, գործ 14, թերթեր 1 և չրջերեսը, 2, 3 և չրջերեսը, 7-11, 18:

Ֆոնդ 57, ցուցակ 5, գործ 16, թերթ 4:

Ֆոնդ 413, ցուցակ 1, գործ 869, թերթեր 11-15:

Ֆոնդ 424, ցուցակ 2, գործ 8, թերթ 21:

#### **1.3. Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Հին ձեռագրերի գիտահետազոտական ինստիտուտ – Մատենադարան**

Արչակ Ալպոյանյանի արխիվ, թղթապանակ 4, վավերագրեր 736, 739:

Կաթողիկոսական դիվան, թղթապանակ 2378, վավերագիր 323, թերթ 6:

Մատթեոս Իզմիրլյանի արխիվ, մատյան 34, թղթապանակ 14, վավերագրեր 206, 475, 476, 507, 521:

### **2. Մենագրություններ, գրքեր, նյութերի ժողովածուներ և տարեգրքեր**

#### **2.1. Հայերեն**

Ազաթանգեղայ պատմություն, Թիֆլիս, 1883:

Ալլահվերտեան Յակոբ Յ., Ուլիսիս կամ Զէյթուն, լեռնային աւան ի Կիլիկիա: Նկարագիր տեղական, կենսաբանական, բանասիրական եւ



լեզուարանական, Կ. Պոլիս, 1884:

**Ալպոյաճեան Արչակ**, Պատմութիւն Մալաթիոյ Հայոց, Բնյրութ, 1961:

**Աճառեան Հրաչեայ**, Տաճկահայոց Հարցի պատմութիւնը (սկզբից մինչեւ 1915 թ.), Նոր Նախիջեան, 1915:

**Աչճեան Համբարձում Յ.** վերապատուելի, Ատանայի եղեռնը եւ Գոնիայէ յուշեր, Նյու Յորք, 1950:

**Առաքելեան Համբարձում**, Զէյթուն: Տեղագրական, ազգագրական եւ վարչական տեսութիւն, Թիֆլիս, 1896:

«Ատանայի եղեռնը. տեղեկագիր **Յակոբ Պապիկեանի**», Կ. Պոլիս, 1919:

**Գալուստեան Գրիգոր Հ. (Կիլիկեցի)**, Մարաշ կամ Գերմանիկ եւ Հերոս Զէյթուն, Նյու Յորք, 1934:

**Գուտուկեան Գրիգոր**, Հայ լեռը: Կարմիր դրուագներ Կիլիկիոյ աղէտէն, Կ. Պոլիս, 1912:

**Դանիէլեան Ներսէս եպիսկոպոս**, Կաթիլ մը ջուր այրած սրտերու, Կ. Պոլիս, 1912:

**Եղիայեան Բիւզանդ**, Ատանայի Հայոց պատմութիւն, Անթիլիաս, 1970:

**Եսայեան Զապէլ**, Աւերակներուն մէջ, Կ. Պոլիս, 1910:

**Երամեան Համբարձում**, Յուշարձան Վան-Վասպուրականի, Հտ. Բ, Ալեքսանդրիա, 1929:

«Զգուշացե՛ք կեղծ բարեկամներից», Երևան, 2002:

**Զէյթունցի (Սեմերճեան Մնացական)**, Զէյթունի անցեալէն եւ ներկայէն, Վիեննա, 1900:

**Թէոդիկ**, Ամէնուն տարեցոյցը, Գ. տարի, Կ. Պոլիս, 1910:

**Թէոդիկ Արչակուհի**, Ամիս մը ի Կիլիկիա, Կ. Պոլիս, 1910:

**Թէրզեան Յակոբ Յ.**, Կիլիկիոյ աղէտը, Կ. Պոլիս, 1912:

**Ժէնէրալ Անդրանիկ**, Հայկական առանձին Հարուածող զօրամասը, Բոստոն, 1921:

**Լէօ**, Թիւրքահայ յեղափոխութեան գաղափարաբանութիւնը, Հտ. Բ, Փարիզ, 1935:

**Խրղոպեան Տիգրան Ճ.** վերապատուելի, Ոսկեմատեան Հայ աւետարանական միութեան, Հտ. Ա, Բնյրութ, 1950:

«Կիլիկիա. փորձ աշխարհագրութեան արդի Կիլիկիոյ», Պետերբուրգ, 1894:

«Կիլիկեան կսկիծներ – Վաւերագրեր Կիլիկիոյ կաթողիկոսական դիւանէն», Բնյրութ, 1927:

«Հայ ժողովրդի պատմութիւն», Հտ. III, Հայկական ՍՍՀ Գիտութիւնների ակադեմիայի Հրատ., Երևան, 1976:

«Հայկական Կիլիկիա», Նյու Յորք, 1919:

**Ճիզմէճեան Մանուկ Գ.**, Պատմութիւն ամերիկահայ քաղաքական կու-

- ասկցութեանց, 1890-1925, Ֆրեզնո, 1930:
- Մեւան զատէ Ռիֆաթ**, Թուրքական յեղափոխութեան մութ ծաւրերը, Բեյրութ, 1975:
- Միքայելյան Գրիգոր**, Կիլիկիայի Հայկական պետութեան պատմութիւնը, Երևան, 2007:
- «Նոր Հաճրն պատմագիրը. 1921-1973», Բուենոս-Այրես, 1974:
- Չոլաքեան Յակոբ**, Անտիոքի մերձակայ Ռուճի Հովիտի Հայերը (պատմա-ազգագրական ուսումնասիրութիւն), Անթիլիաս, 2006:
- Չոլաքեան Յակոբ**, Քեսապ, Հտ. Ա, Հալեպ, 1995:
- Չոլաքեան Յակոբ**, Քեսապ, Հտ. Գ, Հալեպ, 2004:
- Պարթևեան Սուրէն**, Կիլիկեան արհաւիրքը, Կ. Պոլիս, 1909:
- Ջեմալ փաշա**, Հայկական Հարցը, Երևան, 1927:
- Սապահ-Գիւլեան Ստեփան**, Պատասխանատուները, Բ տպագրութիւն, Բեյրութ, 1974:
- Սերոբեան Մուշեղ եպիսկոպոս**, Ատանայի ջարդը եւ պատասխանատուները, Բոստոն, 1910:
- Սիսեռեան Միսաք (Մ. Ուլնեցի)**, Պատմութիւն Զէյթունի (1409-1921), Լիբանան, 1996:
- Վարժապետեան Մամիկոն**, Յուշիկք Զէյթունի, Մարզուան, 1912:
- Փաւստոս Բիւզանդացոյ** պատմութիւն Հայոց, Ս. Պետերբուրգ, 1883:
- Փափազեան Վահան (Կոմս)**, Իմ յուշերը, Հտ. Բ, Բեյրութ, 1952:

## 2.2. Ռուսերեն

- “Геноцид армян в Османской империи: Сборник документов и материалов”, Ереван, 1966.
- Гиббонс Г. А.**, Последние избиение в Армении, Петроград, 1916.
- С. З.**, Адаские черные дни, Баку, 1909.
- Саркисян Е. К.**, Экономическая политика Османской империи в Закавказья накануне и в годы Первой мировой войны, Ереван, 1962.

## 2.3. Անգլերեն

- Karpat Kemal H.**, Ottoman Population: 1830-1914. Demographic and Social Characteristics, London, 1985.

## 2.4. Ֆրանսերեն

- Pastermajian Hrant**, Histoire de l'Arménie depuis les origines jusqu'au Traité de Lausanne, Paris, 1964.

## 2.5. Թուրքերեն

**Arıcoğlu Damar, Hatıralarım – Milli Mücadele Çukurova'da, Fransız İşgali ve Nanti Savaşlar, İstanbul, 1961.**

### 3. Պարբերական մամուլ

#### 3.1. Հայերեն

**«Ազգ»** (Երևան), 24 ապրիլի 2008 թ.:

**«Ազգրակ»** բացառիկ (Բեյրութ), 1 Հունվարի 2009 թ.:

**«Ազգրակ»** (Կ. Պոլիս), № 17, 11 (24) ապրիլի, № 19, 8 (25) մայիսի, № 23, 25 Հունիսի (8 Հուլիսի) 1909 թ.:

**«Ախուրեան»** (Ալեքսանդրապոլ), № 28, 17 ապրիլի, № 33, 7 մայիսի, № 34, 10 մայիսի, № 47, 1 Հուլիսի 1909 թ.:

**«Անահիտ»** (Փարիզ), № 1-2, ապրիլ-մայիս, № 5-6, օգոստոս-սեպտեմբեր, 1909, № 11-12, մարտ-ապրիլ, 1909-1910:

**«Արազած»** (Նյու Յորք), № 17, 17 օգոստոսի 1911 թ.:

**«Արարատ»** (ս. Էջմիածին), № 4, ապրիլ, № 5-6, մայիս-Հունիս, № 7-8, Հուլիս-օգոստոս, 1909:

**«Արև»** (Կահիրե), 13 մարտի 1936 թ.:

**«Արևելեան մամուլ»** (Իզմիր), № 17, 21 ապրիլի, № 20, 12 մայիսի, № 21, 19 մայիսի, № 22, 26 մայիսի, № 25, 16 Հունիսի, № 29, 14 Հուլիսի 1909 թ.:

**«Արևելք»** (Կ. Պոլիս), № 7075, 17 ապրիլի, № 7076, 18 ապրիլի, № 7077, 20 ապրիլի, № 7080, 23 ապրիլի, № 7085, 29 ապրիլի, № 7090, 5 մայիսի, № 7092, 8 մայիսի, № 7097, 14 մայիսի, № 7112, 1 Հունիսի, № 7132, 24 Հունիսի, № 7133, 25 Հունիսի 1909 թ.:

**«Բանբեր Հայաստանի արխիվների»** (Երևան), № 3 (55), 1979, № 2 (102), 2003:

**«Բիւզանդիոն»** (Կ. Պոլիս), № 3719, 17 (30) դեկտեմբերի 1908 թ., № 3806, 6 (19) ապրիլի, № 3809, 9 (22) ապրիլի, № 3815, 17 (30) ապրիլի, № 3818, 21 ապրիլի (4 մայիսի), № 3819, 22 ապրիլի (5 մայիսի), № 3820, 23 ապրիլի (6 մայիսի), № 3821, 24 ապրիլի (7 մայիսի), № 3822, 25 ապրիլի (8 մայիսի), № 3823, 27 ապրիլի (10 մայիսի), № 3824, 28 ապրիլի (11 մայիսի), № 3825, 29 ապրիլի (12 մայիսի), № 3827, 1 (14) մայիսի, № 3828, 2 (15) մայիսի, № 3829, 4 (17) մայիսի, № 3831, 6 (19) մայիսի, № 3832, 8 (21) մայիսի, № 3833, 9 (22) մայիսի, № 3834, 11 (24) մայիսի, № 3836, 13 (26) մայիսի, № 3839, 16 (29) մայիսի, № 3841, 19 մայիսի (1 Հունիսի), № 3843, 21 մայիսի (3

Հունիսի), № 3847, 26 մայիսի (8 Հունիսի), № 3848, 27 մայիսի (9 Հունիսի), № 3849, 9 (22) Հունիսի, № 3850, 10 (23) Հունիսի, № 3851, 11 (24) Հունիսի, № 3855, 16 (29) Հունիսի, № 3856, 17 (30) Հունիսի, № 3861, 23 Հունիսի (6 Հուլիսի), № 3862, 24 Հունիսի (7 Հուլիսի), № 3863, 25 Հունիսի (8 Հուլիսի), № 3866, 29 Հունիսի (12 Հուլիսի) 1909 թ.:

«Գարուն» (Կ. Պոլիս), № 17, 19 մարտի (2 ապրիլի) 1909 թ.:

«Գործ» (Թիֆլիս), № 81, 21 ապրիլի 1909 թ.:

«Դաշինք» (Իզմիր), № 228, 5 (18) մայիսի 1910 թ.:

«Դրօշակ» (Ժնև), № 6 (97), Հունիս, 1899, № 5, մայիս, № 6, Հունիս, № 9, սեպտեմբեր, 1909:

«Լուսայ» (Թիֆլիս), № 5-6, մայիս-Հունիս, № 7-8, Հուլիս-օգոստոս, 1909:

«Կոհակ» (Կ. Պոլիս), № 1, 30 մայիսի, № 6, 4 Հուլիսի, № 15, 5 սեպտեմբերի 1909 թ.:

«Կոչնակ» (Թիֆլիս), 23 Հոկտեմբերի 1909 թ.:

«Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս» (Բեյրութ), Հտ. ԻԷ, 2007:

«Հայրենիք» (Բոստոն), № 34 (539), 17 օգոստոսի 1909 թ.:

«Հնչակ» (Լոնդոն), № 4-5, ապրիլ-մայիս, 1909:

«Հովիտ» (Թիֆլիս), № 36, 16 սեպտեմբերի 1912 թ.:

«Հորիզոն» (Թիֆլիս), № 15, 22 Հունվարի, № 22, 30 Հունվարի, № 45, 27 փետրվարի, № 52, 9 մարտի, № 54, 11 մարտի, № 55, 12 մարտի, № 64, 23 մարտի, № 66, 25 մարտի, № 72, 1 ապրիլի, № 73, 2 ապրիլի 1910 թ.:

«Մշակ» (Թիֆլիս), № 228, 16 Հոկտեմբերի 1908 թ., № 93, 5 մայիսի, № 94, 6 մայիսի, № 112, 28 մայիսի 1909 թ.:

«Շիրակ» (Կ. Պոլիս), № 11, 18 ապրիլի, № 12-13, 2 մայիսի, № 14-15, 16 մայիսի, № 16, 25 մայիսի, № 20, 20 Հունիսի, № 25-26, 15 օգոստոսի 1909 թ.:

«Պատմա-քանասիրական Հանդես» (Երևան), № 4, 1988:

«Սուրհանդակ» (Թիֆլիս), № 40, 9 դեկտեմբերի 1909 թ.:

«Տարազ» (Թիֆլիս), № 5-6, մայիս-Հունիս, 1909:

### 3.2. Անգլերեն

«Նյու Յորք Թայմս» (Նյու Յորք), 19 ապրիլի, 23 ապրիլի, 24 ապրիլի, 25 ապրիլի, 28 ապրիլի, 29 ապրիլի, 1 մայիսի, 2 մայիսի, 5 մայիսի, 10 մայիսի, 5 Հունիսի, 14 Հուլիսի, 20 սեպտեմբերի 1909 թ.:

### 3.3. Թուրքերեն

«Իթիզակ» (Ադանա), 7 ապրիլի 1909 թ.:

## ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐ

- Աբբուղ (քրիստոնյա արար, Ադանա) – 312
- Աբդալ իսալո (Նայրբլը գյուղ) – 103
- Աբդուլ Ազիմ (թուրք ոստիկան) – 92
- Աբդուլ Համիդ Բ (Ապտիւլ Համիտ, Կարմիր սուլթան, Համիտ) – 3, 30, 32, 34, 44, 75, 84, 129, 161, 178, 183, 196, 216, 217, 219, 221, 223, 224, 231, 241, 246, 248, 266, 272, 297, 301, 308, 310, 311, 319, 335, 342, 377, 380-382, 419
- Աբդուլ Քերիմ (գնչունների մարդասպան ցեղապետ, Ադանա) – 87
- Արեւյան Սողոմոն (քեսապցի բժիշկ) – 317
- Արեւյան Ֆերիդե – 174
- Արիդին զադե Շեֆիկ (թուրք մարդասեր, Տարսոն) – 315
- Ազաթանգեղոս – 333
- Ադամովներ (Հայագզի բարեգործ) – 333
- Ադիլ բեյ (ներքին գործերի նախարարութեան խորհրդական) – 57, 221, 242-246
- Ադոսիդես Ա. (ազգութեամբ Հույն ֆրանսիացի լրագրող) – 81, 231
- Ադրիանոս (Հոռոմեական կայսր) – 66
- Ադնապուր Պետրոս (Բրեզոլ ժորժ) – 231
- Ալի (որդի իսալի աղայի, Ադանա) – 314
- Ալպոյաճյան Արչակ – 48, 66, 105, 106, 215
- Ալի Ղալիբ բեյ (նախարար) – 378
- Ալի Ջենան բեյ (օսմանյան խորհրդարանի անդամ) – 242
- Ալի Ռեֆիք (բժիշկ, Տարսոն) – 107
- Ալիշան Ղևոնդ Հայր – 9
- Ալլահվերտեան Յակոբ Յ. – 9, 106, 111, 159
- Ահարոն (գող-օլուքցի նահատակ նորափեսա) – 92
- Ահարոնյան Հովհաննես Էֆենդի – 165
- Ահմեդ բեյ (Ադանայի ոստիկանապետ) – 55
- Ահմեդ Էֆենդի (Օսմանիեի մոլլա) – 315
- Ահմեդ Նիսպի բեյ (իթթիհադական զինվորական պարագլուխ) – 192
- Ահմեդ Շյուքրի Էֆենդի (օսմանյան խորհրդարանի անդամ) – 239
- Ահմեդ Ջեմալ բեյ (ապա՝ փաշա, 1915-ի Հայոց դաճակատներից) – 285, 304, 322, 421
- Ահմեդ Ռիզա (օսմանյան խորհրդարանի նախագահ) – 221, 240, 250, 256, 305, 307, 309, 338, 420
- Աղազարյան Կարապետ – 120
- Աղազարյան Հաջի – 120
- Աղազարյան Մկրտիչ – 120
- Աղազարյան Սարգիս – 120
- Աղազարյան Սիմոն – 120
- Աղայան Ծատուր – 11
- Ա. Ճ. (թուրքական թերթի հրատարակագիր) – 237

- Աճառեան չրաչեայ – 25, 54, 56, 125, 144
- Աճեմյան Գարեգին – 282, 283
- Աճեմյան Տիգրան – 195
- Այճյան Միքայել – 452
- Անդրեասյան Աստվածատուր աղա – 165
- Անդրանիկ (տե՛ս Օղանյան Անդրանիկ)
- Աշճյան Համբարձում Յ. վերապատվելի – 8, 20, 30, 44, 45, 48, 49, 51, 61, 63, 64, 66, 69, 76, 77, 84, 190, 193, 202-204, 218, 222, 224, 236, 257, 258, 278, 279, 294, 295, 306, 312, 322, 323, 490
- Ապպասըն օղլու Ալի Քէչեայ (Հայուհու Հափչտակիչ, Գայփաթ գյուղ) – 135
- Ապտիւլ Համիտ (տե՛ս Արզուլ Համիդ)
- Աջապահյան Միքայել վարդապետ (նահատակված Միսիսում) – 98, 440
- Առաքելյան Համբարձում – 9, 12, 19, 20, 23, 24, 26, 30
- Առաքելյան Տիրան էֆենդի – 66, 441
- Ասրմբեյ (օսմանյան խորհրդարանի անդամ) – 308
- Ասլանբեյ (չերքես) – 150
- Ավրամ քահանա (Հույն ուղղափառ, Աղանա) – 278
- Ատիլ պէյ (տե՛ս Աղիլբեյ)
- Արար Մեհմեդ (թուրք արշուխտում մարդասպան, Օսմանի) – 115
- Արզումանյան Մակիչ – 11
- Արիջօղլու Դամար – 74
- Արխատիգի փաշա (նախարար) – 193
- Արիֆ (Հայեր փրկած Հանցագործ, Օրդու) – 317
- Արիֆ զադե Էսադ (մարդասպան, Աղանա) – 86
- Արիֆ Իսմեթ բեյ (օսմանյան խորհրդարանի անդամ) – 240-242, 249
- Արծրունի Գրիգոր («Մշակի» խմբագիր) – 334
- Արմաս (Ֆրանսիացի, «Նիժեր» շոգենավի կոմիսար) – 171
- Արշակունի Վաղարշակ ծայրագույն վարդապետ – 164, 165
- Արշակունիներ (արքայական տոհմ) – 19
- Արշարունի Հովհաննես եպիսկոպոս – 252, 254, 323, 324, 438
- Բարայան Առաքել – 40
- Բարան զադե Մուստաֆա Զիհնի փաշա – 193, 196, 201, 202, 207, 244, 304, 322, 421
- Բազիլ (Բարսեղ) (Հայ կրոնավոր, Մյունխեն) – 230
- Բալաքյան Գրիգորիս վարդապետ – 195, 252
- Բակուրան (տե՛ս Քյուրքչյան Վահան)
- Բահրի փաշա (Աղանայի կուսակալ) – 285, 417
- Բահրի Հակոբ – 252
- ալ-Բահրի Սելիմ շեյխ – 232
- Բաղդադի զադե Արզուլ Կադեր էֆենդի – 51, 52, 258, 297, 305
- Բաղդադօղլու Կարապետ (Արզօղլուի գյուղապետ) – 94, 95
- Բամբուկչի Մոտիլի (մարդասպան, Աղանա) – 86
- Բայազիդ զադե Գադրի փաշա – 156
- Բայթար զադե Հասան (թուրք մարզասեր, Դեորթ-Յոլի շրջան) – 132, 133
- Բայթարո Ալի էֆենդի (թուրք մարդասեր, Տեյի-Քեոյ) – 128, 316
- Բայրաքդար զադե Բեքիր (մարդա-

սպան, Աղանա) – 86  
Բասիլոսյան Պապա աղա – 165  
Բասմաջյան Ֆերիդե – 174  
Բաստրմաջյան Հրանտ – 216  
Բարքի (Եվրոպացի ճանապարհորդ) – 20  
Բեհաա բեյ (կառավարական քննչա – կան Հանձնաժողովի անդամ) – 249  
Բենեթ (անգլիացի միսիոներ) – 133  
Բերբեր Գարրիել (Միսիս) – 98  
Բերբերյան Առաքել (նահատակ) – 40, 453  
Բերբեթ գաղե Ռեչիդ (թուրք մարդասպան) – 169  
Բերբեթ գաղե Ռիֆաթ (թուրք մարդասպան) – 169, 263  
Բեքիր չավուշ (Բեյլան) – 177  
Բիլեգիկջյան Արմենակ – 164  
Բիլեգիկջյան Նազարեթ – 164  
Բյուրատ (Տեր-Ղազարյան) Սմբատ – 354  
Բյուրևան Նուրի (սաղրիչ հրապարակագիր, Աղանա) – 71, 72  
Բոյաջյան ընտանիք (Աղանա) – 54  
Բոյաջյան Արտաշես պատվելի – 452  
Բոյաջյան Համբարձում (Մեծն Մուրադ) – 241, 242  
Բոյաջյան Մարտիրոս (նահատակ, Աղանա) – 442  
Բոնալը Մեհմեդ (մարդասպան, Աղանա) – 86  
Բոնալը Սալիհ (մարդասպան, Աղա – նա) – 86, 258, 298  
Բուլթրոս Շաքեր (լիբանանցի արաբ քրիստոնյա, Աղանա) – 39, 370  
Բուստանի Սուլեյման բեյ (օսմանյան խորհրդարանի անդամ) – 299  
Բուրհանէզդին (որդի Աբդուլ Համիդ Բ-ի) – 179  
Բրատն Ֆերնան – 233

Բրեզոլ Ժորժ (տե'ս Աղնավուր Պետրոս)  
Բրուններ Ք. Հ. (ամերիկացի միսիոներ, Հաճրն) – 368  
Գագարին (իշխան, Ռուսաստանի գլխավոր Հյուպատոս Բեյրութում) – 203  
Գաղեմ գաղե Հաջի Օսման Էֆենդի – 315  
Գալեմքեարյան Գնել ծայրագույն վարդապետ – 252  
Գալուստեան Գրիգոր Հ. (Կիլիկեցի) – 9, 12, 158, 163, 168  
Գայայան Հովակիմ – 441  
Գայայան Վահան – 441  
Գայժո Սաբատինո դել (ֆրանչիսկյան վարդապետ) – 312  
Գասպարյան Շահե վարդապետ – 339, 341  
Գասպարյան Ռուբեն (պատմաբան) – 11  
Գարազայան Միհրան – 195  
Գարայան Ստեփան Էֆենդի – 193, 252, 253  
Գրսսաճրգ Իպօ (Արփալը Հյույուք գյուղ) – 135  
Գիրբոնս Հերբերտ Աղամս – 219, 231, 311  
Գյուլբենկյան Ավետիս – 210  
Գյուլբենդ գաղե Մուխթար (թուրք մարդասեր, Տարսոն) – 108, 315  
Գյուտ ծայրագույն վարդապետ (Կիլիկիայի կաթողիկոսության միաբան, Սիս) – 450  
Գոյանյան Էդուարդ – 353  
Գոլիցին Գրիգորի (իշխան) – 334-336  
Գուշակյան Թորգոմ ծայրագույն վարդապետ – 339  
Գուտուլյան Գրիգոր – 6, 7, 12, 41,

- 136-142, 165
- Գրիգոր (Հաճրնցի երիտասարդ Շելյու-Մուրադում) – 102
- Գրիգորիս (մատենագիր, Կիլիկիա) – 16
- Գևորգյան Արա (երևանաբնակ երա-ժիշտ) – 355
- Դարբաղ զաղե Հաջի Ալի (մար-դասպան, Աղանա) – 86
- Դարբաղ զաղե Ռեուֆ (մարդա-սպան, Աղանա) – 86
- Դանիել վարդապետ (Կտուց անա-պատի նահատակված միաբան) – 169
- Դանիելյան Ներսես ծայրագույն վար – դապետ, ապա՝ եպիսկոպոս – 6, 80, 147, 320-323, 449
- Դավիթ Էֆենդի (ազարակատեր, Իս-լահիեի գավառակ) – 143
- Դավուդ (ղոկտոր, պոլսեցի աքսորա-կան Միսիսում) – 99
- Դերեջյան Նազարեթ – 337
- Դեկեր Դանիել – 355
- Դեսիե (եվրոպացի ճանապարհորդ) – 20
- Դիլանժ Հայր (լազարիստ վարդա-պետ) – 312
- Դիմաքսյան Հմայակ արքեպիսկոպոս – 195, 252
- Դիոսկոր Անթուան Հայր (ֆրանսիա-ցի մարիստ վարդապետ) – 83, 312, 476
- Դուրյան Եղիշե արքեպիսկոպոս – 7, 199, 284, 325, 332, 438
- Դևիս (եվրոպացի ճանապարհորդ) – 20
- Եղիայան Բյուզանդ – 8, 20, 59, 66,
- 114, 204, 279, 284, 285
- Եմենիջյան Արսեն քահանա – 277, 490
- Եուսուֆ Քեմալ պէյ (տե՛ս Յուսուֆ Քեմալ բեյ)
- Եսայան Զապէյ – 6, 94, 95, 100, 102, 113, 114, 118, 119, 123, 126, 127, 130, 131, 149, 151, 153, 154, 188-191, 200, 201, 209, 281, 337, 340, 341
- Եսաջանյան Լևոն – 353
- Երամեան Համբարձում – 291
- Եփրեմ աղա (Միսիս) – 99
- Զահրեճյան Ստեփան – 442
- Զաւարեան Սիմէօն (տե՛ս Զավարյան Սիմոն)
- Զավարյան Սիմոն – 205, 335
- Զէյթունցի (տե՛ս Սեմերճեան Մնա-ցական)
- Զիա բեյ (յուզբաշի, ռազմական ատ-յանի անդամ) – 258
- Զիա բեյ (միրալայ, ռազմական ատ-յանի անդամ) – 258
- Զիաէդդին Էֆենդի (չելյու-ուլ-իսլամ) (տե՛ս Մուհամմեդ Զիաէդդին Էֆենդի)
- Զինովե Իվան Ալեքսեևիչ (Ռուսաս-տանի ղեսպան Կ. Պոլսում) – 109, 110
- Զոհրապ Գրիգոր – 117, 133, 195, 229, 245, 246, 249, 293, 299, 306, 316, 323
- Էդհեմ փաշա (Զէյթունի վրա արշա-ված զորահրամանատար) – 162
- Էմբուլլահ Էֆենդի (օսմանյան խոր-հրդարանի անդամ) – 249
- Էնվեր բեյ (իթթիհադական զինվորա – կան պարագլուխ, 1915-ի Հայոց



դաՀճապետերից) – 192  
էոմեր ՆարիՀ բեյ (ոսգմական ատյա-  
նի անդամ) – 258  
էոմեր Ֆեղի էֆենդի (օսմանյան  
խորՀրդարանի անդամ) – 250  
էպեյան Լեոն – 354  
էսաղ աղա (Թուրք մարդասեր, Տար-  
սոն) – 315  
էսաղ Ռեուֆ բեյ (Մերսինի մութա-  
սերիֆ) – 257, 478  
էքշիյան Թրֆանդա (առեանգված  
ՀայուՀի, Գրրրգ-խան) – 341

Թագվորյան Պողոս – 442  
ԹաՀճյան Հակոր էֆենդի – 165  
Թաքելի զաղե Օսման բեյ (Աղանա) –  
60, 61  
Թաֆտ Վիյամ Հովարդ (ԱՄՆ-ի նա –  
խագահ) – 311  
Թեյլայյան Կարապետ քահանա – 117  
Թեոդիկ (տե՛ս Թէոդիկ)  
Թեոդիկ (Թէոդիկ, ԼափՂինճյան) Ար-  
չակուՀի – 6, 69, 70, 98, 108, 118,  
121, 122, 127, 129, 132, 133, 150,  
178, 200, 201  
Թերդյան Հակոր – 6, 7, 9, 38, 43, 51,  
57-62, 65, 67, 70, 79, 90-93, 95, 97-  
100, 103, 104, 106, 109, 114, 115,  
122, 124, 147, 155, 157, 166, 168,  
169, 175-177, 186, 189, 195, 196,  
204, 226, 227, 241, 242, 244, 250,  
261, 262, 282, 283, 286, 287, 296,  
308, 311-313, 317, 318, 322-324  
Թերդյան ՀովՀաննես (Միսիս) – 98  
Թերդյան Պողոս եպիսկոպոս – 277,  
490  
Թերբելի Արգուլահ (մարդասպան,  
Աղանա) – 86  
Թերբեյան Վահան – 32, 213

Թէոդիկ (Թեոդիկ, ԼափՂինճյան Թեո –  
դոս) – 81, 201, 321  
Թէրզեան Յակոր (տե՛ս Թերդյան  
Հակոր)  
Թիմուրլէնկ (Լենկթիմուր) – 68, 226,  
343  
Թլկատինցի (Հարությունյան Հով-  
Հաննես) – 294  
Թոխուջ օղլու ՄեՀեմեդ (թուրք  
ջարդարար) – 341  
Թորոս Ռոսլին – 16, 401, 402, 407, 408  
Թումանյան (ղոկտոր, Տարսոնի  
Հնչակյանների ղեկավար) – 274  
Թուրսարգիսյան Ղեոնդ ծայրագույն  
վարդապետ – 145, 450  
Թուրսարգիսյան Միսաք – 437  
Թոփայյան Ասատուր պատվելի – 452  
Թրիփանի եղբայրներ (Հույն, Աղանա)  
– 59, 182-185, 189, 465  
Թրոուրրիջ Սոեֆան Ռ. վերապատ-  
վելի – 372, 376  
Թեֆիկ փաՀա (մեծ վեղիր) – 378

ԺամՀարյաններ (բարեգործներ, Ռու-  
սաստան) – 333  
Ժեոֆրուա էղգար – 174  
Ժյուվ Հայր (Հիսուսյանների պետ) –  
312  
Ժորես Ժան – 227

Իրրահիմ Ռասրիս (մարդասպան,  
Աղանա) – 86  
Իզմիրլյան Մատթեոս Բ կաթողիկոս  
Ամենայն Հայոց – 54, 56, 210, 224,  
256, 284, 325, 332  
Իլիաս քահանա (Հույն կաթողիկ,  
Աղանա) – 278, 490  
ԻՀսան Ֆիլբրի (սաղրիչ խմբագիր-  
Հրապարակագիր, Աղանա) – 72,

- 220, 258, 262, 263, 269, 279, 298, 304, 305
- Ինչև Արար** (խուժանապետ, Դեորթ-Յոլ) – 129
- Իսկանդարյան Էֆենդի** (ագարակատեր) – 128
- Իսմայիլ (Բախչեի Հայակեր մուֆթի)** – 134, 137, 139, 283
- Իսմայիլ փաշա** (օսմանյան խորհրդարանի անդամ) – 249
- Իսմայիլ Հագզը** **բեյ** (օսմանյան խորհրդարանի անդամ) – 304, 305, 308
- Իսմայիլ Սեֆա** (սադրիչ Հրապարակագիր, Աղանա) – 71, 258, 262
- Իսմայիլ Ֆազըլ փաշա** (ուղղմական ատյանի անդամ) – 258, 259
- Իսֆենդիար** (թուրք մարդասպան, Աղանա) – 42, 43
- Լաթիֆ աղա** (թուրքմեն մարդասեր, Օրդու) – 317
- Լամբերթ Ռոզ** (միսիոներուհի) – 149, 312, 361, 365
- Լանգլուա Վիկտոր** (եվրոպացի ճանապարհորդ) – 20
- Լաչինյան Կարապետ** («Սաչը ֆեղայի») – 436
- Լապառտեն Էթինն Հայր** (ֆրանսիացի վարդապետ) – 312
- Լաֆոն** (ֆրանսիացի, «Նիժեր» շոգենավի նավապետ) – 171, 209
- Լենկթիմուր** (տե'ս Թիմուրլենկ)
- Լեո** (տե'ս Լէօ)
- Լէօ** (Լեո, Առաքել Բարսխանյան) – 33, 226
- Լինչ Հենրի** – 227
- Լյուքս** (գերմանացի գործարանատեր, Աղանա) – 313
- Լուսթրը Զերայդ** – 219
- Լութֆի բեյ** (թուրք հազարապետ, Միսիս և Հաճըն) – 96, 149, 316
- Լութֆի բեյ** (ուղղմական ատյանի անդամ) – 258
- Լութֆիկ** (Աղանայում սպանված կեսարացի ատղաձագործ) – 43, 44
- Լևոն Ա** (Թագավոր) – 413
- Լևոն Դ** (Թագավոր) – 401, 403
- Լևոնյան Սարգիս** պրոֆեսոր – 113, 451
- Նալեֆ աղա զաղե Վաչիդ** – 169, 263
- Նալիլ աղա** (թուրք մարդասեր, Աղանա) – 314
- Նալիլ Համաղա փաշա** (վակրֆենբերի նախարար) – 193
- Նապայան Սահակ Բ** կաթողիկոս Կիրիկո – 6, 8, 38, 145, 146, 181, 390, 417, 438
- Նրլազյան Հակոբ աղա** – 164
- Նրլուպեան Տիգրան Ճ.** վերապատուելի – 169
- Մերենց** (Շիշմանյան Հովսեփ) – 20
- Կայն** (առաջին մարդասպանը) – 368
- Կարա Ալի** (թուրք ավագակ, Աղանա) – 39
- Կարապետ** (աղանարնակ բալուցի) – 41, 43
- Կարապետյան Ուաչիկ** (Ուաչո) (կախաղան հանված, Աղանա) – 281
- Կարմիր սուլթան** (տե'ս Աբդուլ Համիդ Բ)
- Կերկելի Ալի** (մարդասպան, Աղանա) – 86
- Կիրիկեցի** (տե'ս Գալուստեան Գրիգոր Հ.)
- Կիրիքս** (փյունիկեցի գորավար) – 13

- Կիրակոս (մարաշցի հայ վարպետ) – 123
- Կոմս (տե՛ս Փափաղյան Վահան)
- Կոչևն Դենի – 226, 227, 229, 479
- Կոստանդին Ա թագավոր Կիլիկիայի – 413
- Կոստանդին Բ թագավոր Կիլիկիայի – 110
- Կոստանդին Սրիկ – 16
- Հարիր Էֆենդի (հայազգի իթթիհա-դական) – 29
- Հաղարապետյան (մարաշցի երևելի) – 165
- Հալաջյան Արամ – 195, 252
- Համալ զաղե Հասան (մարդասպան, Ադանա) – 86
- Համբարյան Ազատ – 11
- Համիդ («Արար-կյուրի») նախագահ, Տարսոն) – 107
- Համիտ (սուլթան) (տե՛ս Արզուլ Հա – միդ)
- Հայկունի Սարգիս – 20
- Հաջի Ահմեդ (թուրքմեն մարդասեր, Ֆաքքի Հասան) – 317
- Հաջի Հինդի (պոլսեցի թուրք մարդա – սպան Համիդիեում) – 117
- Հաջի Հուսեին Էֆենդի (թուրք մար – դասպան, Օսմանիև) – 112, 115
- Հասան Բահրի փաշա (Հալեպի զին – վորական հրամանատար) – 246
- Հասան Ֆեհմի փաշա (նախարար) – 378
- Հարդինգ Ջարլի – 220
- Հարուժյուն քահանա (Տեր-Մելքոն – յան) (Այնթապի առաջնորդական փոխանորդ) – 337
- Հարուժյունյան Արսեն վարդապետ – 169
- Հեթում պատմիչ – 16
- Հեթում (Կիլիկիայի թագավորներ) – 349
- Հեթում Ա թագավոր – 413
- Հեթում Բ թագավոր – 412
- Հիսուս Քրիստոս – 79, 165, 333, 368, 376, 402, 405
- Հիսեյն Ճահիտ (տե՛ս Հուսեին Ջահիդ բեյ)
- Հիսնի աղա (տե՛ս Հյուսնի աղա)
- Հյուզո Վիկտոր – 69, 81, 187, 209, 480
- Հյուսնի (հիսնապետ Կարս-Բաղա – րում) – 152
- Հյուսնի աղա (մարդասպան, Ան – տիոք) – 169, 263
- Հոհենցոլերն Վիլհելմ Բ (Գերմանիայի կայզեր) – 380
- Հոմերոս – 12
- Հովհաննես (ադանաբնակ բալուցի դաշնակցական) – 42, 43, 45
- Հովհաննես (մարաշցի Համիդիեում) – 120
- Հովհաննես Ավետարանիչ – 407
- Հովհաննես Կանցլեր – 405
- Հովսեփ Դրազարկցի – 16
- Հովսեփյան Հայկ Բ. (ամերիկահայ) – 390
- Հուսեին Էֆենդի (թուրք մարդասեր, Մյուրֆեստ գյուղ) – 154
- Հուսեին Հիլմի փաշա (մեծ վեղիր) – 192, 193, 249–251, 278, 279, 281, 295, 338, 388, 420
- Հուսեին Ջահիդ բեյ – 221
- Հուստինիանոս (Բյուզանդիայի կայսր) – 66
- Ղազարյան Սերովբե – 174
- Ղաթր (մարաշցի թուրք մարդասեր Համիդիեում) – 118
- Ղասսար Միսաք (տե՛ս Սարգիսյան Միսաք)

- Ղասսար զաղեհ չուսերին (մարդասպան, Աղանա) – 86
- Ղարիր աղա զաղեհ (Հեքիմ-խանի մուղիր) – 315
- Ճենկիզ խան – 68, 343
- Ճէվատ պէյ (տե՛ս Մեհմեդ Ջևադ բեյ)
- Ճիրմէճեան Մանուկ Գ. – 127, 294
- Մազլիահ Նեսիմ էֆենդի (օսմանյան խորհրդարանի անդամ) – 299
- Մայան Մելիտոն պատվելի – 452
- Մալեզյան Վահան – 329
- Մախյան Հարություն (Հաճրնցի նահատակ Միսիսում) – 99
- Մահմուդ էֆենդի (խոջա, թուրք մարդասեր, Մյուրֆեստ գյուղ) – 154, 315
- Մահմուդ Շեքեթ փաշա (ազատարար բանակի հրամանատար) – 73, 192, 193, 377
- Մանգուռ (եվրոպացի ճանապարհորդ) – 20
- Մանթաշով Ալեքսանդր – 334
- Մանուկյան Լեոն (նահատակ, Աղանա) – 440
- Մանսուր քահանա (Հակոբիկյան ա – սորի, Աղանա) – 278, 490
- ալ-Մանֆալութի Մուհամմեդ Լութֆի – 232
- Մաշտոց Մեսրոպ – 11
- Մարթին (գեներալ հնարիչ) – 94, 150, 151, 243-245, 268
- Մարիամ (նահատակ, Միսիս) – 98
- Մարիամ (Աստվածածին) – 405
- Մարկո Պոլո – 397
- Մարկոս էֆենդի (Հեռագրատան պաշտոնյա, Համիդի) – 116
- Մաքալում Ֆրեդերիկ Ու. – 375, 376
- Մաքսարուհ Իստեֆան քահանա (քաղղեացի, Աղանա) – 277, 490
- Մ. Բ. Բ. – 368
- Մելանի (մայրապետ, Աղանա) – 312
- Մելքիսեթյան Գալուստ (նահատակ, Գրրեզ-խան) – 337, 338
- Մելքիսեթյան եղբայրներ (Գրրեզ-խան) – 338
- Մեծն Մուրադ (տե՛ս Բոյաջյան Համբարձում)
- Մեհմեդ (մարաչցի թուրք մարդասեր երիտասարդ էրզինում) – 122, 123
- Մեհմեդ բեյ (չերքեզ մարդասեր, Կոկիսոնի չրջան) – 318
- Մեհմեդ Ալի բեյ (թուրք մարդասպան, Օսմանի) – 114
- Մեհմեդ Ասաֆ էսադ բեյ (Ջերբե-Բերեքեթի մութասերիֆ) – 111, 122, 129, 130, 243, 244, 258, 261, 279, 297, 387
- Մեհմեդ Թալեաթ բեյ (ապա փաշա, օսմանյան խորհրդարանի փոխնախագահ, 1915-ի հայոց դահապետերից) – 240, 249, 250, 299, 305, 342
- Մեհմեդ Ջևադ բեյ (Աղանայի կուսակալ) – 44-46, 50, 51, 53, 55, 61, 65, 84, 193, 240, 242, 243, 257, 261, 279, 285-287, 297, 322, 387, 421
- Մեհմեդ Ռեշադ (տե՛ս Մուհամմեդ Ե)
- Մելյան զատէ Ռիֆաթ (տե՛ս Մելյան զաղեհ Ռիֆաթ)
- Մթրպյան Արմենակ (նահատակ, Օսմանի) – 453
- Մթրպյան Հովհաննես (նահատակ, Օսմանի) – 453
- Մթրպյան Սամվել (նահատակ, Օսմանի) – 115, 453
- Միդհատ փաշա (օսմանյան սահմանագրութայան մշակող) – 28
- Միչլի ժյուլ – 82, 227

- Միսակ (նահատակ սալլապան, Միսիս) – 99
- Միքայելյան Գրիգոր – 10, 14
- Մխիթարյաններ (միաբանություն, վենետիկ) – 7
- Մխո Շահեն (Սեֆերյան Մխիթար) – 127
- Մկրտիչյան Լևոն (ոսմկավար ղեկավար) – 329
- Մնացականյան Արամայիս – 11
- Մոմոճան (Թուրք մարդասեր, Տարսոն) – 108, 315
- Մոստիչյան Հարություն Էֆենդի – 249, 257, 260, 293, 464
- Մոստիչյան Մարտիրոս (Մերսինի ոսմկավարների ղեկավար) – 274
- Մովսես Խորենացի – 333
- Մորեր Հենրի վերապատվելի (նահատակ միսիոներ) – 58, 311, 359, 372-376, 476
- Մուխթար (Ղազի, ֆերդմարչալ) – 377
- Մուհամմեդ (խալիֆ Նուրուդդին) – 52, 61, 89, 98, 139, 152, 170, 233, 234, 316
- Մուհամմեդ Ե (սուլթան, Մեհմեդ Ռեշադ) – 183, 192, 251-255, 338, 419
- Մուհամմեդ Ալի բեյ (Լաթաքիայի արաբ մարդասեր մուխթարիֆ) – 175, 317
- Մուհամմեդ Զիադդին Էֆենդի (չելյուսուլ-խալամ) – 378
- Մուհիդդին (Թուրք խուժանապետ, Համիդդին) – 118
- Մունիֆ բեյ (օսմանյան խորհրդարանի անդամ) – 303, 304
- Մուսա աղա (Թուրք երևելի, Կարս-Քաղար) – 152
- Մուսա Էֆենդի (Թուրք մարդասեր, էրզին) – 122, 123
- Մուսթաֆա (մարդասպան, Տարսնոն) – 339
- Մուստաֆա (որդի Ուլիլ աղայի, Աղանա) – 314
- Մուստաֆա Էֆենդի (ուզմական ատյանի անդամ) – 258
- Մուստաֆա բեյ (օսմանյան խորհրդարանի անդամ Հալեպից) – 308
- Մուստաֆա Էֆենդի (օսմանյան խորհրդարանի անդամ) – 249
- Մուստաֆա Էֆենդի (խոջա, Թուրք մարդասեր, էյրի Բուջաք) – 315
- Մուստաֆա փաշա (կալվաճատեր Գրրեգ-խանի մերձակալքում) – 176
- Մուստաֆա Նուրի բեյ (օսմանյան խորհրդարանի նախագահ) – 68
- Մուստաֆա Ռեմզի փաշա (Աղանայի զինվորական հրամանատար) – 55, 84, 257, 261, 279, 297, 387
- Մուր Ֆրեդերիկ – 371
- Մկան գաղն Ռիֆաթ – 219
- Յազըճյան Գևորգ – 528
- Յազըբ Աղիզ (Թուրք կեսարացի Տարսոնում) – 107
- Յազուբյան Ուաչիկ Էֆենդի – 165
- Յանգո Արթեմ (Արթեմիս) – 58, 313
- Յափուջի Գևորգ (Աղանա) – 54
- Յեկեն Վելիէզդին – 234, 236
- Յենիդունյայան Նազարեթ Էֆենդի – 165
- Յովհաննէս աղա (էնթիլի գյուղ) – 135
- Յուզա [Իսկարովտիացի] (Քրիստոսի առաքյալներից, մատնիչ) – 262
- Յուսուֆ բեյ (տե'ս Մեհմեդ Ասաֆ էսաղ բեյ)
- Յուսուֆ Քեմալ բեյ (օսմանյան

- խորհրդարանի անդամ) – 222, 250, 257, 291, 293–295, 298, 304, 307, 309
- Նաոմ փաշա (օսմանյան ղեսպան Փարիզում) – 225
- Նաջարյան (նահատակ հայուհի) – 275
- Նաջի փաշա (օսմանյան խորհրդարանի անդամ) – 308
- ալ-Նասեր Մուհամմեդ (մեմլուք սուլթան) – 110
- Ներսես Լամբրոնացի – 16
- Ներսես Շնորհալի (Կլայեցի, Ներսես Գ կաթողիկոս Ամենայն Հայոց) – 16
- Նիհատ աղա (տե՛ս Նալեֆ աղա գահե Վահիդ)
- Նորատունկյան Գաբրիել էֆենդի – 193
- Նուրեդդին (էրզինի գայմագամ) – 117
- Նուրի (թուրք մարդասպան սալյապան, Օսմանիե) – 114
- Նուրյան էֆենդի (թուրքամուլ հայ) – 161
- Շագգալ Փիլիպոս քահանա (ասորի կաթողիկ, Ադանա) – 277, 490
- Շաթրե (երկրաչափ) – 312
- Շահրեկյան Հարություն – 194, 195, 199, 204
- Շատրիկյան (Շատարեկյան) Հարություն – 51, 53
- Շելկովիկով (տիտղոսավոր խորհրդրդական) – 260, 264
- Շերիֆ աղա (քուրդ հրոսակապետ, Օրդու) – 173
- Շեփերդ էլլիոթ Ֆ. – 363
- Շեֆիկ բեյ (քննչական հանձնաժողովի անդամ) – 250
- Շթոբել (գերմանացի զործարանատեր, Ադանա) – 313
- Շիրեջյան Ահարոն – 164
- Շյուքրի (որդի Նալի աղայի, Ադանա) – 314
- Շյուքրի էֆենդի (օսմանյան խորհրդարանի անդամ) – 308
- Շխրտմյան Նազարեթ – 282
- Շեքեթ (Իթիհհադ կոմիտեի ղեկավար, Տարսոն) – 107
- Շեքի էֆենդի (թուրք երևելի, Միսիս) – 98
- Ոսկերիչեան էմմանուէլ – 9
- Ութուջյան Գևորգ եպիսկոպոս – 256
- Ուիլի Դաուլթի (Մեծ Բրիտանիայի հյուպատոսը Մերսինում) – 59, 63, 83, 311, 375, 470
- Ուիլի տիկին (Մեծ Բրիտանիայի հյուպատոսի տիկինը) – 312, 468, 469
- Ուլնեցի Մ. (տե՛ս Սիսեռեան Միսաք)
- Ուրֆայյան Դավիթ էֆենդի – 51, 52, 440
- Չայյան Հակոբ – 269
- Չարենց (Սողոմոնյան) Եղիշե – 11, 117
- Չգրդզյան Չատիկ – 282
- Չգրդզյան Սարգիս – 282
- Չեմբրս Վիլյամ Ն. (միսրոներ) – 44, 58, 185, 311, 323, 373, 376, 475
- Չենեսիզյան Գևորգ – 281
- Չինգիզ խան (տե՛ս Ճենկիզ խան)
- Չոլաքյան Հակոբ – 8, 169, 173–175
- Չոպանյան Արշակ – 218, 231, 351, 352
- Չորբաջյան (մարաչցի երևելի) – 165
- Պազայյան (հայ երևելի, Օսմանիե) – 113, 114
- Պալճյան Կարապետ էֆենդի – 165
- Պալճյան Սարգիս էֆենդի – 165

- Պաղտատի զատէ Ապտուլ Գատիր  
էֆենտի (տե՛ս Բաղդադի զաղե  
Արդուլ Կադեր էֆենդի)
- Պայթար զատէ (տե՛ս Բայթար զաղե  
Հասան)
- Պապիկյան Հակոբ – 7, 204, 218, 240,  
242, 250, 257, 281, 291-303, 305-  
310, 463
- Պապիկյան Պապիկ – 308
- Պարթևյան Սուրեն (Պարտիզպանյան  
Սիսակ) – 5, 87, 174, 185, 186, 190,  
197, 198, 204, 211, 212, 219, 221,  
222, 228, 262, 269, 272, 274, 275,  
278, 279, 286, 294, 299, 328, 330
- Պարիկյան Ժան – 231
- Պարսամյան Վարդան – 11
- Պարտիզպանյան Սիսակ (տե՛ս Պար-  
թևյան Սուրեն)
- Պերճուհի (գոգօլուքցի նահատակ  
նորահարս) – 92
- Պերպերեան Աւետիս – 9
- Պգտիկյան Պողոս – 442
- Պգտիկյան Տիգրան էֆենդի – 60, 437
- Պիշոն Ստեփան – 225, 227, 479
- Պիֆլ (ամերիկյան Հիվանդանոցի  
տնօրեն, Ադանա) – 313
- Պլլիսյան Հրանտ – 282
- Պողոս աղա (ղատարանի անդամ,  
Բախչե) – 137, 139
- Պողոսյան Հայկազ – 11
- Պողոսյան Ներսես քահանա (Հասան-  
բեյլի) – 135
- Պողոսյան Վարուժան – 231
- Պուլտուզյան (նահատակ Հայուհի,  
Ադանա) – 275
- Պուլտուզյան Կարապետ – 281, 283,  
462
- Պուլտուզյան Հարություն – 281, 283,  
462
- Պուլտուզյան Հովհաննես – 281, 283
- Պուրճազյան Եփրեմ – 40
- Պրեսանս Ֆրանսիս դը – 306, 309,  
310
- Պօչնազ Սալիհ էֆենդի (տե՛ս Բու-  
նայր Սալիհ)
- Ջեզվեջյան Քերովբե – 44
- Ջլիբսիզյան Ազապի (առևանգված  
Հայուհի, Գրըրգ-խան) – 341
- Ջին Թորոս (Տաղտաղանյան Թորոս,  
Հայ ոստիկան) – 150-153, 451
- Ռաիֆ փաշա (Պետական խորհրդի  
նախագահ) – 193
- Ռաֆիթ աղա (տե՛ս Բերեքեթ զաղե  
Ռիֆաթ)
- Ռեկալ Հայր (Հիսուսյան վարդապետ)  
– 312
- Ռեկլյու էլիզի (եվրոպացի ճանա-  
պարհորդ) – 20
- Ռեսիբ Մ. – 312
- Ռեֆիհ բեյ (յուզբաշի, ռազմական  
ատյանի անդամ) – 258
- Ռիզա Թևֆիք բեյ (օսմանյան խոր-  
հրդարանի անդամ) – 242, 299
- Ռոմուլոս (Հոռոմի առասպելական  
հիմնադիր) – 352
- Ռոջերզ Դ. Օ. – 376
- Ռոջերզ Դեյվիդ վերապատվելի (նա –  
հատակ միսիոներ) – 58, 311, 359,  
372, 373, 375, 376, 474
- Ռոջերզ Մայներ դոկտոր (տե՛ս Ռո-  
ջերզ Դեյվիդ վերապատվելի)
- Ռոջերզ Մերի – 474
- Ռուբեն Ա իշխան (Ռուբինյան իշխա –  
նության հիմնադիր) – 14
- Ռուբինյաններ (Ռուբէնի տուն, իշ-  
խանական-արքայական տոհմ) – 9,  
14, 16, 18, 21, 25, 116, 147, 153, 158,  
349, 354

- Սարաթիև Հայր (ֆրանսիացի հիսուսյան վարդապետ) – 58
- Սարաթիև (Դոդեի տիկինը) – 121, 122, 312
- Սարաթիև ընտանիք – 121, 122, 473
- Սարաթիև Անթուանեթ – 121, 312
- Սարաթիև Դոդե – 121, 312
- Սարաթիև Շարլ – 121, 312, 473
- Սաղրզ խոջա (թուրքմեն մարդասեր, Օրդու) – 317
- Սալիբյան Համբարձում – 44, 323
- Սալիհ փաշա (Զեյթունի վրա արշաված զորահրամանատար) – 161
- Սալիհ փաշա (զինվորական նախարար) – 193
- Սալման (քուրդ ավազակ մոլլա) – 337
- Սահիբ բեյ (չեյխ-ուլ-խալամ) – 338
- Սապահ-Գիլեան Ստեփան – 288
- Սարգիս (հայ նահատակ ոստիկան Օսմանիեում) – 115
- Սարգիս Պիծակ – 16, 405
- Սարգիսյան Հակոբ (պոլսահայ թարգմանիչ) – 310
- Սարգիսյան Միսաք (Ղասսար Միսաք) – 281-283, 462
- Սարգսյան Երվանդ Ղազարի – 109
- Սարը Մեհմեդ (Համիդիեի մուֆթի) – 117, 118
- Սեմերճեան Մնացական (Զէյթունցի) – 9, 163
- Սենեմ խանում (արյունարբու թրքուհի, Նայբըլը գյուղ) – 103, 261
- Սեռքելի Նալիդ էֆենդի – 175
- Սերենգյուլյան Հովհաննես (Վարդգես) – 241, 242, 249, 293, 305, 307
- Սերոբյան Մուշեղ եպիսկոպոս – 6, 37-39, 44, 49, 63, 198, 218, 267, 270, 271, 276, 277, 284-286, 295-297, 324, 438
- Սիամանթո (Յարճանյան Ատոմ) – 342-344, 346, 348
- Սիմոնյան Ննդիր – 222, 252
- Սիլահյան Կոստանդին պատվելի – 452
- Սիսեոյան Միսաք (Մ. Ուլնեցի) – 9, 163, 165
- Սմբատ Գունդստարլ (տե՛ս Սմբատ Սպարապետ)
- Սմբատ Սպարապետ (Սմբատ Գունդստարլ) – 16, 404
- Սողովմյան Լևոն պատվելի – 452
- Սուրհի բեյ (հարյուրապետ, Լաթաքիա) – 317
- Սուլիմ Սարգիս էֆենդի – 322, 327
- Սուլեյման Ա (օսմանյան սուլթան) – 110
- Սուլեյման Նազիֆ բեյ – 221
- Սվազլի Միհրան – 389
- Սևակ (Զինկիրյան) Ռուբեն – 352
- Վաթսոն Վիլյամ – 367
- Վալլաս (միսիոներուհի) – 311, 373, 375, 376
- Վահրամ Ռարունի – 16
- Վայթինդ Վիլյամ Զ. – 383
- Վայյան էդուար – 227
- Վանլը Ահմեդ (մարդասպան, Աղանա) – 86
- Վանուդյան Նաթուն (որբուհի) – 488
- Վարդան Այգեկցի – 16
- Վարդան Արևելցի – 16
- Վարդապետյան Կոստան էֆենդի – 164
- Վարդգես (տե՛ս Սերենգյուլյան Հովհաննես)
- Վարժապետյան Մամիկոն – 9, 158, 159, 163
- Վարուժան (Զաուրյարյան) Դանիել – 349



- Վեյի էֆենդի (Թուրք երեկյի, Կարա-  
Քազար) – 152
- Վեհրբ էֆենդի (օսմանյան խորհրդա-  
րանի անդամ) – 249
- Վեյսի փաշա (Մարաշի կառավարիչ)  
– 161
- Վեու Պոլ դյու – 231
- Վեպ էլիզարեթ (ամերիկացի միսիո-  
ներուհի) – 311
- Վեպ Մեյրի (ամերիկացի միսիոնե-  
րուհի) – 311
- Վիքթորիա (այրիացած և առևանգ-  
ված Հայուհի, Գրբրդ-խան) – 337
- Վորիս (Աղանայում գերմանական  
Հյուպատոսարանի թարգման) –  
313
- Տաղավարյան Նազարեթ – 241, 242
- Տաղտաղանյան Թորոս (տե'ս Զին  
Թորոս)
- Տատրյան Գրիգոր – 40
- Տեր-Վարապետյան Գեղամ (օսման-  
յան խորհրդարանի անդամ) – 242,  
293
- Տեր-Մարտիրոսյան Համբարձում  
(Մերսինի Հնչակյանների ղեկա-  
վար) – 274
- Տեր-Պետրոսյան Սահակ քահանա  
(Մարաշի առաջնորդական փոխա-  
նորդ) – 164
- Տեր-Սահակյան Սահակ (նահատակ,  
Աղանա) – 440
- Տեր-Ստեփանյան Վահան քահանա  
(Բախչե) – 137-139
- Տոնաթոսյան Արմենակ քահանա  
(նահատակ, Անտիոք) – 169
- Տունանյան Մարտիրոս – 188
- Փալթաջի էոմեր (մարդասպան,  
Բախչե) – 139
- Փաշափանոսյան Ասատուր – 282
- Փավստոս Բուզանդ – 333
- Փափազյան Մ. Գ. («Նյու Յորք թայմ-  
սի» նամակագիր) – 382
- Փափազյան Վահան (Կոմս) – 241,  
242
- Փափազյան Վահրամ (ղերասան) –  
327
- Փափազյան Քերովբե – 20, 206, 284
- Փիթ Ու. Ու. (ամերիկացի միսիոներ) –  
370
- Փոլադյան Պողոս աղա – 137
- Փոլրազ օղլու Մեհմեդ էֆենդի  
(Թուրք մարդասեր, Բախչե) – 315
- Քանի զաղե Սայիդ (մարդասպան,  
Աղանա) – 86
- Քերբուրյան Մ. Հ. («Նյու Յորք  
թայմսի» նամակագիր) – 385
- Քել աղա (Թուրք մարդասպան Հար –  
յուրապետ, Հասանբեյի) – 135
- Քեյեկյան Տիգրան խան – 225
- Քել-Պողոսյան Սամվել – 173
- Քեմալ (Թուրք մարդասպան զարթի-  
նոտիկան, Օսմանիե) – 114
- Քեմալ (Թուրք մարդասպան մյուլա-  
զիմ՝ լեյտենանտ, Օսմանիե) – 114
- Քեմալ բեյ (Այնթապի գայմազամ) –  
316
- Քենան փաշա (միրլիվա) – 258, 259
- Քենեդի Ս. վերապատվելի (ամերիկա-  
ցի միսիոներ) – 311
- Քեչիչյան Գեորգ (Մերսինի դաշնակ –  
ցականների ղեկավար) – 274
- Քեչիչյան Կիրակոս աղա – 134
- Քեչիչյան Հովհաննես քահանա (Լա –  
փաջլը) – 136
- Քեչիչյան Հովհաննես քահանա (Հա –  
սանբեյի) – 135
- Քեչիչյան Ղևոնդ քահանա – 136

- Քեչիչյան Պետրոս քահանա – 135  
 Քեչիչյան Պետրոս Կիրակոսի – 134  
 Քեոր ԱՀմեդ (Թուրք մարդասեր, Նա-  
 ջարի) – 315  
 Քեչյան Բյուզանդ – 252, 338, 340  
 Քերրալաի գաղե Էսադ (Թուրք մար-  
 դասեր, Տարսոն) – 108, 478  
 Քերիմ աղա (մարդասպան, Ադանա) – 86  
 Քերոմիկյան Ղազարոս – 114  
 Քեքլիկյան Հարություն վարդապետ – 51  
 Քէչիչեան Պօղոս (Գրրրգ-խան) – 339  
 Քինե Վիթալ (Cuinet Vital) – 9  
 Քյուրքչյան Վահան (Բակուրան) – 7, 10  
 Քոլանթո Մաքս դը (կոմս) – 286  
 Քրիման Ջեյմս – 386  
 Քրիստի Թոմաս գոկտոր – 108, 311, 370, 375, 376, 477  
 Քրիստի Քարմելայթ – 108, 311, 477  
 Օղանյան Անդրանիկ (Զորավար Անդրանիկ) – 290, 291  
 Օհանջանյան Սաթենիկ – 201  
 Օսման (որդի Նալիլ աղայի, Ադանա) – 314  
 Օսման Ալի բեյ (ոսղմական ատյանի անդամ) – 258  
 Օտյան Երվանդ – 223  
 Օրմանյան Մաղաքիա արքեպիսկոպոս – 7, 335  
 Ֆաիզ բեյ (Պետական խորհրդի անդամ) – 257, 293, 300  
 Ֆարիս (Թուրք խուժանապետ, Համիդի) – 118  
 Ֆեթթահ գաղե ԱՀմեդ (Թուրք մարդասպան, Օսմանի) – 114  
 Ֆերիզ փաշա (ներքին գործերի նախարար) – 193, 242, 248, 255, 338  
 Ֆերիզ փաշա (Ֆէրիտ փաշա, Կեսարիայի նահանգապետ) – 318  
 Ֆերիե Ֆերդինանդ (Հալեպի Փրանսիական Հյուպատոս) – 178, 312  
 Ֆէրիտ փաշա (տե՛ս Ֆերիզ փաշա, Կեսարիայի նահանգապետ)  
 Ֆերրի Ժյուլ – 82, 172, 209, 227

Adossides A. (տե՛ս Աղոսիղես Ա.)  
Aricoğlu Damar (տե՛ս Արիջօղլու  
Գամար)  
Cochin Denis (տե՛ս Կոչեն Դենի)  
Cuinet Vital (տե՛ս Քինե Վիթալ)  
Doumerge Emile – 231  
Ferriman Duckett – 231  
Karpaz Kemal H. – 23, 26  
Pastermadjian H. (տե՛ս Բաստրմաճ-  
յան Հրանտ)

Zaccheus Frederick – 231

Гиббонс Г. А. (տե՛ս Գիրբոնս Հեր-  
բերտ Աղամս)  
С. З. (գրքի հեղինակ, Բաբու) – 5, 93,  
101, 125, 321, 322  
Саркисян Е. К. (տե՛ս Սարգսյան Եր-  
վանդ Ղազարի)

## ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐ

- Աասի գետ (Որոնդես) – 169, 174, 178**  
**Աբղողլու (գյուղ) – 93, 94, 96**  
**Աբիդին-Փաշա (ազարակ) – 142**  
**Ագուլիս – 336**  
**Ադանա – 5-9, 17-20, 22-27, 30, 32-41, 44, 45, 47-50, 55, 57, 59-74, 76-78, 80-82, 84, 86-88, 90, 93, 94, 96, 100-104, 106-109, 111, 113, 114, 116, 122, 124-126, 128, 144, 147, 155, 156, 163, 165, 168, 178, 179, 182-194, 196, 198, 199, 201-209, 211-213, 215, 217-222, 224, 226-228, 230-233, 236, 237, 240-251, 253-262, 264-274, 276, 277, 279, 281-291, 293-298, 300-307, 309-315, 319-326, 328, 329, 331, 334, 338, 353-355, 359, 361-363, 365, 369-372, 376-379, 386-390, 416-418, 421-444, 461, 462, 466, 467, 469, 472, 474, 476, 482, 486, 489**  
**Ադրիանապոլիս (տե՛ս Էդիրնե)**  
**ալ-Ազհար (մզկիթ և Համալսարան) – 232, 233**  
**Ազովի ծով – 140**  
**Աթրզ (գյուղ) – 176, 177**  
**Ալարաշ (տե՛ս Արեգին)**  
**Ալայայի բերդ – 395**  
**Ալափունար (ազարակ) – 144**  
**Ալբիստան – 25, 26, 168**  
**Ալեյան դաշտ – 12**  
**Ալեքսանդրապոլ – 51, 252**  
**Ալեքսանդրեթ (տե՛ս նաև Իսկենդե - րուն) – 12, 21, 25-27, 81, 110, 125, 129, 131, 133, 313, 337, 360-364, 366, 386**  
**Ալեքսանդրիա – 209, 210, 285, 286, 291, 327**  
**Ալուրոզլու (գյուղ) – 141**  
**Ախալքալաք – 334, 336**  
**Ախուրեան – 51, 65, 252, 256, 286**  
**Ակն – 179**  
**Ակների վանք – 406**  
**Աղղամ (ազարակ) – 144**  
**Աղզը-Բեոյուք (Հայկական գյուղ) – 100, 103**  
**Աղջա-Գոյուն (գյուղ) – 141**  
**Աղջա-դաղ (լեռ) – 141**  
**Ամանոսի լեռնաշղթա – 12, 320**  
**Ամերիկա (տե՛ս Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ)**  
**Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ (ԱՄՆ, Ամերիկա, Միացյալ Նա - Հանգներ) – 5, 149, 197, 198, 200, 210, 212, 213, 290, 299, 311, 321, 367, 380, 383, 466**  
**Ամերիկյան կոլեջ (Տարսոն) – 40, 108, 311, 453**  
**Ամիր-Թաթման (ազարակ) – 104**  
**Ամուղա (ամրոց) – 116**  
**Այաշ – 7**  
**Այաս (էգեսա) – 14, 15, 21, 110, 360, 362, 393, 397**  
**Այնթապ – 22, 25, 26, 113, 134, 136, 316, 326, 337, 362, 363**  
**Անագարրա (Անավարդա) – 14, 21, 396**

- Անամուր – 15, 23, 393  
 Անավարզա (տե՛ս Անազարբա)  
 Անատոլիա – 22, 72, 236, 259  
 Անգլիա (Անգղիա, տե՛ս նաև Մեծ  
 Բրիտանիա) – 74, 226, 334, 363, 380  
 Անգղիա (տե՛ս Անգլիա)  
 Անդերին (տե՛ս Անդերուն)  
 Անդերուն (Անդերին, Էնդերուն) – 25,  
 166  
 Անդրկովկաս – 109  
 Անըջըբ (գյուղ) – 166  
 Անթապ (տե՛ս Այնթապ)  
 Անթաքիա (տե՛ս նաև Անտիոք) – 26,  
 168, 170-172, 251  
 Անթրիիաս – 8, 20, 59, 114, 169, 204,  
 279  
 Անտիոք (տե՛ս նաև Անթաքիա) – 8,  
 25, 26, 34, 168-170, 173-175, 177,  
 242, 259, 263, 267, 321, 362-364,  
 366, 368, 386  
 Աշխենյան վարժարան (Ադանա) – 48,  
 66, 431  
 Ապարան – 336  
 Առաջավոր Ասիա – 15  
 Ասիա – 9, 12, 14, 18  
 Ասիական Թուրքիա (տե՛ս Օսմանյան  
 կայսրություն)  
 Ավագկալ (Մխալ) – 167  
 Ատանա (տե՛ս Ադանա)  
 Ավրադ-Մեղերի (Թուրքական գյուղ)  
 – 101  
 Ատլանտա (ԱՄՆ) – 370  
 Արարլը (Հայկական գյուղ) – 167  
 Արարկիբ – 179  
 Արար-Քեոյ – 100  
 Արագած – 328, 329  
 Արարատ – 77, 107, 147, 173  
 Արաքս – 9  
 Արդատլի (գյուղ) – 166  
 Արեզ (վանք, Կիլիկիա) – 15  
 Արեզին (Ալարաշ) – 167  
 Արփալը Հիլիբ (գյուղ) – 135  
 Արևելք – 231, 350, 367  
 Արևմուտք – 350, 367  
 Արևմտյան Հայաստան (տե՛ս նաև  
 Թուրքահայաստան) – 24, 212, 223,  
 273, 319, 343, 354  
 Արֆալի (Հայկական գյուղ) – 174  
 Ափրիկէ (տե՛ս Աֆրիկա)  
 Աֆրիկա – 12, 72, 116  
 Բար (Սիրիա) – 26  
 Բարելոն – 13, 84  
 Բաղարջիկ – 25, 26, 168  
 Բալու – 41  
 Բախչե (Բուլանբիս, Պաղչէ) – 23, 133,  
 134, 137, 138, 140-143, 156, 244,  
 267, 283, 285, 298, 301, 315, 369  
 Բահր-Ջեբբուլ (Սիրիա) – 25  
 Բաղդադ – 18, 140  
 Բաղջաղազ (Հայկական գյուղ) – 172  
 Բայազիտ [Նոր Բայազիտ] – 336  
 Բայբըր (Թուրքմենարնակ շրջան) –  
 173  
 Բանդուղ (տե՛ս Պնդուղ)  
 Բասիթ (Պասիթ) (ճոց) – 171, 173  
 Բասրա – 18  
 Բաքու – 5, 93, 321, 332, 333  
 Բեյլան – 25, 26, 168, 175, 177, 341,  
 366  
 Բեյրութ – 8, 38, 82, 169, 171, 178, 185,  
 200, 203, 209, 210, 215, 219, 231,  
 241, 263, 282, 288, 327, 355, 361,  
 364, 365  
 Բեշեն (Հայկական գյուղ) – 167  
 Բեռլին – 18, 140, 230, 270, 313, 383,  
 384, 386  
 Բերզան (տե՛ս Կյուղնոս)  
 Բերդուս (Հայկական գյուղ) – 167  
 Բեքմեզ (Թուրքական գյուղ) – 101

- Բիթիաս (Հայկական գյուղ) – 177  
Բիթիխս – 72  
Բիւնյիբ-Գըրզլար (Թուրքական գյուղ) – 141  
Բիրնջիկ – 25, 362, 363  
Բիւզանդիոն – 10, 37, 40, 42, 43, 52, 59, 66, 72, 77, 82, 85, 100, 107-109, 112, 116, 126, 134-137, 139, 144, 146, 170-174, 175, 177, 180, 182, 185, 186, 202, 206, 207, 210, 212, 215-217, 219, 221, 225, 227, 230-233, 236-239, 241, 252-255, 259, 265, 270-272, 276, 281, 285, 286, 295, 298, 300, 301, 311, 318, 322, 326, 327, 337-341, 351  
Բյուզանդական կայսրութիւն – 18  
Բոգլու խան (պանդոկ, Ադանա) – 281  
Բողբոսմ-Կալա (բերդ) – 399  
Բոսնիա – 291  
Բոստան-աղա (ազարակ) – 142  
Բոստոն – 5, 39, 170, 182, 259, 267, 286, 291, 389  
Բուենոս-Այրես – 212  
Բուլանըխ (Կիլիկիայում, տե՛ս Բախչե) )  
Բուլղարիա – 290, 301  
Բուղղա բաղար (Ադանա) – 282, 283  
Բուջաբ (Թուրքական գյուղ Գող-Օլուքի մոտ) – 91  
Բուջաբ (Թուրքմենստանի շրջան) – 173  
Բուրսա – 288  
Բրուքլին (Նյու Յորք) – 372, 376  
Գաղը գյուղ (Կ. Պոլսի թաղամաս) – 279  
Գաղը-Քեոյ (Ադանայի սանջակ) – 104  
Գաղերլեր թաղ (Բախչե) – 139  
Գաթրլար (գյուղ) – 124  
Գալաթա-սերայ (Կ. Պոլսի թաղամաս) – 308  
Գայփաբ (գյուղ) – 135, 143  
Գանլը-Դերե (գյուղ) – 176  
Գարաղուրան (Հայկական գյուղ) – 172  
Գարկըլար (Յաղուրջան թաղ, Ջեյ-թուն) – 159  
Գարս-Բաղար (տե՛ս Կարս-Բաղար)  
Գեմի-Սյուրեն (գյուղ) – 101, 104  
Գեոզալթ (Քեոզալթ) – 105, 106  
Գեոչչյու (տե՛ս Գոչի)  
Գեոք-Չայիր (գյուղ) – 140, 141  
Գեոք-Ջեիզ (գյուղ) – 156  
Գեոք սու (Կալիկաղնոս) – 23  
Գեոքսուն (տե՛ս Կոկիսոն)  
Գերմանիա – 228, 334, 380, 381  
Գերմանիկ (տե՛ս նաև Մարաշ) – 9, 12, 155, 158, 163, 168  
Գըզլաջ (գյուղ) – 141  
Գըրըզ-խան (գյուղ) – 175-177, 337, 339, 341, 361  
Գյակուր-Քեոյ (գյուղաքաղաք) – 481  
Գյուլնար – 23  
Գնիե (Ղնեյ) (Հայկական գյուղ) – 175  
Գողան (տե՛ս Կողան)  
Գող-Օլուք – 90, 91, 93, 108, 183, 322, 370  
Գոյակ (Կոյակ) (գյուղ) – 140, 141  
Գոնիա (տե՛ս Կոնիա)  
Գոչի (Գեոչչյու) (Հայկական գյուղ) – 174  
Գութագլի (Հայկական գյուղ) – 153  
Գումարլու (ազարակ) – 143  
Գուչճու (Թուրքական գյուղ) – 141, 142  
Գուրդլար (գյուղ) – 143  
Գուրֆալը (ազարակ) – 142  
Գրմթլը (գյուղ) – 141

- Դադ-օղլու-Մեհմեդ (ազարակ) – 142  
 Դամասկոս – 380  
 Դանըչման (Թուրքական գյուղ) – 100  
 Դեղե-Աղաջ – 73  
 Դեյիրմեն-Դերե (գյուղ) – 166  
 Դեռնկայե (Հայկական գյուղ) – 165  
 Դեռթ-Յոլ (Չորք-Մարգպան, Տէ-  
 որթ-Եօլ, Տէօրթ Եօլ) – 23, 24, 125-  
 133, 136, 142, 242, 244, 268, 273,  
 296, 316, 326, 348, 362, 366, 368,  
 447  
 Դերե-Քեոյ (Հայկական գյուղ) – 157  
 Դիարբեքիր (տե՛ս նաև Տիգրանա-  
 կերտ) – 72, 193  
 Դոմարախչեի պալատ – 192, 252  
 Դոլուք (գյուղ) – 167  
 Դուզ-Աղաջ (Հայկական գյուղ) – 172  
 Դրազարկ – 15, 21
- Եգիպտոս – 12, 17, 37, 209, 236, 285,  
 322  
 Եդի-Դերե (ձոր, Քեսապի չրջան) –  
 174  
 Երլորդի պալատ (տե՛ս Ելդրդի պա-  
 լատ)  
 Ելդրդի պալատ (Երլորդի պալատ) –  
 55, 216, 262, 276, 380  
 Եղիալար (Հայկական գյուղ) – 167  
 Ենիջե-Կալե (Հայկական գյուղ) – 167  
 Եվրոպա – 12, 14, 18, 24, 75, 161, 210,  
 212, 225, 230, 231, 247, 255, 256,  
 258, 299, 310, 330, 367, 381, 383  
 Երե-Քախան (գյուղ) – 153  
 Երևան – 10, 11, 14, 33, 109, 110, 220,  
 232, 260, 285, 289, 313, 335, 355  
 Եփեսոս (Էֆսոս, Յարփուզ) (Հայկա-  
 կան գյուղ, Կիրիկիա) – 23, 167  
 Եփրատ – 13
- Ջանգեզուր – 336  
 Ջեյթուն – 8, 9, 11, 12, 17, 19, 20, 23-  
 26, 55, 106, 111, 157-166, 168, 242,  
 244, 268, 320, 457-460  
 Ջեփյուռիոն (տե՛ս նաև Մերսին) –  
 109, 201
- Էգեաս (տե՛ս նաև Այաս) – 14, 110  
 Էդիրնե (Ադրիանապոլիս) – 288, 291,  
 301  
 Էլ-օղլու-Չազալլը (գյուղ) – 156  
 Էյրեյլի (գյուղ) – 141  
 Էնդերուն (տե՛ս Անդերուն)  
 Էնթրիլի (գյուղ) – 135, 140  
 Էյրի-Բուջաք (գյուղ) – 315  
 Էոզերլի (Օղարլի) – 128  
 Էջեմլի (գյուղ) – 166  
 Էջմիածին (տե՛ս սուրբ Էջմիածին)  
 Էսկի Համամ թաղ (Ադանա) – 315  
 Էվերեկ – 179  
 Էրզին – 23, 111, 116, 117, 122-125,  
 257, 259, 283, 316  
 Էրզրում (Կարին) – 10  
 Էրմենեկ – 23  
 Էրմիտաժի թանգարան (Սանկտ Պե-  
 տերբուրգ) – 412  
 Էքրեզ (գյուղ) – 125, 362  
 Էքիզլեր (գյուղ) – 124  
 Էքիզ-Օլուք (Հայկական գյուղ) – 172  
 Էքս (Ֆրանսիա) – 330  
 Էֆսոս (տե՛ս Եփեսոս)
- Թարազար (Թուրքական գյուղ) – 141  
 Թաշճը (Թուրքական գյուղ) – 101  
 Թերզյան վարժարան (Ադանա) – 432  
 Թեքիրչե (ազարակ) – 144  
 Թեքքե թաղ (Տարսոն) – 108, 478  
 Թիֆլիս – 9, 12, 30, 49, 85, 163, 243,  
 290, 324, 331, 333

- Թլան (ագարակ) – 144, 146  
Թոմարգա – 179  
Թոսրաղա Գալեսի (Աղանայի թաղա-  
մաս) (տե՛ս նաև Շաարանիև) – 41,  
52, 53, 426  
Թուրինջի (գյուղ) – 125  
Թուրքահայաստան (Թուրքաց Հա-  
յաստան, տե՛ս նաև Արևմտյան Հա-  
յաստան) – 48, 331  
Թուրքիա (տե՛ս Օսմանյան կայսրու-  
թյուն)
- Ժնև – 42, 183, 216, 248
- Իգլիբ (Սիրիա) – 25, 26  
Իզմիր – 10, 32, 41, 72, 191, 203, 260,  
281, 297, 299, 300, 327, 329  
Ինդիանա (նահանգ, ԱՄՆ) – 376  
Ինջիրլիք (գյուղ) – 104  
Ինջիր-Կեստիկ (Թուրքական գյուղ) –  
91  
Իչել (տե՛ս Իչիլ)  
Իչիլ (Իչել) – 23, 88, 251  
Իջադիև (գյուղ) – 128  
Իսթ Դորսեթ (ԱՄՆ) – 376  
Իսլահիև (տե՛ս նաև Քեյլեր) – 23, 142,  
143, 316, 337  
Իսկենդերուն (տե՛ս նաև Ալեքսանդ-  
րեթ) – 26, 109, 175, 177  
Իսոսի ծոց (Ալեքսանդրեթի ծոց) – 12  
Իսպանիա – 15  
Իսրայել – 87  
Իտալիա – 74, 131, 175, 226
- Լազարյան ճեմարան (Մոսկվա) – 333  
Լազգըլէ (տե՛ս Լաթաքիա)  
Լազքիա (տե՛ս Լաթաքիա)  
Լաթաքիա (Լազգըլէ, Լազքիա) –  
171-175, 183, 193, 209, 245, 313,  
317, 366
- Լամբրոն – 16, 396  
Լաոնակա – 171, 379  
Լափաշը (տե՛ս Լափաջը)  
Լափաշը (Լափաշը) – 136  
Լեոնայիրանան – 364  
Լիրանան – 8, 9, 163, 209, 364  
Լոզան – 216  
Լոնդոն – 23, 26, 229, 231, 313, 359  
Լևոնկլա (Յըլան-Կալա) – 116, 394
- Խայրըլը (Թուրքական գյուղ) – 101,  
103, 261  
Խայիթ (Հայկական գյուղակ) – 172  
Խաոնը (գյուղ) – 136, 137, 141, 316  
Խասսա – 23  
Խաստրխան (Հայկական գյուղ) – 146,  
147  
Խարբերդ – 72, 134, 179, 186  
Խզրբեգ (Հայկական գյուղ) – 177  
Խժոտ (տե՛ս Ֆոնուլ)
- Մայրագույն Արևելք – 18
- Կագրել (Հաճրն-Կեսարիա ճանա-  
պարհի վրա) – 40  
Կալե-Դերեսի (գյուղ) – 153  
Կալիկադոնոս (տե՛ս Գեոք սու)  
Կալկաթա – 333  
Կահիրե – 158, 197, 198, 211, 232, 233,  
236, 286, 324  
Կայաջոք (Հայկական գյուղ) – 172  
Կանչի (Չուգուր-Հիսար, Չուխրասար)  
– 167  
Կապան (Կեսպեն) (Կիլիկիա) – 16, 166  
Կարագյուլներ (գյուղ) – 125  
Կարաղաչ (պետական կալվածք) –  
105  
Կարախալի – 23, 24, 315  
Կարա-Հեյլուք (գյուղ) – 125  
Կարամանիա (Կիլիկիա) – 12



- Կարա-օղլան (Թուրքական գյուղ) – 101**  
**Կարին (Էրզրում) – 10**  
**Կարս (Կիլիկիա) (տե՛ս Կարս-Քազար)**  
**Կարս-Քազար (Կարս, Ղարս, Գարս-Քազար, Կարս-Ջուլկադիրլիք, Ղարս-Քազար) – 23, 40, 150-153, 315, 340, 341, 451**  
**Կարս-Ջուլկադիրլիք (տե՛ս Կարս-Քազար)**  
**Կենտրոնական Թուրքիայի քոլեջ (Այնթապ) – 363, 451**  
**Կեպեն (տե՛ս Կապան)**  
**Կեսարիա – 40, 179, 186, 318**  
**Կիլիկիա – 4-25, 27, 28, 30, 31, 33-38, 43, 47, 49, 51, 57-62, 65, 67, 69, 70, 72, 74, 75, 79-81, 84, 87, 90-93, 95, 97-100, 103, 104, 106, 108-111, 113-116, 118, 121, 122, 124, 127, 129, 132, 133, 141, 143, 145-147, 149-151, 155, 157, 158, 163, 165-169, 174-179, 182-186, 189-205, 207, 208, 210-213, 215-217, 219-222, 225-229, 231, 233, 239-242, 244, 247, 248, 250, 251, 253, 255, 257, 260-264, 266, 267, 269, 270, 272-276, 278, 279, 282, 283, 285-297, 299, 300, 303, 308, 310-314, 317-332, 335, 336, 340, 342-345, 348, 350-356, 358, 359, 370, 377, 380, 381, 390, 393, 394, 400, 410, 412, 413-415, 420, 421, 438, 440, 453, 454, 479**  
**Կիպրոս – 12, 45, 66, 208, 209, 210, 327, 369, 379**  
**Կյուղնոս զեռ (Քերզան, Տարսուս չայ) – 23**  
**Կոզան (Գոզան) – 23, 143, 146, 204, 243**  
**Կոկիսոն (Գեոքսուն) – 26, 166, 167, 318**  
**Կոյակ (տե՛ս Գոյակ)**  
**Կոնիա (Գոնիա) – 8, 18, 20, 179, 190, 288**  
**Կոննեքթիքեռ (նահանգ, ԱՄՆ) – 370, 376, 383**  
**Կոռիկոս – 14, 397**  
**Կոստանդնուպոլիս (Կ. Պոլիս, Ստամբուլ) – 5-7, 9-12, 18, 20, 21, 24, 31-34, 37, 38, 40, 46, 52, 57, 59, 63, 68-70, 72-75, 80, 81, 84, 87, 94, 106, 109, 110, 115, 117, 118, 122, 145, 171, 178, 179, 185, 186, 191-193, 196, 197, 200-202, 204, 210, 211, 213, 214, 216, 219, 222, 223, 230, 233, 236, 240, 242, 244, 245, 251, 253, 256, 259, 261, 263, 265, 267, 276, 278, 279, 281, 284, 288, 290, 291-293, 295, 297, 300, 302, 303, 307, 310-313, 318, 321-323, 325-327, 329, 331, 332, 336-340, 343, 359, 365, 368, 372, 377, 378, 381, 382, 386-388, 438**  
**Կովկաս – 10, 209, 223, 272, 332**  
**Կովկասյան լեռներ – 19**  
**Կորինթոս – 370**  
**Կուլ (Տավրոս) – 17**  
**Կուկլակ – 16**  
**Կտուց անապատ – 169**  
**Կրետե – 209, 381**  
**Հայեպ – 8, 9, 19, 20, 22, 25-27, 72, 147, 155, 158, 162, 168, 175, 177-179, 191, 194, 204, 207, 232, 242, 244, 246, 247, 250, 251, 266, 303, 308, 312, 322, 339, 341, 361-363, 386**  
**Հաճըն – 22-24, 39, 40, 72, 97, 146-149, 212, 243, 268, 273, 295, 312, 316, 318, 320, 322, 326, 361, 363-**

- 366, 368, 369, 376, 379, 390, 448, 449, 481, 485
- Համիդիե – 24, 40, 113, 116, 117, 120–122, 183, 267, 301, 312, 315, 447, 453
- Հայաստան – 3, 10, 13–15, 17, 18, 31, 35, 110, 179, 186, 191, 197, 203, 208, 213, 216, 219, 231, 289, 290, 309, 318, 319, 333, 353, 354, 381, 384
- Հայաստանի Հանրապետություն – 11
- Հայ լեռ (Գյապուր դաղը) – 6, 12, 41, 136–142, 165
- Հայկական Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետություն – 11, 14, 109
- Հայոց ծոց (Ալեքսանդրեթի ծոց) – 12
- Հայոց մարդասիրական ճեմարան (Կարկաթա) – 333
- Հայֆա – 109
- Հաջի-Հարիրի (Հայկական գյուղ) – 177
- Հաջի-Մուսալը (գյուղ) – 176
- Հաջի-Չավուչ (գյուղ) – 142
- Հասանբեյի – 23, 133, 135, 136, 183, 301, 326
- Հարավային Ամերիկա – 213
- Հարգա (տե՛ս նաև Հաճրն) – 147
- Հարեմ – 25, 26, 173
- Հարթֆորդ (ԱՄՆ) – 370, 376
- Հեթումի բերդ – 398
- Հերցեգովինա – 301
- Հեքիմ-խան (գավառակ) – 315
- Հիսուսյանների գիչերօթիկ վարժարան (Ադանա) – 433
- Հյույուկ (թուրքական գյուղ) – 101
- Հյուսիսային Ամերիկա – 322
- Հնդկաստան – 18
- Հունաստան – 381
- Հոռմ (Հոռվմ) – 352
- Հոռմկա (Ռուսկայե) – 21, 25, 26
- Հոռվմ (տե՛ս Հոռմ)
- Ղարաչաղլը (գյուղ) – 141
- Ղարխն (գյուղ) – 141
- Ղարս (Կիլիկիա) (տե՛ս Կարս-Բագար)
- Ղարս-Բագար (տե՛ս Կարս-Բագար)
- Ղնեյ (տե՛ս Գնինե)
- Ղուզու-Ուջը (գյուղ) – 128
- Ղրիմ – 15
- Ճէպէլ (տե՛ս Ջերբլ-Բերբեթ)
- Ճէպէլի Պէրէքէթ (տե՛ս Ջերբլ-Բերբեթ)
- Մաարրաթ-Նուուման (Սիրիա) – 25, 26
- Մալաթիա – 134, 215
- Մակեդոնիա – 381
- Մամեստիա (տե՛ս Միսիա)
- Մայր Հայրենիք (տե՛ս Հայաստան)
- Մանասթըր – 257
- Մանչեստր – 191
- Մաշկևոր – 15
- Մարաչ – 9, 12, 21, 22, 25–27, 55, 72, 113, 134, 155–158, 161, 163–166, 168, 244, 251, 326, 456
- Մարզուան – 9, 158
- Մարիէնպատ – 330
- Մարմարա ծով – 292
- Մեզկիթեոնի (գյուղ) – 176
- Մեծ Բրիտանիա (տե՛ս նաև Անգլիա) – 83, 131, 219, 227, 338
- Մեմբիջ (տե՛ս Մուներիջ)
- Մերձավոր Արևելք – 15, 239
- Մերձուրալ – 411
- Մերսին – 23, 24, 38, 59, 63, 69, 74, 75, 81, 82, 106, 109, 110, 149, 184, 185, 187, 197, 201, 208, 225, 226, 228, 245, 251, 257, 274, 311, 313, 321,

- 326, 360, 362, 363, 365, 366, 368,  
369, 375, 386, 446, 478, 480
- Միացյալ Նահանգներ (տե՛ս Ամե-  
րիկայի Միացյալ Նահանգներ)**
- Միջագետք** – 55, 56
- Միջերկրական ծով** – 12-14, 23, 66,  
109, 125, 226
- Միջին թաղ (Զեյթուն) (տե՛ս Սուրեն -  
յան թաղ)**
- Միսիս (Մամեստիա)** – 14, 21, 23, 37,  
39, 93, 96-100, 113, 301, 316, 322,  
445
- Միսալ (տե՛ս Ավագկալ)**
- Մյունխեն** – 230
- Մյուրֆեստ (գյուղ)** – 153, 315
- Մոպսուեստիա (տե՛ս նաև Միսիս)** –  
96
- Մոսկվա** – 333
- Մութ** – 23
- Մուճուղ-Գերեսի (Հայկական գյուղ)** –  
167
- Մումբեյ (տե՛ս Մունբեյ)**
- Մունբեյ (Մեմբեյ, Մումբեյ) (Սիրիա)**  
– 25, 26
- Մուշեղյան-Աբգարյան վարժարան  
(Ադանա)** – 48, 66, 79, 102, 430
- Մուսալեռ (տե՛ս Սուեդիա)**
- Մուսթաֆա փաշայի մզկիթ (Գրրեզ-  
խան)** – 337
- Յակուբեհ (Հայկական գյուղ)** – 175
- Յաղ-Ղամի (մզկիթ և թաղ, Ադանա)** –  
54, 76
- Յաղը-Քեոյ (թուրքական գյուղ)** –  
101
- Յաղուբյան թաղ (Զեյթուն) (տե՛ս  
Գարկըլար)**
- Յամադի (Հայկական գյուղ)** – 174
- Յանըբ-Գըչա (թուրքական գյուղ)** –  
92
- Յանըբ-Գեյրմեն (գյուղ)** – 141
- Յավր Էֆենդի (ազարակ)** – 144
- Յարսուվատ (գյուղ)** – 121
- Յարփուղ (տե՛ս Եփեսոս)**
- Յենի-Գունիա թաղ (Վերի թաղ,  
Զեյթուն)** – 159
- Յըլան-Կալա (տե՛ս Լեոնկլա)**
- Յողուն-Օլուբ (Հայկական գյուղ)** –  
177
- Յուզքումլու (գյուղ)** – 141
- Յումուրթալըբ** – 23
- Նաջարլի** – 127, 315
- Ներքին Ջորաբլի (ազարակ)** – 144
- Նիժեր** – 171, 172, 174, 209
- Նյու Բրիտեյն (ԱՄՆ)** – 376
- Նյու Հեյվրն (ԱՄՆ)** – 383
- Նյու Յորք** – 7-9, 12, 20, 58, 74, 110,  
158, 170, 190, 328, 358, 359, 363,  
367-369, 372, 376, 390, 382-385
- Նոր Նախիջևան** – 25, 54, 125
- Շաաբանիե (Ադանայի թաղամաս,  
տե՛ս նաև Թոսրաղա Գալեսի)** – 41,  
43, 44, 52, 426
- Շամախի** – 334
- Շամպինյի (Ֆրանսիա)** – 231
- Շար (գյուղ)** – 149, 150, 269
- Շար-Գերեսի (գյուղ)** – 153
- Շերեբլի (տե՛ս Շիվիլգի)**
- Շեյխ-Մուրադ (գյուղ)** – 100, 103
- Շիլոհ** – 370
- Շիվիլգի (Շերեբլի) (գյուղ)** – 166
- Շիրակ** – 32, 213, 220, 221, 223, 225,  
233, 293
- Շովրոյան թաղ (Զեյթուն, տե՛ս  
Պոզապիլր)**
- Շուլըբ** – 15
- Շվեյցարիա** – 226

Որոնդես (տե՛ս Աասի գետ)  
Ուլնիա (տե՛ս նաև Զեյթուն) – 9, 17,  
106, 111, 157, 159  
Ուլու Ջամի (մզկիթ, Ադանա) – 38  
Ուճաֆիկ-էորա (ագարակ) – 144  
Ուրֆա – 25, 155

Չագրլար (տե՛ս Չագր-օղլու)  
Չագր-Օղլու (Չագրլար) (Հայկական  
գյուղ) – 157  
Չայլը (գյուղ) – 132  
Չանագլը (թուրքական գյուղ) – 101  
Չանդրըր – 7  
Չարչը-Բաչը (չուկա, Մարաշ) – 155  
Չարսանջակ – 186  
Չաքալճըք (Հայկական գյուղ) – 172  
Չաքուրդաջ (գյուղ) – 166  
Չինար (Հայկական գյուղ) – 172  
Չյուրյուք-Գոզ (Հայկական գյուղ) –  
167  
Չոթլու (թուրքական գյուղ) – 101,  
141  
Չորք-Մարգպան (տե՛ս Դեորթ-Յոլ)  
Չուխուր օվա (Դաշտային Կիլիկիա) –  
12, 24, 74  
Չուգուր-Հիսար (տե՛ս Կանչի)  
Չուխրասար (տե՛ս Կանչի)

Պալյան էֆենդի (ագարակ) – 143  
Պաղ Բուչի – 129  
Պաղչէ (տե՛ս Բախչե)  
Պայաս (տե՛ս Փայաս)  
ՊառլաՀոն – 15  
Պասիթ (տե՛ս Բասիթ)  
Պարսկաստան – 212  
Պեոլին (տե՛ս Բեոլին)  
Պետերբուրգ (տե՛ս Սանկտ Պետեր-  
բուրգ)  
Պիեմոնթե – 69

Պիրամուս (տե՛ս ԶիՀուն)  
Պնդուզ (Բանդուզ) – 166  
Պոզպալիբ (Շովրոյան թաղ, Զեյթուն)  
– 159  
Պոնտոս – 13  
Պրովիդենս (ԱՄՆ) – 389

Ջահան (տե՛ս ԶիՀուն)  
Ջամս-Նեյուք (գյուղ) – 166  
Ջերեկ-Ագրա (լեռ) – 173  
Ջերեկ-Բերեքեթ – 23, 37, 111, 116,  
122, 128, 131, 133, 142, 204, 243,  
251, 257, 261, 296, 297, 316, 387  
Ջերեկ-Մուսա գավառակ (տե՛ս  
Սուեդիա)  
Ջերեկ-Մուսա լեռներ – 174  
Ջերեկ-Սեմանան – 26  
Ջերիլ (գյուղ) – 125  
ՋեյՀան – 23  
Ջենովա – 15  
ՋիՀան (տե՛ս նաև Համիդիե) – 116  
ՋիՀուն գետ (Ջահան, Պիրամուս) –  
23, 81, 82, 94, 96, 100, 122, 320, 445  
Ջիսը-Շուղուր – 25, 26, 172, 173

Ռաս-էլ-Նանդիր Հրվանդան – 12  
Ռիդինգ (ԱՄՆ) – 368  
Ռոդոստո – 292  
Ռուճի Հովիտ (Անտիոքի մերձակա) –  
8, 169, 175  
Ռումելի – 258, 259  
Ռումլու (գյուղ) – 146  
Ռումկալե (տե՛ս Հոռմկլա)  
Ռուսաստան (Ռուսիա) – 74, 80, 121,  
203, 212, 225, 332, 334  
Ռուսիա (տե՛ս Ռուսաստան)  
Սաաթխանե (Հրապարակ, Ադանա) –  
43, 76

- Սալը Փունար (ագարակ) – 144  
 Սալջըլար թաղ (Ադանա) – 77  
 Սալոնիկ (Սելանիկ) – 220, 241, 242, 318, 359, 378  
 Սայ-Քունու (գյուղ) – 140  
 Սայ-Գեչիտ (գյուղ) – 124, 339, 452  
 Սանկտ Պետերբուրգ (Պետերբուրգ, Պետրոգրադ) – 10, 12, 219, 313, 333, 412  
 Սավրանլը (թուրքական գյուղ) – 141  
 Սարըլար (գյուղակ) – 141, 156  
 Սարը-Չինար (գյուղ) – 176  
 Սարը-Մազ (ագարակ) – 143  
 Սարուս (տե՛ս ՍիՀուն)  
 Սերաստիա – 179, 186, 239, 339  
 Սելանիկ (տե՛ս Սալոնիկ)  
 Սելեկիա (Սիլիֆքե) (գյուղ) – 23  
 «Սեյնթ Պոլ» քոլեջ (ինստիտուտ, Տարսոն) – 107, 108, 363  
 «Սեն Ժոզեֆ» վարժարան (Ադանա) – 312  
 Սերայ-Ալթը (չուկա, Մարաշ) – 155  
 Սիլիֆքե (տե՛ս Սելեկիա)  
 Սիլիֆքե սուլ (տե՛ս Գեոք սուլ)  
 ՍիՀուն գետ (Սարուս) – 23, 47, 65, 66, 69, 75, 81, 82, 146, 320, 353, 443  
 Սիս – 14, 20, 21, 23–25, 40, 124, 143–145, 152, 164, 181, 398, 401, 444, 450  
 Սիսուան – 9, 14  
 Սիրիա – 209  
 Սկյուտար (Կ. Պոլսի թաղամաս) – 322, 327  
 Սկևոա – 15, 412  
 Սողանջը (գյուղ) – 176  
 Սուեդիա (Մուսալեո, Ջերեկ-Մուսա, Սուեյդիա, Սվեդիա) – 174, 175, 177, 178, 267, 366  
 Սուեդի ջրանցք – 18  
 Սուեյդիա (տե՛ս Սուեդիա)  
 Սվեդիա (տե՛ս Սուեդիա)  
 Սուրբ Աստվածածին եկեղեցի (Ադա – նա) – 58, 435, 482  
 Սուրբ Երկիր (Պաղեստին) – 380  
 Սուրբ Էջմիածին – 21, 77, 331–335  
 Սուրբ Էջմիածնի Հոգևոր ճեմարան – 333  
 Սուրբ Թագավոր եկեղեցի (Կ. Պոլիս) – 279  
 Սուրբ Կարապետ եկեղեցի (Մարաշ) – 456  
 Սուրբ Պողոս առաքյալ եկեղեցի (Տարսոն) – 107  
 Սուրբ Սարգիս լեռ – 149  
 Սուրբ Ստեփանոս եկեղեցի (Ադանա) – 58, 66, 79, 82, 83, 312, 434  
 Սուրբ Փրկիչ ազգային Հիվանդանոց (Կ. Պոլիս) – 145  
 Սուրենյան թաղ (Միջին թաղ, Ջեյ-թուն) – 159  
 Սուրուճ – 25  
 Ստրասբուրգ – 224  
 Սև լեռ – 21  
 Վակըֆ (Հայկական գյուղ) – 177  
 Վալդե սուլթան մզկիթ (Ադանա) – 56  
 ՎաՀկա (Ֆեքե) – 16, 23, 153, 318, 395  
 Վան – 72, 186, 291  
 Վաչինգտոն – 368  
 Վասպուրական – 291  
 Վենետիկ – 7, 15  
 Վերի թաղ (Ջեյթուն) (տե՛ս Յենի-Դունիա թաղ)  
 Վերին Չոքաբլի (ագարակ) – 144  
 Վերմոնթ (նահանգ, ԱՄՆ) – 376  
 Վիեննա – 9  
 Վիկտորիա – 370  
 Վիչի (Ֆրանսիա) – 330

- Տավրոսի լեռնաշղթա** – 12, 17, 23, 158, 320, 349  
**Տարէնտէ (Սերաստիայի նահանգ)** – 339  
**Տարսոն (Տարսուս)** – 12, 21-23, 40, 90, 105-109, 183, 267, 273, 311, 315, 316, 321, 322, 360, 362, 363, 365, 370, 376, 379, 453-456, 477, 478, 483  
**Տարսուս (տե՛ս Տարսոն)**  
**Տարսուս չայ (տե՛ս Կյուղնոս)**  
**Տեմրեք (Հայկական գյուղ)** – 167  
**Տեյի-Քեոյ (գյուղ)** – 128, 316  
**Տէորթ-Եօլ (տե՛ս Դեորթ-Յոլ)**  
**Տէօրթ Եօլ (տե՛ս Դեորթ-Յոլ)**  
**Տիգրանակերտ (տե՛ս նաև Դիարբեքիք)** – 72, 134, 179, 186, 291  
**Տիգրիս** – 13  
**Տորոնտո** – 376  
**Տրապիզոն** – 10  
  
**Բակկա (Սիրիա)** – 25  
  
**Փայաս (Պայաս)** – 23, 112, 125, 129, 362  
**Փարիզ** – 9, 33, 70, 187, 202, 203, 216, 218, 221, 222-226, 229, 231, 284, 294, 309, 313, 351  
**Փենսիլվանիա (նահանգ, ԱՄՆ)** – 368  
**Փիրիջիբլի (գյուղ)** – 141  
**Փունար-Քաշը (Հայկական գյուղ)** – 167  
**Փոքր Ասիա** – 9, 12, 106, 178, 179, 231, 369, 377, 388, 389  
  
**Քասթեմունի** – 250  
**Քերուսիե (Հայկական գյուղ)** – 177  
**Քեզլերեն (գյուղ)** – 142  
**Քելլեր (գյուղ, տե՛ս նաև ԻսլաՀիե)** – 143, 316  
  
**Քեչիֆլի (գյուղ)** – 157  
**Քեոզալթ (տե՛ս Գեոզալթ)**  
**Քեոթեքլի (Հայկական գյուղ)** – 167  
**Քեոյօղուն-Քոչայը (գյուղ)** – 125  
**Քեոր-Ղայս (գյուղ)** – 125  
**Քեորքունա (Հայկական գյուղ)** – 172  
**Քեոփրյուջեք (ազարակ)** – 126  
**Քեսապ** – 8, 168, 172-177, 183, 267, 312, 317, 320, 366, 484  
**Քեսնե (գյուղ)** – 142  
**Քեջմեզ (տե՛ս Գեջմազ)**  
**Քիթլիլթաղ (Հայկական գյուղ)** – 167  
**Քիլիս** – 25, 26  
**Քիլիսե-Քեոյ (թուրքական գյուղ)** – 101  
**Քիլիճ (Քիրիչ-Փունար) (գյուղ)** – 166  
**Քինգստոն (Կանադա)** – 376  
**Քիչնազ (գյուղ)** – 142  
**Քիրիչ-Փունար (տե՛ս Քիլիճ)**  
**Քյուլթյուքլեր (թուրքական գյուղ)** – 101  
**Քյունեկներ (ազարակ)** – 142  
**Քյուրդ-Բախչեսի (ազարակ)** – 142  
**Քյուրդ-Տալաղըն (գյուղ)** – 143  
**Քուրդիստան** – 310  
**Քրիստիան-Քարիասի (տե՛ս Քրիստիան-Քեոյ)**  
**Քրիստիան-Քեոյ (Քրիստիան-Քարիասի) (գյուղ)** – 105  
  
**Օզարլի (տե՛ս Էոզերլի)**  
**Օնտարիո (նահանգ, Կանադա)** – 376  
**Օջազը (տե՛ս Օջախը)**  
**Օջախը (Օջազը)** – 128  
**Օսմանիե** – 24, 40, 111-113, 115, 116, 301, 315, 451, 453  
**Օսմանյան Թուրքիա (տե՛ս Օսմանյան կայսրութիւն)**

- Օսմանյան կայսրութիւն (Թուրքիա, Օսմանյան Թուրքիա, «օսմանյան հայրենիք»)** – 3, 9-11, 18-20, 22-24, 29-34, 45, 47-49, 72, 87, 109, 146, 178, 179, 210, 212-214, 221, 224, 228, 230, 236, 237, 252, 260, 266, 269, 270, 272-275, 277, 280, 286, 287, 289-292, 297, 310, 314, 354, 361, 363, 365, 370, 376, 380, 381, 384, 385, 388, 389, 420, 439, 490
- «Օսմանյան հայրենիք» (տե՛ս Օսմանյան կայսրութիւն)**
- Օվկիանիա** – 116
- Օրդու (ափան Անտիոքի մոտ)** – 172-174, 317, 318
- Ֆասըլը (գյուղ)** – 125
- Ֆաքքի Հասան (թուրքմենաբնակ գյուղ)** – 317
- Ֆեքե (տե՛ս Վաչկա)**
- Ֆնտըճագ** – 136, 141, 157
- Ֆոռնոս (տե՛ս Ֆրնուզ)**
- Ֆրանսիա** – 15, 74, 121, 131, 175, 202, 209, 226, 227, 229, 231, 334, 338, 479
- Ֆրեզնո** – 127, 294
- Ֆրնուզ (Ֆոռնոս)** – 165

Adana (տե՛ս Ադանա)  
Armenia (տե՛ս Հայաստան)  
Arménia (տե՛ս Հայաստան)  
Arménie (տե՛ս Հայաստան)  
Asia Minor (տե՛ս Փոքր Ասիա)  
Asie (տե՛ս Ասիա)  
Asie-Mineure (տե՛ս Փոքր Ասիա)  
Cilicie (տե՛ս Կիլիկիա)  
Çukurova (տե՛ս Կիլիկիա)  
Ermenie (տե՛ս Հայաստան)  
Hadjin (տե՛ս Հաճըն)  
Istanbul (տե՛ս Կոստանդնուպոլիս)  
Lausanne (տե՛ս Լոզան)  
London (տե՛ս Լոնդոն)  
Orient (տե՛ս Արևելք)  
Paris (տե՛ս Փարիզ)  
Turquie (տե՛ս Օսմանյան կայսրու-  
թյուն)

Ада́на (տե՛ս Ադանա)  
Арме́ния (տե՛ս Հայաստան)  
Армянская ССР (տե՛ս Հայկական Սո-  
վետական Սոցիալիստական Հան-  
րապետություն)  
Баку (տե՛ս Բաքու)  
Ереван (տե՛ս Երևան)  
Закавказье (տե՛ս Անդրկովկաս)  
Османская империя (տե՛ս Օսման-  
յան կայսրություն)  
Петроград (տե՛ս Սանկտ Պետեր-  
բուրգ)  
Эриванъ (տե՛ս Երևան)





**Շնորհակալություն ենք հայտնում պատմաբան և հրապարակախոս **Գևորգ Յազրճյանին՝** Կիլիկիայի թուրքերեն տեղանունների և անձնանունների մասնագիտական ճշտման, անգլերեն և թուրքերեն որոշ նյութերի թարգմանություն, 3-րդ հավելվածի ծանոթագրման, ինչպես նաև անձնանունների և տեղանունների ցանկերը կազմելու համար:**

## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ .....	3
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ .....	5
ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ	
ԿՈՏՈՐԱԾՆԵՐԸ ՈՒ ՋԱՐԴԵՐԸ ԱԴԱՆԱ ՔԱՂԱՔՈՒՄ .....	47
ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ	
ԿՈՏՈՐԱԾՆԵՐԸ ԱԴԱՆԱՅԻ ՎԻԼԱՅԵԹԻ ՔԱՂԱՔՆԵՐՈՒՄ ՈՒ ԳՅՈՒՂԵՐՈՒՄ .....	88
ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ	
ՀԱՅՈՑ ՋԱՐԴԵՐԸ ՀԱԼԵՊԻ ՎԻԼԱՅԵԹՈՒՄ .....	155
ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ	
ԱՐՀԱՎԻՐՔԻՆ ՀԱՋՈՐԴԱԾ ԱՄԻՍՆԵՐԻՆ .....	181
ՎԵՐՋԱԲԱՆ .....	356
ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ .....	358
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ .....	496
ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐ .....	501
ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐ .....	516

**ՀՐԱՋԻԿ ՍԻՄՈՆՅԱՆ**

**ՀԱՅԵՐԻ ԶԱՆԳՎԱԾԱՑԻՆ  
ԿՈՏՈՐԱԾՆԵՐԸ ԿԻԼԻԿԻԱՑՈՒՄ  
(1909 Թ. ԱՊՐԻԼ)**

*Ստորագրված է տպագրության՝ 09.02.2009 թ.:*  
*Չափսը՝ 60x84 1/16: Թուղթ՝ օֆսեթ: Տպագրությունը՝ օֆսեթ:*  
*Հրատ. 28.7 մամուլ, տպագր. 27.25 մամուլ + 6 մամուլ ներդիր =*  
*30.92 պայմ. մամուլի: Տպաքանակ՝ 1000: Պատվեր՝ 3:*

*ԵՊՀ Հրատարակչություն, Երևան, Ալեք Մանուկյան 1*

---

*ԵՊՀ տպագրատուն, Երևան, Աբովյան 52*